

LADÁNYI ANDOR

T
örekvések,
kísérletek
a jogászképzés
reformjára
1890–1944

GONDOLAT

Jogtörténeti
értekezések 34.

Törvények,
kivételtek
a jogászképzés
reformjára
1890–1914

1

2000. évi XL. törvény a jogászképzés reformjára

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 34.

Sorozatszerkesztő
MEZEY BARNA

LADÁNYI ANDOR

Törekvések,
kísérletek
a jogászképzés
reformjára
1890–1944

Gondolat Kiadó • Budapest, 2007

Bibliotheca Iuridica
Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
tudományos kiadványai

Publicationes Cathedrarum
34.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes, írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Ladányi, 2007

A kiadásért felel Bácskai István
Szöveggondozó Rátkay Ildikó
Műszaki szerkesztő Pintér László

ISBN 978 963 693 024 0
ISSN 1586-8265

TARTALOM

AZ ELŐZMÉNYEK	9
KORMÁNYZATI REFORMTÖREKVÉSEK 1890–1905	19
A REFORMTÖREKVÉSEK APÁLYA 1905–1918	30
1918–1919: tervek és intézkedések	42
AZ 1920-AS ÉVEK	47
ÚJABB REFORMKÍSÉRLET: MAGYARY ZOLTÁN TERVEZETE	59
AZ UTOLSÓ FELVONÁS	69
ÉPILÓGUS	83
FORRÁSOK, IRODALOM	87
Levéltári források	87
Folyóiratok	88
A fontosabb korabeli kiadványok	88
Irodalom (csak az átfogó jellegű munkák)	88

„A jogi szakoktatás kérdése [...] egy kiapadhatatlan forrás – mondotta az előző évtizedre visszatekintve 1889. december 28-án Nagy Dezső, a Budapesti Ügyvédi Kamara titkára a jogászképzés reformjáról rendezett jogászegyleti vita során –, melynek áradása a Danaidák hordójába folyik a nélkül, hogy azt megtölteni képes volna.” Több mint fél évszázad múlva Mártonffy Károly pedig azt írta, hogy 1878–1879-ben „indult el kálváriás útjára a jogi oktatás reformjának gondolata, évtizedről évtizedre megismétlődve, mindig alámerülve és újra meg újra felbukkanva, az egymást váltó miniszterek ígéreteiben, minisztériumi tanácskozások, az egyetemi jogi karok ülései, jogászgyűlési, jogászegyleti viták végnélküli sorozatán, elnémíthatatlanul mindig újjászületve: mégis anélkül, hogy végül is megvalósulhatott volna”. Tanulmányomban a fennmaradt levéltári források, valamint a könyv- és folyóiratanyag feldolgozásával e meddő reformtörekvések történetéről kívánok áttekintést adni.

AZ ELŐZMÉNYEK

Az 1867. évi kiegyezés után is, a 70-es évek közepéig még az 1855. október 2-án kiadott tanulmányi és vizsgálati szabályzat volt érvényben. Ennek lényege: az I–II. évben az „alapdiszciplínák” (a német birodalom története és jogtörténete; római jog annak történetével egyetemben; kánonjog és német magánjog), a III–IV. évben pedig a tételes jogi tárgyak, valamint a politikai tudományok (államtudományok) oktatására került sor. A szabályzat ezeken felül előírta a bölcsészeti karon egy féléven át filozófiai és két féléven át történelmi kollégium hallgatását. A szabályzat értelmében a hallgatóknak a IV. félév végén jogtörténetből, római jogból és kánonjogból államvizsgát kellett tenniük. Azok számára, akik a doktorátus megszerzése nélkül kívántak állami szolgálatba lépni, még két államvizsga, a doktorátus elnyeréséhez pedig három szigorlat letétele volt kötelező. (Az első szigorlat a történelmi, a második az államtudományi, a harmadik pedig a tételes jogi tárgyakat ölelte fel, a pesti egyetemen szigorlati tárgy volt a magyar magánjog is.)

E rendelkezés egyúttal meghatározta a cs. kir. jogakadémiák tantervét, az egyes tárgyakból teendő vizsgákat, a három éves tanulmányok befejeztével pedig magánjogból és büntetőjogból államvizsgát írva elő. A rendelet szerint „tekintetbe kell venni az alkalmas időpontot, amikor majd egyiküket vagy másikukat vagy egyetemmé kell bővíteni, vagy pedig fel kell oszlatni”. Az októberi diploma után a kancellária 1861. október 12-i rendelete módosította a magyarországi – most már kir. – jogaka-

démiák tanulmányi rendjét, növelve a magyar jogi tárgyak szerepét, és újra megkezdhették működésüket a felekezeti jogakadémiák („lényegileg alkalmazkodva a kir. jogakadémiák tanterveivel s vizsgálati szabályzatához”). 1867-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (a továbbiakban: VKM) – a jogakadémiák igazgatóival tartott tanácskozás után – új tantervet állapított meg, a tantárgyakat részben másképp csoportosítva.¹

Az egyetemi jogi karok tanulmányi és vizsgálati szabályzatának módosítására a VKM 1874. február 5-i rendeletével került sor. E rendelet az addigi jogtörténeti államvizsga helyett két alapvizsgát tett kötelezővé. Az I. tanév végén leteendő alapvizsga tárgyai: az egyetemes európai jogtörténet, különös tekintettel a magyar jogtörténelemre („mint nemzeti jogtudományunk feladatánál fogva a jogtörténelemnek hazánkban megkívántató alakzata”) és a római jog („mint legfőbb európai anyajog”), a II. tanév végén leteendő második alapvizsga tárgyai pedig a magyar közjog és a nemzetgazdaságtan („mint az államtudományi szakképzettség alaptanszakai”) voltak. A szabályzat értelmében két – jogtudományi és államtudományi – államvizsgálat van, „a joghallgató tetszésére hagyatván, hogy az egyik vagy másiknak, vagy mindkettőnek kívánja-e magát alávetni”. A jogtudományi államvizsga tárgyai a következők voltak: magyar magánjog, kapcsolatban az osztrák joggal és tekintettel a házasságjog kánonjogi elveire; polgári törvénykezés; büntetőjog és -eljárás; kereskedelmi és váltójog. Az államtudományi államvizsga tárgyai: politika (alkotmány- és kormányzati politika); pénzügytudomány; statisztika; magyar közigazgatási jog és a pénzügyi jog elvei és főbb intézményei; egyházjog. A rendelet előírta továbbá egy filozófiai és egy történelmi kollégiumnak a bölcsészeti karon való hallgatását. A félévenként 20 óra felvételének kötelezettségén túlmenően a rendelet – a tanszabadság elvének megfelelően – az egyes tanévekben hallgatók számára tárgyakat nem határozta meg. A doktori (akkori nevén tudorsági) szigorlatok rendszerében nem történt változás, a rendelet szerint az „eddig divatozott vitatkozás megszüntetetik”, és a disszertáció „tudományos szerkezetére nagyobb súly fektetendő”.

¹ *Iratok a magyar felsőoktatás történetéből.* 1849–1867. Szerk. és bev. Sashegyi Oszkár. Budapest, 1974. 21, 25–27, 41–43, 46–48, 72–79, 199–205, 231–247, 281–291, 322–325. Felsőoktatás-történeti Kiadványok. 3.; *A vallás- és... [1870 és 1871.]* Budán, 1872, 172–183.

A következő év január elején azután – uralkodói legfelsőbb elhatározással – kiadták a doktori szigorlatokra vonatkozó szabályrendeletet, amely jogtudományi és államtudományi doktorátust rendszeresített. A jogtudományi doktorátus megszerzéséhez három szigorlat letétele volt kötelező. Az első tárgyai: bölceleti jogtan a tételes nemzetközi joggal, római jog, egyházjog; a másodiké: magyar közjog, magyar magánjog, osztrák polgári jog, míg a harmadiké: váltó- és kereskedelmi jog, büntetőjog és -eljárás, magyar polgári törvénykezés. Az államtudományi doktorátus elnyeréséhez két szigorlat letétele volt szükséges, az első tárgyai: bölceleti jogtan a tételes nemzetközi joggal, egyházjog, magyar közjog, politika; a másodiké: nemzetgazdaságtan és pénzügytan, statisztika, magyar közigazgatási jog, beleértve a pénzügyigazgatási jogot. A szabályrendelet továbbá előírta a jogtudományi doktorátus megszerzéséhez az államtudományi államvizsga, az államtudományi doktorátus elnyeréséhez pedig a jogtudományi államvizsga letételének kötelezettségét.

Az 1874–1875. évi rendelkezések tehát a képesítés bifurkációját és a vizsgarendszer dualizmusát jelentették, hét évtizeden át a jogászképzés problémáival foglalkozó viták fő kérdéseit alkotva. A jogi doktorátust az ügyvédi rendtartásról szóló 1874. évi XXXIV. törvény az ügyvédi vizsgára bocsátás előfeltételének nyilvánította, és így a doktorátus tudományos grádusból minősítő jellegűvé vált, az államvizsgák értéke pedig fokozatosan devalválódott. A bírói gyakorlati vizsgára bocsátás feltétele az 1874. évi XXIV. törvény értelmében az államvizsga vagy a doktorátus volt, a köztisztviselők képesítéséről pedig 1883-ig nem történt rendelkezés.²

1874-ben a VKM a jogakadémiák szervezetét, valamint tanulmányi és vizsgálati rendszerét is szabályozta. Ezt a jogakadémiák, különösen a felekezeti jogakadémiák helyzete (eltérő tanulmányi idő, a tanárok különböző száma és ezek következtében a képzés heterogén színvonala) mindenképpen indokoltá tette. A 70-es évek közepén 6 királyi, ill. kir. katolikus jogakadémia működött, továbbá két katolikus joglíceum, 5 református és egy evangélikus jogakadémia. Az 1870. évi jogászyűlésen a jogakadémiákat éles bírálatok érték, és a jogászyűlés elfogadta azt a

² MRT 1874. Budapest, 1875. 160–166, 1875. Budapest, 1875. 18–26.

szakosztályi javaslatot, hogy „jogiskolákat csak is az állam állítson fel, hogy a vidéki jogiskolák (jogakadémiák stb.) az egyetem jogi és államtudományi facultásával egyenlősíttessenek, és hogy alsóbb minőségű silány jogiskolák az országban sehol se tűressenek” (ill. csak a „silány” jelzöt hagyták ki a jogászgyűlés határozatából).

A jogakadémiák igazgatói is sürgették a jogakadémiák helyzetének rendezését, s mindezt figyelembe véve Trefort Ágoston az állam közvetlen rendelkezése alatt álló jogakadémiák és joglíceumok új szervezésére vonatkozó szabályzatot kiadó 1874. május 19-i rendeletében szükségesnek tekintette, hogy azok tanulmányi rendszere összhangban legyen az egyetemek jog- és államtudományi karaiéval, és hogy „az érintett jogtanodák tanműködésük eddigi szűk köréből kiemelkedve, oly tanszervezeti alapra fektetessenek, melyen nemcsak egy szakiskola feladatának, hanem a főiskola azon magasabb rendeltetésének is, miszerint a gyakorlati élet követelményein kívül egyszersmind művelője és terjesztője legyen magának a tudománynak is – lehetőleg megfelelhessenek, s e szerint hazai ifjúságunk alaposabb kiképzésében a két magyar egyetemmel egyenlőbb versenyre kelhessenek”. Ezért a jogakadémiák 8 tanszékkel rendelkező, „négy évi tanfolyammal ellátott, teljes jog- és államtudományi karokká alakíttatnak át, egyedüli kizártával a jogtudorozási és a magántanárrá való képesítetési jogosítványnak”. A szabályzat megállapította a jogakadémiák tanulmányi és vizsgálati rendjét is. Eszerint az I. évfolyamon a bevezetés a jog- és államtudományba, a római jog, a magyar és az európai jogtörténet, a II. évben a jogbőlelelet, a nemzetgazdaságtan, a magyar magánjog és a magyar közjog a kötelező tárgyak, a III–IV. évfolyamon pedig egyéves államtudományi és egyéves jogtudományi oktatás folyik. A szabályzat két alapvizsga és két elméleti államvizsga letételét írta elő.

Trefort egyidejűleg közölte a jogakadémiákat fenntartó protestáns egyházkerületek püspökeivel, hogy a jövőben csak azok a hallgatók bocsáthatók államvizsgára, akik a királyi jogakadémiák és a joglíceumok szabályzatában foglalt feltételeknek megfelelnek, ami viszont jogakadémiájuk ennek megfelelő átszervezését igényli, és erre vonatkozólag jelentést kért a püspököktől. A protestáns egyházak sérelmesnek, önkormányzati jogaikkal ellentétesnek tekintették e leiratot, de a nehézségek – a tanulmányi idő felemeléséhez és a tanárok számának növeléséhez

szükséges anyagi feltételek biztosítása – ellenére kénytelenek voltak alkalmazkodni a VKM rendeletében foglaltakhoz.³

Alig néhány évvel az 1874–1875. évi rendelkezéseket követően Trefort 1878 decemberében a jogi szakoktatás kérdéseinek megvitatására tanácskozást hívott össze, mivel: „Több oldalról emelkedett a panasz, hogy a jogi képzés ügye hazánkban [...] nem mindenben áll a kor színvonalán, s nem felel meg a hozzá méltányosan köthető követelményeknek és várákozásnak.” A vitára kitűzött egyik fő kérdés az volt, hogy fenntartandó-e az 1874. évi tanulmányi és vizsgálati rendszer, ezzel kapcsolatban „a tanzsabadság azon mértéke, hogy a hallgatóknak a vizsgálati tárgyakból egy félév hallgatását kell kimutatniok, vagy egyes tárgyakból 2 félév hallgatását kellene előírni, vagy pedig a francia rendszer szerint az egész tanfolyam tárgyait elő kellene-e írni”. Erre vonatkozólag az 1878. december 21. és 1879. március 11. között tartott tanácskozáson résztvevők nagy többsége a német egyetemi rendszer mellett foglalt állást, egyesek azonban lehetségesnek tartották az első két tanévben a tanzsabadság korlátozásával kötött tanterv alkalmazását. A bifurkáció kérdésében megoszlottak a vélemények, a vizsgarendszer dualizmusának problémájával pedig csak kevesen foglalkoztak.

A vitakérdések között szerepelt az is, hogy az országban „feles számmal létező jogakademiák megfelelnek-e mai szervezetökben a jogtanulás követelményeinek? Nem szolgálnak-e némileg a jogi képzés színvonalának alábbszállítására? Van-e szükség általában annyi jogakademiára, a mennyi jelenleg fennáll? S nem volna-e célszerűbb és kívánatosabb azok egynémelyikének megszüntetésével inkább még egy egyetemet állítani föl?” A hozzászólók többnyire a jogakademiák számának csökkentését, a felekezeti jogakademiák koncentrációját tartották szükségesnek, „kevesebb, de jobb” intézmény legyen.

³ A magyar jogászgűlés évkönyve 1870. évre. Pest, 1871. 21–22, 68–116, 243–247, 314–326; MRT 1874. Budapest, 1875. 366–384; A tiszántúli reformált egyházkerület Debrecenben 1874. októberhó 1. 2. 3. és 4-dik napjain tartott harmadik közgűlésének jegyzőkönyve. Debrecen, 1874. 30–31; Mezey Barna: A jogakademiák 1874. évi reformja. = A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében. 103–119. Jogtörténeti Értekezések. 14. sz.; Ladányi Andor: Az egyházak és a felsőoktatás a dualizmus korában. Századok, 2004. 1. sz. 29–31.

A tanácskozást követően Trefort 1879. június 8-án megbeszélést folytatott a budapesti jogi kar tanáiraival (de ezen elsősorban a vizsgák időbeli elosztásáról volt szó), majd november 3-i leiratában közölte a kolozsvári jogi karral, hogy a tanulmányi és vizsgálati rendszer „teljes reformját” óhajtja, lehetőleg már az 1880/81. tanévtől eszközölni, és ezért felhívta a kart, tegyen javaslatot arra vonatkozólag, hogy „a jól felfogott tanulási és tanítási szabadságnak biztosítékot is adjon, hogy az a hallgatók nagy részére nézve nem tanulási és netalán a tanárookra nézve rendszertelen és töredékes tanítási szabadsággá fajuland”. A fakultás azt javasolta, hogy csak doktori szigorlatok legyenek, azok helyettesíthetik az államvizsgát, és a szigorlati tárgyak hallgatása kötelező legyen. A kar tagjai közül azonban többen különböző tartalmú különvéleményt nyújtottak be (hárman helytelenítették egyes tárgyak kötelező hallgatását, egy professzor szerint pedig az I. tanév meghatározott tárgyak oktatásával előkészítő jellegű legyen, a következő három tanévben azonban teljes tanszabadság biztosítandó).⁴

A tanulmányi és szigorlati rendszer „gyökeres reformja” helyett azonban 1883-ban – mint azt a későbbiekben ismertetjük – csak a szabályzatok kisebb módosítására került sor. Időközben Trefort sikertelen kísérletet tett a jogakadémiák – elsősorban a felekezeti jogakadémiák – számának csökkentésére. 1880. július 8-án leiratban fordult a jogakadémiával rendelkező egyházak vezetőihez, amelyben, hivatkozva egyrészt arra, hogy a jogakadémiákon „a jogi szakképzés nem áll a kor színvonalán”, másrészt pedig a jogi pályára készülők „aggasztóvá váló” nagy számára, arra, hogy a két egyetem és a 13 jogakadémia „hazánk e részbeni szükségletét messze meghaladja”, „a baj orvosságát [...] a fennálló tizenhárom jogakadémia egy részének megszüntetésében, vagy kevesebb számú, de magasb színvonalú jog- és államtudományi karokba összeolvasztásában vélem keresendőnek”. Közölte, hogy a közvetlen rendelkezése alatt álló 5 jogakadémia közül hajlandó kettőt megszüntetni, és felhívta az egyházi főhatóságokat, nyilatkozzanak arra vonatkozólag, hogy hajlandók volnának-e jogakadémiájukat megszüntetni vagy valamely ki-

⁴ A *vallás- és közoktatásügyi m. k. minister által a jogi szakoktatás érdekében 1878/9-ben összehívott tanácskozmány tárgyalásai*. Első füzet. Budapest, 1879; *A felső oktatásügy Magyarországon*. Budapest, 1896. 279–281.

rályi jogakadémiával jog- és államtudományi karrá egyesíteni. Az érdekeltek egyházi vezetők azonban kivétel nélkül elutasító választ adtak (csak a pápai református jogakadémia szűnt meg 1885-ben, de nem Trefort leiratának hatására, hanem anyagi nehézségek miatt).⁵

1880-ban előtérbe került a közigazgatási tisztviselők kvalifikációjának kérdése is. A belügyi tárcát is ellátó Tisza Kálmán miniszterelnök által novemberben összehívott többnapos értekezleten az előterjesztett pontok között szerepelt a következő kérdés is: „Minő qualificatióhoz köttesék a törvényhatósági tisztviselői állások elnyerhetése?” Az értekezleten erről megoszlottak a vélemények, s így csak további tárgyalások után, 1883-ban született meg a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883. évi I. törvény, amely szerint: „A szoros értelemben vett közigazgatási szakot illetőleg, egy közigazgatási tanfolyamnak berendezése és azzal kapcsolatos vizsgálati rendszer iránt minél előbb külön törvény fog intézkedni”, de addig is a törvény a kvalifikáció feltételeként az ügyvédi oklevelet vagy a doktorátust, vagy pedig az államtudományi államvizsgát jelölte meg. A közigazgatási tanfolyam jellege azonban tisztázatlan volt, és a törvény e rendelkezése papíron maradt. A törvényjavaslat megtárgyalására kiküldött képviselőházi bizottság jelentésében szükségesnek tartotta, hogy az államtudományi államvizsga vagy valamelyik alapvizsga tárgyai közé „a tétéles jogtudomány bizonyos szakmái is felvétessenek”. Trefort ígéretet tett arra, hogy a vizsgálati rendet a megalkotandó törvénnyel összhangban fogja szabályozni.

Ez azonban csak igen csekély mértékben történt meg. Az egyetemi jogi karok és a kir. jogakadémiák tanulmányi és vizsgálati rendjéről 1883-ban kiadott szabályzat az alapvizsgák tárgyait nem módosította. A jogtudományi államvizsga tárgyai közé bekerült a magyar közigazgatási jog, míg az államtudományi államvizsgán a közigazgatási jog tárgyköre kibővült a peren kívüli eljárással és a büntetőjognak a kihágásokra vonatkozó részével, a pénzügyi jog pedig a jövedéki kihágásokkal. A doktori szigorlatokról egyidejűleg kiadott szabályzat megszüntette a „reciprok”

⁵ Udvardy László: *Az egri érseki jogliceum története (1740-1896)*. Eger, 1898. 442–448, 469–473, 903–904, 919–922; Kopcsányi Károly: *A pécsi jogakadémia múltja és jelene*. Pécs, 1897. 51; *A tiszántúli reformált egyházkerület 1880. július 19–22. napjain Debreczenben tartott második gyűlésének jegyzőkönyve*. Debreczen, 1880. 62–65.

államvizsga letételének kötelezettségét, amit csak részben pótolta a második jogtudományi szigorlat tárgyai közé a politika, valamint a közigazgatási és pénzügyi jog beillesztése, a második államtudományi szigorlaton pedig a közigazgatási jog tárgykörének az államvizsgához hasonló kibővítése. Mindez a közigazgatási pályára készülők jogi képzettségének, tétéles jogi felkészültségének továbbra is alacsonyabb szintjét idézte elő. Megemlítendő még, hogy a doktori szigorlati szabályzat az írásbeli értekezésre vonatkozólag azt a formális rendelkezést tartalmazta, hogy a disszertáció „csak akkor fogadható el, ha az mind beltartalmára, mind kidolgozására nézve beható tanulmány eredményének mutatkozik”.⁶

A 80-as években a jogi szakfolyóiratokban számos cikk foglalkozott a jogi oktatás reformjának szükségességével. A tanulmányi és vizsgálati rendszer említett problémái mellett a jogászképzés eredményességét, színvonalát lényeges mértékben csökkentette az „in absentia hallgatás”, az a körülmény, hogy a hallgatók zöme – különösen a budapesti karon – „mezei jogászként” nem járt az előadásokra, igen sokan nem is tartózkodtak az egyetem székhelyén. A jogi oktatás reformjának kérdése az 1885. évi jogászgyűlés napirendjén is szerepelt, az alábbi megfogalmazásban: „Kívánatos-e és mily irányban a jogi szakoktatás reformja, különös tekintettel egyetemi és akadémiai oktatásunk tan- és vizsgarendszerére? Kívánatos-e különösen annak gyakorlati irányát emelni és biztosítani s ha igen, mily intézmények behozatala és mily változtatások eszközzése által?” A jogászgyűlés szakosztályi vitáján Nagy Ferenc professzor mint előadó indítványában megállapítva, hogy a jogi szakoktatás „gyökeres reformja égető szükségetet képez”, a reform vezérelveiként a bifurkáció mellőzését, a jogtudományi tárgyak, elsősorban a tétéles hazai magánjog oktatása súlyának növelését, a jogelvek alkalmazására gyakorlati foglalkozások bevezetését, a fő tárgyakból kötelező és beható vizsgák rendszeresítését, valamint a doktori szigorlatok „magasabb jogi képzettséget” tanúsító jellegét jelölte meg. A vitában felszólalók véleménye

⁶ A Tisza Kálmán miniszterelnök mint belügyminiszter által a közigazgatás érdekében 1880. november hó 21-dikére egybehívott enquéte tárgyalásai. Budapest, 1880. 7, 170–186; Concha Győző: A közigazgatási enquéte. *Magyar Igazságügy*, 1881. 15. sz. 285–328; Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett Országgyűlés KI IX. k. 132–134, KN VII. k. 79–82; MT 1883–1884. évi törvények. Budapest, 1896. 186–187; Hencz 41–50; MRT 1883. Budapest, 1884. 1135–1157; A VKM..., 193–195, 202–204.

több kérdést illetően is meglehetősen eltérő volt, így végül a jogászgyűlés úgy határozott, hogy „a kérdés felett napirendre tér át azzal, hogy az a jövő jogászgyűlésre újabb tárgyalás végett kitűzessék”.

Erre azonban csak négy év múlva, az 1889. évi jogászgyűlésen került sor. Ezen a jogászképzés reformjának több fontos kérdése – így a bifurkáció és a doktorátus minősítő jellegének megszüntetése, a szemináriumok, gyakorlatok szerepének növelése – fölmerült, a vita középpontjában azonban a német vagy a francia rendszer alkalmazásának kérdése állt. A többség ezúttal is a német egyetemi rendszer mellett foglalt állást, és ennek megfelelően született meg a jogászgyűlés teljesen általánosságban mozgó határozata: „a jogi szakoktatás reformja föltétlenül szükséges, de az úgy a tudomány, mint a gyakorlati élet igényeinek megfelelően, csak egyetemi rendszer és tanszabadság alapján, még pedig a törvényhozás útján eszközölhető”. (A német egyetemi és a szakiskolainak nevezett francia rendszer körül folyó vita egyébként idővel meglehetősen anakronisztikussá vált; mint Berzeviczy Albert írta 1894-ben: Franciaországban a reformok egész sora „a faculté-rendszer s az egyetemi rendszer közötti különbségek nagy részét elenyésztette”. Wlassics is néhány év múlva a képviselőházban azt mondta, hogy Franciaországban „már határozottan az egyetemi rendszerre tértek át”.)

Ugyanezen év végén a Magyar Jogászegyletben is vita folyt a jogi szakoktatás reformjának kérdésköréről. November 9-ei előadásában Vécsey Tamás „a gyakorlati irány” emelésének, a főkollégiumokhoz kapcsolódó gyakorlatoknak a fontosságát hangsúlyozta. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a jogászképzésben a gyakorlati jellegű oktatás alkalmazását Trefort már 1873-ban javasolta, a bécsi egyetem tapasztalatainak figyelembevételével szemináriumok létesítésével – ezt azonban a budapesti jogi kar szükségtelennak tartotta. Trefort tíz év múlva ismét felvetette a szemináriumi oktatás bevezetésének kérdését, és jöllehet e kar állásfoglalása ezúttal is nemleges volt, a miniszter kezdeményezésére az 1885/86. tanévben az első két szeminárium – a római jogi, valamint a nemzetgazdasági és statisztikai – megkezdte a működését. Megjegyzendő, hogy még a szemináriumok intézményes kereteinek kiépítését megelőzően mind a budapesti, mind a kolozsvári jogi karon tartottak egyes tárgyakból szemináriumokat, gyakorlatokat, exegetikumokat. A gyakorlatok jelentőségét több professzor is kiemelte, különösen

Szászy-Schwarz Gusztáv – előbb 1883. évi, majd 1912. évi írásában –, rámutatva arra, hogy „új tanítási módszer az, ami velük indul”, és meghatározva a gyakorlatok fő típusait (az előadások anyagát ismétlő, feldolgozó repetitóriumokat, a gyakorlati alkalmazásra tanító praktikumokat és a tudományos kutatásra előkészítő szemináriumokat).

A Magyar Jogászegyletben a jogi szakoktatás reformjáról 1889. november 23. és december 28. között tartott vitán a felszólalók elsősorban a bifurkációval és a minősítő jellegű doktorátus kérdésével, valamint a gyakorlatok szerepének növelésével foglalkoztak. Többen javasolták a tételes jogi tárgyak, különösen a magánjog oktatása súlyának erősítését. Felmerült az összehasonlító jogtudomány és a szociológia (amely „a fennálló emberi társadalom fiziológiája”) oktatása bevezetésének szükségessége – és persze most is a német vagy a francia rendszer előnyösebb voltának kérdése.

Míg a jogi oktatás problémáit tárgyaló viták – a vélemények megoszlása miatt – eredményteleneknek bizonyultak, az 1889. évi XXVI. törvény az egyéves önkéntesi szolgálatot teljesítő joghallgatók számára a végbizonyítványnak a VII. félév után való megszerzésének lehetővé tételével tovább csökkentette a jogásképzés eredményességét, színvonalát. A törvény e rendelkezését végrehajtva a VKM módosította a jogakadémiák tanulmányi rendjét.⁷

⁷ *A magyar jogászegylet évkönyve 1885. évre.* Első kötet. Budapest, 1885. 255–259. Második kötet. Budapest, 1887. 176–278, 328–329; *A magyar jogászegylet évkönyve 1889. évre.* Első kötet. Budapest, 1889. 190–235. Második kötet. Budapest, 1890. 207–271, 353–370; *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, V. k., 5. füzet. Budapest, 1889. 187–210, 8. füzet. Budapest, 1890. 271–318, 9. füzet. Budapest, 1890. 319–382; Szászy-Schwarz Gusztáv: *Parerga.* Vegyes jogi dolgozatok. Budapest, 1912. 273–316; Hamza Gábor: Vécsey Tamás és a jogi szemináriumok. = *Tanulmányok a budapesti szeminárium-alapítások centenáriuma alkalmából.* Budapest, 1987. 11–39.

KORMÁNYZATI REFORMTÖREKVESEK 1890–1905

A VKM a 80-as években nem tett lépéseket a jogászképzés kérdéseinek törvényi rendezésére, reformjának megvalósítására. Ehhez a vélemények nagyfokú megoszlása mellett hozzájárult az a körülmény is, hogy Trefort magatartását a középiskolai törvény elfogadtatásának viszontagságai után a „furor fere legendi” jellemezte. Utóda, Csáky Albin azonban célul tűzte ki a jogi oktatás problémáinak rendezését. 1889. június 14-én a budapesti és a kolozsvári egyetem tanácsához intézett leiratában hangsúlyozta: „Eltökélt szándékom a királyi tudomány-egyetemeinken jelenleg fennálló tanulmányi, fegyelmi és leczképenz-szabályzatot több irányban gyökeresen reformálni.” Utalt arra, hogy még Trefort áprilisban felhívta a jogi karokat és a jogakadémiákat az államvizsgák szigorítására vonatkozó javaslatok megtételére. Ezek beérkeztek, „jelenleg tanulmány tárgyát képezik”, és rövid időn belül tájékoztatást fog adni a szükségesnek mutakozó intézkedésekről. „Azonban kétséget nem szenved – folytatódott a leirat –, hogy ez intézkedések csak egyik alkotó részét képezendik annak a kiterjedtebb reformnak, a melyre a jog- és államtudományi tanulmányi és vizsgarendszerünknek, a tapasztalás útmutatása szerint általában szüksége van, a melynek módoszatai az irodalom s szaktanácskozások körében már régóta vita tárgyát képezik, de eddig még főleg azért nem voltak megállapíthatók, mert e kérdés sokszorosán függ össze oly más kérdésekkel, a melyeknek megoldása túlterjed a vallás- és közoktatásügyi minister hatáskörén, s a melyek részint az ügyvédi rend-

tartás, részint a tisztviselői minősítés körébe tartoznak.” A miniszteri leirat foglalkozott az „in absentia hallgatás” problémájával is, túrhetetlennek nevezte azt a gyakorlatot, hogy különösen a budapesti egyetemen sok hallgató „a tanév nagy részét, sőt némely esetben talán az egész tanévet az egyetem székhelyétől távol tölti”; ennek megváltoztatása érdekében kötelező kollokviumok bevezetését és a szemináriumi oktatás rendszeresítését, ezek ellátására pedig magántanári képesítéssel rendelkező segédtanárok vagy repetítorok alkalmazását javasolta.

A reform napirendre tűzését jelentette be Csáky a képviselőház 1890. január 23-ai ülésén is. Idő előttinek tartotta, hogy a reformra vonatkozó nézeteit részletesen ismertesse, „de két dolgot most már határozottan kijelenthetek – mondotta. – Az egyik az, hogy a reform szükségéről ma ép annyira meg vagyok győződve, mint mikor a tárgyalást megindítottam. A másik pedig az, hogy az általam contemplált reform korántsem eredményezheti az egyetem vagy az egyetemi tanárok tekintélyének csorbítását, a tudományos képzés niveaujának leszállítását, sőt ellenkezőleg ép ezen niveauinak és tekintélynek nemcsak biztosítását, de fokozását és emelését célozza.” Ugyanazon a napon egy felszólalásra válaszolva megemlítette, hogy a jogi doktorátus kérdéséről a tárgyalások már megindultak, „elsősorban az igazságügyi minister úrhoz fordultam, a kivel az ügyvédek qualificatiojáról lévén szó, első sorban kell tisztába jönnöm”.

A további tárgyalásokon a vizsgarendszer dualizmusának, valamint a jogi doktorátus minősítő jellegének a megszüntetése és egyidejűleg az államvizsgák követelményeinek növelése került előtérbe, ezzel kapcsolatban az Igazságügyi Minisztérium véleménye megegyezett a VKM-ével. Ezt tükrözte Szilágyi Dezső igazságügyminiszter 1891. április 21-i képviselőházi felszólalása is, amelyben közölte: megállapodott Csákyval az államvizsgák átalakításáról, „még pedig olyformán, hogy az a jogi ismereteknek azon mértékét, a melyet a rigorosalis rendszer jó kezelése mellett biztosítva találtunk, ezen szigorított államvizsgák alapján is biztosítva lássuk. Ebben az esetben azután igen természetesen a jogtudorság elveszti képesítő jellegét és át kell alakulnia ismét és lesz az, a mi eredeti rendeltetése: tisztán tudományos fokozat.”

Csáky még abban az évben elkészíttette a vonatkozó törvényjavaslat tervezetét, és az azzal kapcsolatos kérdések megtárgyalására decemberben a társmisztériumok kiküldöttjei, a bírói és az ügyvédi kar képviselői

lői, több egyetemi és jogakadémiai tanár, valamint más szakemberek részvételével értekezletet tartott. Ezen a többség – „mellyel szemben tekintélyes kisebbség állott” – megállapodott abban, hogy a jogtudományi és államtudományi doktorátus „minősítő hatálya megszűnik s ezután mint a legmagasabb tudományos jogi képzettség igazolására szolgáló vizsgálat újból szabályoztassék”, az eddigi doktori szigorlatok helyett pedig „szigorított államvizsgálatok léptetessenek életbe, a melyek egyúttal a mostani államtudományi és jogtudományi államvizsgákat is pótolják”. Megállapodtak abban is, hogy az egységes jogi államvizsga két szóbeli (jogtudományi és államtudományi), valamint egy írásbeli vizsgálatból álljon, és meghatározták azok tárgyait. Az államvizsga-bizottságokkal kapcsolatban az értekezlet úgy foglalt állást, hogy azok a két egyetemen, valamint az olyan jogakadémiák székhelyén állítandók fel, amelyekben a kötelező tantárgyakat legalább nyolc habilitált rendes tanárral tanítják, továbbá a bizottságok tagjai felerészben tanárok, felerészben pedig más szakemberek legyenek.⁸

Az értekezleten történt megállapodások figyelembevételével Csáky elkészítette az új államvizsgálati szabályzat szövegét, majd az Igazságügyi Minisztériummal folytatott elhúzódo tárgyalások után 1893. december 12-én nyújtotta be a képviselőházban az egységes elméleti jogi államvizsgálatokról szóló törvényjavaslatot. Ennek első paragrafusa értelmében: „Az eddig fennállott jogtudományi és államtudományi államvizsgálatok, továbbá a jogtudományi és államtudományi doktori szigorlatok mint a gyakorlati jogi, illetve közigazgatási pályákra előfeltételül szabott minősítő vizsgálatok megszűnván, ezek helyett az elméleti jogi államvizsgálat létesíttetik.” A törvényjavaslat indokolása szerint: „A tapasztalat azt mutatta, hogy a doktori szigorlatok kettős rendeltetésük folytán egyiknek sem képesek tökéletesen megfelelni”, és minősítő jellegük „oka lehet annak is, hogy a budapesti egyetem jog- és államtudományi karán a hallgatóságnak [...] káros túltömöttsége”, valamint „a tanároknak szigorlatok és vizsgálatok által való túlságos elfoglaltsága állott

⁸ *A callás- és... tizennyolcadik jelentése.* Budapest, 1889. 158–171. huszonegyedik jelentése. II. k. Budapest, 1892. 74. *huszonötödik jelentése.* Budapest, 1896. 34–38; *Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett Országgyűlés KN XV. k. 200, 226–231, 242, XXIII. k. 64, 109; JK 1892. 2. sz. 10–11.*

elő”. Ugyanakkor az államvizsgák sem felelhetnek meg teljesen céljuknak, ezért „egyrészt szigorításuk, másrészt átalakításuk szükségesnek mutatkozott”. A törvényjavaslat többi paragrafusa is fő vonásaiban meg egyezett az 1891. decemberi értekezleten született megállapodásokkal. Az államvizsga tárgyait azonban a törvényjavaslat nem határozta meg, azokat majd a vallás- és közoktatásügyi miniszter az igazságügyminiszterrel és a belügyminiszterrel együtt állapítja meg. (A közigazgatási képzés és képesítés érdekeire való tekintettel előrelépés volt a belügyminiszter egyetértési jogának az elismerése.) Államvizsga-bizottság a két egyetemen kívül „mindazon jogakadémiák székhelyein állítandó fel, melyek [...] igazolják azt, hogy a joghallgatókra nézve kötelező tantárgyakat a megszabott óraszámban, legalább nyolcz, az illető szakra egyetemi magántanáruul képesített tanár által tanítják”.

A törvényjavaslat tehát lehetővé kívánta tenni a követelményeknek megfelelő jogakadémiák további működését. Csáky egyébként a jogakadémiákkal kapcsolatos álláspontját még első miniszteri jelentésében a következőkben vázolta: „a míg csak két tud. egyetemünk van, alig gondolhatunk arra, hogy [...] a jogakadémiák egészen megszüntetessenek, de teljes egyetértésben hivatali elődöm e részbeli inteniójával, hatáskörömben arra törekszem, hogy számuk apasztassék s [...] az átmenet a kizárólagos egyetemi rendszerhez előkészítettessék”.

Az államvizsga-bizottságok tagjainak felét a vallás- és közoktatásügyi miniszter a jogtanárok, másik felét az igazságügyminiszter és a belügyminiszter jelölése alapján a gyakorlati szakemberek közül nevezi ki. A törvényjavaslat indokolása végül jelezte, hogy az egységes elméleti jogi államvizsga létesítése maga után fogja vonni a doktori szigorlatok eredeti, tisztán tudományos jellegét visszaállító átalakítására vonatkozó szabályrendelet megalkotását, valamint a jogi tanulmányi rendszer megfelelő reformálását is.⁹

A törvényjavaslat országgyűlési megtárgyalására azonban – elsősorban az egyházpolitikai törvényjavaslatok elhúzódó vitája miatt – nem került sor, a vallás- és közoktatásügyi miniszteri székben Csákyt követő Eötvös Loránd pedig a törvényjavaslatot visszavonta, mivel azon „a főel-

⁹ Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés KN X. k. 300, XIV. k. 330, KI XVI. k. 172–175; A vallás- és... tizenhetedik jelentése, II. k. Budapest, 1888 224–225.

veket általában nem érintő több változtatást” kívánt tenni, majd az átdolgozott javaslatot véleményezésre megküldte az igazságügyi és a belügy-minisztériumnak. Rövid miniszteri működését követően utóda, Wlassics Gyula a törvényjavaslattal kapcsolatban a két egyetem véleményét kérte azzal, hogy a jogi tanulmányi és vizsgálati rendszer átalakítására, ill. reformjára vonatkozó kérdésekre is terjeszkedjenek ki jelentésükben. A budapesti jogi kar 1896. februári jelentésében a doktorátus minősítő jellegének fenntartása mellett foglalt állást (amely a közhivatali állásokra is képesítsen), egyetértett viszont az államvizsga egységessé tételével (írásbeli dolgozat nélkül), annak szigorítását kívánva, ellenezte az államvizsga-bizottságoknak a jogakadémiák székhelyén való létesítését és a bizottságokban külső tagok részvételét, a tanulmányi rendszerben pedig – a nyolc féléves tanulmányi idő visszaállításán kívül – változtatást nem tartott szükségesnek. A kolozsvári jogi kar a bifurkáció fenntartása, külön jogtudományi és államtudományi államvizsga mellett foglalt állást, ellenezte az írásbeli dolgozatot, és néhány javaslatot tett a tanulmányi rendszerre vonatkozólag is (a hazai jog legyen az oktatás alapja, a nemzetgazdaságtant már a I. évtől szükséges oktatni, a bölcsészkar kollégiumok hallgatása pedig ne legyen kötelező).

A jogi oktatás kérdései az 1896 júliusában tartott II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus főiskolai szakosztályának napirendjén is szerepelt. A két előadó egyike – Bozóky Alajos, a nagyváradi jogakadémia igazgatója – elsősorban a jogakadémiák szerepével foglalkozott, míg a másik – Móricz Károly kecskeméti jogakadémiai tanár – a tanulmányi és vizsgálati rend átalakítására vonatkozólag részletes javaslatokat tett. A szakosztály azonban Heinrich Gusztáv bölcsészkar professzor javaslatát fogadta el, amely sürgette az egyetemek szaporítását, addig azonban, amíg ennek megvalósítása nehézségekbe ütközik, „föntartandóknak véli a jogakadémiákat, de okvetlenül szükségesnek tartja, hogy azok törvényes intézkedéssel tanerők-, tanrendszer- és taneszközökben minden tekintetben és teljesen az egyetemi jog- és államtudományi fakultások színvonalára emeltessenek”, és az azokat megillető jogokban részesüljenek.¹⁰

¹⁰ Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés KN XXII. k., 280–281; A VKM..., 457–460; A vallás- és... huszonötödik jelentése. Budapest, 1896. 15; JK 1896, 8. sz., 57–62, 9. sz., 65–68; A felső oktatásügy Magyarországon. Budapest, 1896. 281–282; A II. Országos

A jog- és államtudományi államvizsga reformjáról Wlassics további tárgyalásokat folytatott az igazságügyminiszterrel, a képviselőházban pedig ismételten vázolta a reform alapelveit: kötelező szemináriumok és praktikumok, ill. kollokviumok rendszeresítése a fő tárgyakból, a doktorátus minősítő jellegének megszüntetése, tudományos fokozattá alakítása, egységes államvizsga bevezetése és színvonalának az addigi doktori szigorlatok nivójára emelése, független államvizsga-bizottságok szervezése és a jogakadémiákkal szemben támasztott követelmények megállapítása.

Az elméleti jog- és államtudományi államvizsgákra vonatkozó törvényjavaslat előadói tervezete 1898 novemberében készült el; szerzője, Csorba Ferenc figyelembe vette a poroszországi jogászképzésben történt változásokat is. E tervezet szerint hét félév hallgatása kötelező, az addigi két alapvizsga helyett a III. félév után ún. alapvető vizsgálat lenne (tárgyai: római jog, egyházjog, jogtörténet). Ennek letétele után három féléven át kötelező gyakorlatok (amelyek kötelező kollokviumokkal helyettesíthetők), ellátásukra adjunktusok alkalmazásának lehetőségével. Egységes – jogtudományi és államtudományi részből álló – írásbeli és szóbeli államvizsga teendő le. Az előadói tervezet szerint meg kell állapítani azokat a feltételeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy az egyes jogakadémiák az államvizsgára való bocsátásra jogosító végbizonyítványt adhatnak. Államvizsga-bizottságot az intézményektől függetlenül, azoknak az ítélőtábláknak a székhelyén kell felállítani, amelyeken a megállapított feltételeknek megfelelő jogi oktatási intézmény van, s a bizottságoknak legalább egy gyakorlati jogász vagy közigazgatási pályán működő tagja legyen. A tervezet értelmében továbbá két éven belül új, a doktorátust tudományos fokozattá alakító szigorlati szabályzatot kell kidolgozni. Az előadói tervezet indokolása a jogakadémiákkal kapcsolatban megjegyezte, hogy az anyagilag gyengék közül „csak azok tartassanak fenn, a melyeknek fenntartása igaz országos érdeket szolgál, másrészt pedig a megmaradók minden tekintetben erőssé és így alkalmasakká tétessenek arra, hogy az összes jog- és államtudományi karok közt elannyira kívána-

és Egyetemes Tanügyi Kongresszus Naplója, I. kötet. Második rész. Budapest, 1898. 756–797, 810–811.

tos versenyben részt vegyenek és közülük egyik-másik idővel a harmadik-negyedik-ötödik egyetem jegőczödési pontjául szolgálhasson”.

A budapesti kar ezúttal is ellenezte az előadói tervezetben foglaltak túlnyomó részét: a tanulmányi idő hét félévre csökkentését, az alapvető vizsgálatot, a gyakorlatok kötelezővé tételét, az adjunktusok alkalmazását (azok a kar nézete szerint több kárt tennének, mint hasznot hajtának) és a doktorátus minősítő jellegének a megszüntetését. A kar elutasító véleményének fő motívuma a felekezeti jogakadémiák képesítő joga kiterjesztésének éles ellenzése, a felekezeti jogi oktatás túltengésének veszélyére való hivatkozás volt. (A doktorátus minősítő hatályának fenntartásához is e fakultás azért ragaszkodott, mert az biztosítja a jogászképzésben az állami oktatás túlsúlyát.) A kar csak az államvizsga egységesítésével értett egyet (de írásbeli vizsga nélkül), és a tanulmányi rend érintetlenül hagyását javasolta. A kolozsvári jogi kar is a nyolc féléves tanulmányi idő és a két alapvizsga fenntartása mellett foglalt állást, ellenezte a gyakorlatok kötelezővé tételét (ehelyett a III. év végén is alapvizsga előírását javasolta). E fakultás is szükségesnek tekintette a doktorátus minősítő jellegének a megőrzését, ellenezte a jogakadémiák képesítő jogosultságának kiterjesztését, és csak a két egyetem székhelyén tartotta kívánatosnak államvizsga-bizottság létesítését.

A református egyetemes tanügyi bizottság, valamint a katolikus és evangélikus jogakadémiák egyetértettek a tervezet fő rendelkezéseivel, így az államvizsga egységesítésével, a doktorátus tudományos fokozattá tételével, a kötelező gyakorlatok bevezetésével. Ellenezték viszont a tanulmányi idő hét félévre rövidítését, a két alapvizsga megmaradása mellett foglaltak állást, és sérelmezték az államvizsga-bizottságoknak az ítélőtáblák székhelyére korlátozódó felállítását (annál is inkább, mert a hét felekezeti jogakadémia közül ötnek a székhelyén nem volt ítélőtábla); az egri joglíceum ezt sértőnek és megalázónak minősítette. Több jogakadémia államsegélyben való részesítésüket kérte, a református egyetemes tanügyi bizottság és az egri joglíceum pedig a jogi oktatás tanulmányi és vizsgarendjét egységesen szabályozó törvény megalkotását javasolta.¹¹

¹¹ MOL K 721 II. e.; *A budapesti kir. m. tudományegyetem jog- és állam-tudományi karának véleményes jelentése az államvizsgálat reformja tárgyában*. Budapest, 1899.; *A magyarországi ev. ref. egyház egyetemes tanügyi bizottságának jegyzőkönyve*. Budapest,

E véleményekkel kapcsolatban Wlassics a képviselőház 1901. február 14-ei ülésén exorzéjában közölte, hogy kisebb, „tehat nem elvi koncessziókat” szívesen tesz (így pl. az államvizsga-bizottságok helyének kijelölését illetően), a törvényjavaslat alapelveihez – a bifurkáció, valamint a tudományos fokozattá átalakítandó doktorátus minősítő jellegének a megszüntetéséhez, a fő tárgyakból kötelező kollokviumok vagy gyakorlatok bevezetéséhez – azonban ragaszkodik. A jogi karok és a jogakadémiák véleményének beérkezése után a VKM elhúzódo tárgyalásokat folytatott az Igazságügyi Minisztériummal (a Belügyminisztériummal azonban nem), és úgy tervezték, hogy e törvényjavaslatot, valamint az egységes bírói és ügyvédi gyakorlati vizsgára vonatkozó törvényjavaslatot egyidejűleg terjesztik az Országgyűlés elé, ezekről előzetesen kikérve az illetékes igazságügyi szervek (ügyvédi kamarák, felsőbb bíróságok) és a felsőoktatási intézmények véleményét. A jogi oktatás reformjának megvalósítását az Országgyűlés ülészakát megnyitó 1901. október 28-ai trónbeszéd is tartalmazta.¹²

Időközben, 1901 júliusában az 1883. évi szabályzatot rendeleti úton módosítva törölték a jogbölcseletet a második alapvizsga tárgyai közül. E tárgy elhagyása már a korábbi tervezetekben is szerepelt, a konkrét intézkedés a Pikler Gyula elleni tüntetések és néppárti támadások következménye volt. E rendelet ezzel kapcsolatban utalt ugyan arra, hogy ez nem jelentheti e fontos tárgy „bármily csekély mérvben” leendő háttérbe szorítását, „sőt inkább teljes mértékben kell értékelnünk a bölcsészeti tudománynak a jog minden disciplinájára kiható nagy fontosságát”. A jogbölcseletet továbbra is a doktori szigorlat tárgya marad, de a miniszter óhajtása szerint „a fősúly a szigorlatoknál való kérdések feltevése során az ún. történeti részre, az eddig felmerült s most már a jogbölcselet történetének nagy kincstárába tartozó különböző elméletek és rendszerek érdemére és azok irodalmára fektettség”. Somló Bódog e rendelkezést és a miniszteri direktívát bírálva megállapította: „A jogbölcseletnek nálunk is feltámadt az igazi filozófia igazi ellenfele: az uralmon levő érde-

1899. évi április hó 4., 5. és 6. napjain. Pápa, 1899. 4–19; *MREK Budapestén, 1899. június 14. napján tartott ülésének jegyzőkönyve*. Debreczen, 1899 18–36; BML VIII. 2. c. 421/1898, 75/1899, 154/1899.

¹² Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés KN XXI. k. 318–319, XXXIII. k. 226–227; Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett Országgyűlés KN I. k. 7.

keknek az újítástól való félelme. [...] ellenkezésbe lehet jutni Sokrates, a középkor, Rousseau, Kant, Hegel stb. társadalmi rendjével, de nem szabad nagyon ríkító világhosszot vetni a mai társadalomra. [...] Kinek jutna eszébe a fizikai oktatás fősúlyát a fizika történetére helyezni?”¹³

A jogászképzés reformjának munkálataira visszatérve: az újabb előadói tervezet csak 1902 januárjában készült el. Ez fenntartotta a korábbi tervezet leglényegesebb rendelkezéseit: az államvizsga egységesítését és kizárólagos minősítő hatályát, a doktorátus tudományos fokozattá tételét, kötelező gyakorlatok és kollokviumok bevezetését. Ugyanakkor néhány kérdésben engedményt tett: így elejtette a tanulmányi idő hét fél-évre való rövidítését, és visszaállította a két alapvizsgát. A „megfelelően szervezett”, az előírt feltételeknek megfelelő – a királyi jogakadémiákkal azonos számú tanszékkal bíró, azok tanulmányi rendjét követő, az összes kötelező tantárgyat egyetemi magántanári képesítéssel rendelkező tanárokkal való oktatását és működésük anyagi feltételeit is biztosító – jogakadémiák székhelyén is lehetnek államvizsga-bizottságok. Ezek tagjainak többségét a tanárok alkotják, de külső szakember tagjai is lesznek. A jogakadémiák székhelyén működő államvizsga-bizottság elnöke „az ítélezés enyhésége” esetén vétőjoggal élhet.

Wlassics e tervezetet megküldte az egyetemi jogi fakultásoknak, a jogakadémiáknak és fenntartóiknak, valamint az igazságügyi szerveknek, 13 kérdőpontra vonatkozólag kérve a véleményüket. A fő kérdésekkel kapcsolatban az egységes államvizsga ellen és a doktorátus minősítő jellegének fenntartása mellett foglalt állást a pozsonyi főügyész, a Budapesti Ügyvédi Kamara és nem utolsósorban a budapesti jogi kar. Az utóbbi állásfoglalásának fő motívuma ez alkalommal is a felekezeti – elsősorban a protestáns – jogakadémiák képesítési jogosultsága kiterjesztésének határozott ellenzése volt. E fakultás javaslata szerint az ügyvédi vizsgára bocsátás feltétele továbbra is a két egyetemen nyerhető doktorátus legyen (a jogi doktorátus „az a szirt, melyen az autonom egyházfelekezeti jog- és államtudományi képzés hullámai némiképen mégis megtörnek”), államvizsga-bizottság csak az állami, ill. az állam által kezelt jogakadémiák

¹³ MRT 1901. Budapest, 1901. 520–523; *A m. kir. kormány 1901. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Budapest, 1902. 139*; Somló Bódog: *A jogbölcsélet tanítása.* J 1902, I. füzet, 58–61.

székhelyén állítható fel, a felekezeti jogakadémiák csupán alapvizsgákat tarthatnának. A kar jelentését Kováts Gyula professzor fogalmazta meg, ugyanő a Magyar Jogászegylet 1902 tavaszán rendezett vitáján nagyhatású előadásban érvelt a felekezeti jogakadémiák képesítő jogának kiterjesztése ellen. Ami a jogakadémiák képesítési jogának kiterjesztését ellenzők érveit illeti, azok annyiban voltak indokoltak, hogy a felekezeti jogakadémiák tanári karainak minőségi színvonala meglehetősen heterogén volt, és az oktatás szakszerű ellátásához nyolc tanár is kevésnek tekinthető. Az egyházfelekezeti befolyás érvényesülésével kapcsolatos aggályok azonban a protestáns jogakadémiák esetében alaptalanok voltak; e tekintetben – legalábbis tudomásunk szerint – ezekben az évtizedekben különösebb probléma nem merült fel. Az egri és különösen a pécsi katolikus jogliceum azonban szigorú egyházi ellenőrzés alatt állt.

Ami a tervezet többi kérdését illeti: a budapesti jogi kar továbbra is elenezte a kötelező gyakorlatok és kollokviumok – a kolozsvári csak a kollokviumok – bevezetését, adjunktusok alkalmazását. Több intézmény is kifogásolta a jogbölcselet mellőzését és a közjog háttérbe szorítását, valamint szükségesnek tartotta a tantervek és a vizsgálati rend összhangjának megteremtését, a jogi oktatást egységesen szabályozó törvény megalkotását, és számos javaslatot tett az államvizsga tárgyainak módosítására. Az igazságszolgálati szervek, valamint a jogakadémiák a tervezet fő pontjaival egyetértettek, az utóbbiak felvetették azonban a működésükre vonatkozólag előírt feltételekkel kapcsolatos problémákat, és kifogásolták az államvizsga-bizottság elnökének vétőjogára vonatkozó rendelkezést.

E vélemények beérkezését követően Wlassics a törvényjavaslatot 1903 elején tette közzé. Ez a fő kérdéseket illetően megegyezett az 1902. januári előadói tervezettel. A törvényjavaslat értelmében Budapesten egy, a főiskoláktól független államvizsga-bizottságot szerveznek, amely annyi osztályra oszlik, ahány helyen államvizsgát tartanak, s ezek keretében vizsgálóbizottságok alakulnak. A jogakadémiák székhelyén működő vizsgálóbizottságok elnökének vétőjogát a törvényjavaslat némileg „enyhített” formában állapította meg, eszerint az elnök e jogát akkor gyakorolhatja, ha a bizottság „nyilvánvalóan túl enyhe mértéket alkalmazott”, kivéve azt az esetet, ha a bizottság többi tagja egyértelműen szavazott. A törvényjavaslat indokolása szerint „a jelen javaslat alapelveiben megegyezik a gróf Csáky-Szilágyi féle javaslattal. Lényeges eltérés annyiban

van közöttük, hogy a jelen javaslat az állami képezések színvonalát és az új államvizgálatnak jellegét fenntartó és biztosító intézkedéseket mélyíti és kiszélesíti és a jogi oktatás új rendjének sarokköveit is megépíti.”¹⁴

E törvényjavaslat országgyűlési tárgyalására azonban – az obstrukció és a kormányválságok miatt – nem került sor. Wlassics 1903 novemberében megvált tárcájától, utóda, Berzeviczy Albert a Wlassics-féle javaslatot „egynemely, a részletekre tartozó módosítással és bővítéssel” magáévá tette, és az új javaslatot 1905 elején nyomtatásban is megjelentette. A szabadelvű párt választási veresége, Tisza István kormányának lemondása következtében azonban e törvényjavaslat sem került az Országgyűlés elé, s ezzel véget ért a jogászképzés reformjára irányuló kormányzati törekvések első, másfél évtizedes időszaka. (És egyúttal egyelőre papíron maradt az egységes bírói és ügyvédi gyakorlati vizsgára vonatkozó, az igazságügy-miniszter által tervezett törvényjavaslat is.) Említést érdemel még, hogy utóbb, a Felső Oktatásügyi Egyesületben 1911 májusában az új egyetemek létesítéséről rendezett anketon Wlassics a következőket mondotta: amikor Csáky, Eötvös, Ő és Berzeviczy törvénytervezetet, ill. javaslatot készítettek, „akkor előttünk az a cél lebegett, hogy a jogi oktatás szembeszökő visszasságain lehetőleg gyorsan segítsünk, de úgy én, mint ahogy Berzeviczy [...] határozottan kijelentettük [...], hogy javaslataink tulajdonképpen csak »étappe«-t képeznek, melyen keresztül a több egyetem rendszeréhez kell fokozatosan felérnünk”.¹⁵

¹⁴ MOL K 721 II. e.; *A budapesti magyar királyi tudomány egyetem jog- és államtudományi karának véleményes jelentése az elméleti jog- és állam-tudományi államvizgáról és a jogi oktatásról szóló újabb előadói tervezetre.* Budapest, 1902; BML VIII, 2. c., 98/1902, 126/1902, 154/1902; *A magyarországi ev. ref. egyház egyetemes tanügyi bizottságának jegyzőkönyve* Budapesten, 1902. évi április hó 4. és 5. napjain. Pápa, 1902. 4–12; *Egyetértés*, 1902. 225. sz. mell., 9–10; *JK* 1902. 16. sz., 133–136; *J* 1902. II. füzet. 144–147, VII. füzet, 555–560; *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, XXIV. k., 4. füzet. Budapest, 1902. 3–26, XXV. k., 4. füzet. Budapest, 1902. 3–43, XXV. k., 5. füzet. Budapest, 1903. 3–140; Móricz Károly: *A jogi szakoktatás és vizsgálati rend reformja.* BSz 116. k. Budapest, 1903. 211–261, 361–412; *Törvényjavaslat az elméleti jog- és államtudományi államvizgálatról és a jogi oktatásról.* Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter. Budapest, 1903.

¹⁵ *Az 1901. évi október hó 24-ére hirdett Országgyűlés KN XXVIII. k. 81; Törvényjavaslat az elméleti jog- és államtudományi államvizgálatról és a jogi oktatásról.* Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter. Budapest, 1905.; *Vélemények új egyetemek alapításáról.* Budapest, 1911. 35–36.

A REFORMTÖREKVÉSEK APÁLYA 1905–1918

1905 után a reformtörekvések apálya következett be. 1906 elején, a „darabont-kormány” működése idején ugyan nyomtatásban is megjelent a Csorba Ferenc által még 1904-ben kidolgozott „Törvénytervezet az egyetemekről és egyetemi főiskolákról” c. előadói javaslat, ennek azonban – néhány elutasító kritikát nem számítva – sem különösebb hatása, sem gyakorlati szerepe nem volt. E tervezet szerint az egyetemnek az a hivatása, hogy „az elméleti tudományok összességét főbb ágaiban művelje és hallgatóit a tanszabadság alapján oly képzésben részesítse, amely őket önálló tudományos munkálkodásra képesekké teszi”, az egyetemi főiskola „az elméleti tudományok egy vagy két körében az egyetemmel azonos hivatást tölt be”, az egyetemen pedig „a magasabb képesítést igénylő közhivatali és egyéb közpályákra (egyházi, igazságügyi, közigazgatási, tanári, orvosi, állatorvosi, műszaki, mezőgazdasági stb.) való előkészület érdekében külön karok szervezhetők” – a tervezet a jogászképzés reformjának tartalmi kérdéseit azonban, jellegéből következően, nem érintette.

A „darabont-kormány” vallás- és közoktatásügyi miniszterének egyetlen, a jogi oktatásra vonatkozó intézkedése a jogtörténet előadásának szabályozása volt. Az egyetemes jogtörténet mellett az 1892/93. tanévtől a magyar alkotmány- és jogtörténetet már külön kötelező tárgyként oktatták. Most viszont a VKM – Timon Ákos délibábos-nacionalista felfogásának megfelelően – az egyetemes jogtörténet önálló főkollégium kereté-

ben való előadását megszüntette. (Timon szerint az egyetememes európai jogtörténet mint külön tanszak „kötelező főkéllégiumban többé elő nem adandó és ilyen formában tudományosan sem művelendő”.) Az 1906. február 23-ai rendelet egyesítette e két stúdiumot, az egyesített tantárgy elnevezése „Magyar alkotmány- és jogtörténet, különös tekintettel a nyugat-európai jogfejlődésre” volt. (E rendelet ugyan arra kötelezte e tárgy előadó tanárát, hogy egy féléves speciális kollégiumot hirdessen a vezető európai nemzetek alkotmány- és jogtörténete és a főbb európai jogintézmények története köréből, de ennek hallgatása nem volt kötelező.)

A magyar jogtörténet oktatása egyébként lényegében a középkorra korlátozódott, e tárgyat a legjobb esetben „a vegyesházbeli királyok koráig” adták elő. Ez is érthetővé teszi a progresszív köröknek a század első évtizedében a jogi oktatás tartalmára vonatkozó kritikáját. Somló Bódognak „A jogi oktatás reformja és a társadalmi tudományok” c. cikke szerint a jogi oktatás inkább „középkori jogtörmeléssel meg aprólékos céltalan adathalmazzal tölti meg jogászaink fejét, semhogy a társadalom alapproblémáiba, a világot mozgató nagy törvényekbe nyújtana [...] bepillantást”. Többen hangsúlyozták a jog és a gazdaság szoros összefüggésének bemutatását, a galileista diákok pedig 1909 őszén – a jogi oktatás kritikájaként is – így foglalták össze programjukat: „A büntetőjogban az elavult formulákhoz való szigorú ragaszkodás helyett a kriminológiára akarjuk irányítani a figyelmet és érvényesíteni a bűnügyi embertan (lélektan) és a társadalomtudomány szolgáltatta adatokat. A magánjogban igyekezünk tekintettel lenni a közgazdasági élet folyton változó követelményeire reális gazdasági ismeretek alapján. A jogtörténetben célunk az összehasonlító módszer segítségével az egyes korszakbeli jogrendszerek változásának vizsgálata a gazdasági és intellektuális viszonyok tekintetbe vételével. [...] A társadalomtudományban az egyes elméletekkel való objektív foglalkozás. Szociológiai felvételek (társadalmi és gazdasági rajzok) Magyarország különböző vidékeiről. Egy szóval a hideg jogi formákba életet akarunk önteni, össze akarjuk kapcsolni a jogtudományt az élettel és azt előítéletek nélkül, tárgyilagosan ápolni.”¹⁶

¹⁶ *Törvénytervezet az egyetemokről és az egyetemi főiskolákról.* (Előadói javaslat.) Budapest, 1906.; Timon Ákos: *Az alkotmány- és jogtörténet tanítása Magyarországon.* J 1904. VIII. füzet. 441–455, 1905. III. füzet. 170–197; Balogh Jenő: *A jogtörténet oktatása ha-*

Az események menetére visszatérve: a koalíciós kormány a jogi oktatás reformjával nem foglalkozott, jóllehet a református egyetemes konvent ismételten – 1906-ban, 1907-ben és 1909-ben – sürgette a Wlassics–Berzeviczy-féle törvényjavaslat életbe léptetését, a jogi oktatás decentralizációjának megvalósítását, a reform „mielőbbi és gyökeres” keresztülvitelét. Apponyi Albert, a koalíciós kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere ugyan a képviselőház 1906. december 13-ai ülésén elhangzott exozéjában kijelentette, hogy „az egyetemi oktatás és különösen a jogi oktatás tekintetében szándékozom – mihelyt legsürgősebb teendőim engedik – az igazságügy-miniszter úrral egyetértőleg egy ankétot összehívni”; erre azonban nem került sor, és a reform ügyében ténylegesen semmi sem történt.¹⁷ Ugyanakkor a jogászképzés problémái még élesebben vetődtek fel, a hallgatók számának növekedésével – 1895/96 és 1909/10 között a joghallgatók száma 4358-ról 7005-re nőtt – az in absentia hallgatás mind szélesebb méreteket öltött, a „mezei jogászok” a vizsgákra a hírheft „jogi szanatóriumok” párhetes paukolása után készültek fel úgy-ahogy, doktori értekezéseiket pedig nem maguk készítették, azok gyártása szinte külön iparággá vált.

A jogi oktatás kérdése azután ismét napirendre került a munkapárti kormány működése idején. Kezdeményezője Balogh Jenő, a VKM politikai államtitkára volt, aki egyetemi tanári működése során közvetlenül tapasztalhatta a jogászképzés anomáliáit. E képzés gyökeres reformja helyett azonban a VKM csak részleges reformra, egyes hiányosságok ki-

zánkban. BSz 121. k. Budapest, 1905. 161–197; Balogh Jenő: *A jogtörténet tanításának kérdéséhez*. Uo. 122. k. Budapest, 1905. 122–143; *Hivatalos Közlöny*, 1906 5. sz. 86; Eckhart Ferenc: *Jog- és alkotmánytörténet*. = A magyar történetírás új útjai. Budapest, 1931. 304–305; Horváth Pál: *A kelet- és közép-európai népek jogfejlődésének főbb irányai*. (Különös tekintettel a környező népek jogfejlődésére.) Budapest, 1968. 8–32; Vargyai Gyula: Adalékok a magyar nacionalista állam- és jogtörténetírás kritikájához. Timon Ákos állam- és jogtörténetírása. *Történelmi Szemle*, 1970. 4. sz., 451–482; Somló Bódog: A jogi oktatás reformja és a társadalmi tudományok. *Huszedik Század*, 1900. I. k., 1. sz., 46–55; *Jelentés a Galilei Kör 1909/10. évi működéséről*. Budapest, 1910. 3–4.

¹⁷ Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés KN V. k. 24; MREK Budapest, 1906. ápril 24–27. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve. Debreczen, 1906. 52, Budapest, 1907. ápril 9–13. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve. Debreczen, 1907. 58–59, Budapest, 1909. április hó 21–23. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1909. 160–161.

küszöbölésére látott lehetőséget. Ez ügyben 1911 január elején a VKM-ben tartott négynapos értekezleten Zichy János miniszter megnyitójában közölte: „arra az elhatározásra jutottam, hogy addig is, amíg a felső oktatás, különösen pedig a jogi oktatás széleskörű, mindenre kiterjedő reformjának előkészítő munkálatai befejezést nyerhetnek, szűkebb körben javíttassanak annak leglényegesebb, legérezhetőbb és legsürgősebben orvoslandó fogyatkozásai”. Megígérte ugyanakkor, hogy a „végleges reform” munkálatai e részleges reformmal párhuzamosan folytatódnak.

A részleges reform szükségességét az értekezleten Balogh Jenő első-sorban az in absentia hallgatás és a nem tanulás problémájával indokolta, azzal, hogy az alapvizsgák után a hallgatók nagy többsége nem jár előadásokra, „fél éveket tölt el komoly, állandó munka nélkül és aztán a szigorlatokra jelentkezik, néhány hét alatt, a különböző előkészítők által betanított, rendszerint nagyon gyarló ismeretekkel, sokszor meglepő készületlenséggel is. [...] Nemzeti veszedelemnek és nemzeti szerencsétlenségnek tartom, hogy a munkabíró és a munkára köteles ifjak [...] éveken át ilyképen hozzászoknak tanulmányaik elhanyagolásához, a kötelelességmulasztáshoz, vagy legalább is a felületes munkához. Megszokják ilyképen azt, hogy minél kevesebb fáradsággal szerezzenek valamely képesítő-oklevelet és hozzászoknak a gondolathoz, hogy [...] pályájukon is majd elnézéssel és protekcióval fognak boldogulni.” Említést tett a tanulmányi rend hibáiról is, elsősorban a tételes jogi tárgyak elhanyagolásáról, valamint a büntető per jog oktatásának megoldatlanságáról.

Az értekezlet résztvevői a jogászképzés számos alapvető problémáját felvetették, így a doktorátus minősítő jellegének kérdését (bár ezzel kapcsolatban megoszlottak a vélemények, és egyesek a bírák számára is szükségesnek tartották a doktorátus megszerzésének előírását), továbbá a bifurkáció kérdését, a közigazgatási képzés és képesítés hiányosságait, valamint az államvizsgák alacsony színvonalát. Konkrét intézkedésként azonban csak a harmadik alapvizsgának a VI. félév végén való bevezetéséről történt megegyezés.

Az értekezletet követően az 1911. október 5-i legfelsőbb elhatározás alapján a VKM kiadta a tudományegyetemek és a jogakadémiák tanulmányi és vizsgarendjének szabályzatát, amely bevezette a magyar magánjog, a magyar büntetőjog és a magyar büntető per jog tárgyakból teendő harmadik alapvizsgát. Az első és a második alapvizsga tárgyai

változatlanok maradtak, és lényegében a két államvizsgáé is (csak annyi módosítással, hogy a jogtudományi államvizsgán az anyagi büntetőjog mellett a büntető perjog is külön tárgy lett, a közigazgatási jog tárgyköre pedig kibővült a magyar pénzügyi jog főbb elveivel és intézményeivel). A jogakadémiák tanulmányi rendje is csak kevésbé módosult.

A jogi szakkörök megaláztatással fogadták a harmadik alapvizsga bevezetését, de rámutattak a jogi oktatás továbbra is meglevő súlyos problémáira, hiányosságaira. Mint Finkey Ferenc, a sárospataki jogakadémia tanára (pár hónap múlva már a kolozsvári egyetem professzora) írta: a részleges reform „fentartja, illetőleg nyitva hagyja az orvoslásra és megoldásra váró bajok és problémák egész sorozatát”. Ezek: a hét féléves rendszer megszüntetése és a négy évi tanfolyam helyreállítása, a tanulmányi rend gyökeres revíziója, az óralátogatás kötelezővé tétele, a praktikumok rendszeresítése, az államvizsgák és a doktorátusok gyökeres reformja s azok minősítő erejének végleges és határozott megoldása, az egységes elméleti kiképzés keresztülvitele, a jogakadémiák és az egyetemi jogi fakultások hatáskörének és viszonyának tisztázása. A református egyetemes konvent, ill. a konvent elnöksége ismételten sürgette – elsősorban a református jogakadémiák jövőjének biztosítása érdekében – a Csáky–Wlassics–Berzeviczy-féle tervezetek alapján a jogi oktatás és a vizsgarend „teljes és gyökeres reformjáról” szóló törvényjavaslat kidolgozását.

Az 1911 októberében tartott országos jogászgyűlés V. szakosztályának ülése napirendjén szerepelt a következő kérdés: „Miképpen kellene megállapítani a közigazgatási hivatalnokok képesítését, és szabályozni a közigazgatási gyakorlati vizsgát?” A jogászgyűlés ez ügyben határozatában kimondta, hogy: „a/ a közigazgatási fogalmazási tisztviselők mostani elméleti, jogi (államtudományi) képesítését nem tartja kielégítőnek; b/ szükségesnek tartja, hogy a közigazgatási és a jogi (bírói, ügyvédi) elméleti képesítés teljesen egyenlővé tétessék; c/ szükségesnek tartja a tanrend oly irányú módosítását, hogy az államtudományi tárgyak, különösen a közigazgatási jog, az alkalmazott közgazdaságtan és a társadalomtudományi alapismeretek intenzívebb előadásban részesüljenek; d/ szükségesnek tartja, hogy mind a jogi, mind az államtudományi tárgyak előadása körében a gyakorlatok minél szélesebb körben meghonosíttassanak”. A jogászgyűlés szükségesnek tekintette a gyakorlati közigazgatási vizsga mielőbbi bevezetését is.

A jogászképzés „végleges reformja” kidolgozása érdekében 1911–1914 között érdemi munkálatok nem történtek. Némi előrelépést jelentett azonban a bírói és az ügyvédi képesítés szabályozása terén előbb az 1912. évi VII. törvény értelmében a bírói gyakorlati vizsgálatra bocsátáshoz a jogtudományi doktori oklevél megszerzése feltételének előírása, majd az 1913. évi LIII. törvény alapján a bírói és ügyvédi gyakorlati vizsga egységesítése.

A jogászképzés reformjának kérdései a háború előtti években a jogi szakköröket már alig-alig foglalkoztatták. Még élesebben vetődött fel viszont a két új tudományegyetem létesítése következtében a jogakadémiák problémája. Mint a debreceni Református Kollégium egyik tanára – némi túlzással – írta: „ha a tervbe vett egyetemek megépülnek, ütött a vidéki jogakadémiák végső órája. Rövidebb, hosszabb sorvadás után, mint hivatásukat betöltött s immár fölösleges szervek, lefordulnak nemzeti kultúránk organizmusáról. [...] az áldozatok között, mint anyagilag a gyöngébbek, a protestáns akadémiák fognak első helyen szerepelni.” A református egyetemes konvent 1912. április 26-i ülésén – a jogászképzés gyökeres reformjának megvalósítását is sürgetve – „az új egyetemek felállítása által a jogakadémiákra bekövetkező válságos helyzetre” való tekintettel felhívta az egyházkerületeket, hogy „jogakadémiáik megerősítése és versenyképességének biztosítása érdekében minden lehető kövessenek el, nehogy [...] elsorvadjanak vagy megszűnjenek”. Foglalkozott e problémával az akkortájt megalakult Jogakadémiai Tanárok Országos Egyesülete is: 1913. december 4-i közgyűlésének határozatában azt javasolva, hogy „a jogakadémiák egyetemi fakultásokká vonassanak össze, a jogi szakoktatás egyetemes érdeke által megkívánt számban és a leghelyesebb geográfiai elhelyezés mellett”.¹⁸

¹⁸ A jogi oktatás részleges reformja tárgyában 1911. évi január hó 2-ikára egybehívott értekezlet jegyzőkönyvei. Budapest, 1911; Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés KN VII. k. 475–476; Hivatalos Közlöny, 1911. 21. sz., 411–421; JK 1911, 1. sz., 1–2, 2. sz., 13–14, 43. sz., 366–367, 1912, 1. sz., 1–2; Az 1911-ik évi országos jogászyűlés irományai. Első kötet. Vélemények. Budapest, 1911. 319–363, Második kötet. Napló. Budapest, 1912, 301–353, 399–400, 410–411; MT 1912. évi törvénycikkek. Budapest, 1913. 68, 1913. évi törvénycikkek. Budapest, 1914. 565–569; MREK Budapest, 1911. április 26–29. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1911. 190–194, 1912. április 24–27. napjain

1914 őszén, már a világháború idején azután meglepő módon ismét előtérbe került a jogászképzés reformjának kérdése. Ilosvay Lajos államtitkár 1914. augusztus 31-i, a református egyetemes konvent elnökségének július 14-i felterjesztésére válaszolva még azt közölte, hogy „a jogi tanulmányi rend reformjának tárgyalását bármennyire szükségesnek tartom, azt egyelőre el kell halasztanom, mert a hadviselés és főleg ennek anyagi következményei minden más kérdést háttérbe szorítanak”. Jankovich Béla miniszter azonban a jogászképzés reformjának ügyében 1914. november 14-én Ilosvay Lajos és Klebelsberg Kuno államtitkárok, az egyetemi ügyosztály vezetője és a budapesti jogi kar kilenc professzorának részvételével szűkebb körű értekezletet tartott. A miniszter ezen elsősorban a hallgatók egyetemek közti arányos eloszlásának és a bifurkációnak a kérdését vetette fel. A résztvevők többsége a bifurkáció megszüntetése mellett foglalt állást, és a magánjogi oktatás súlyának növelését kívánta, egyesek pedig ezúttal is a jogakadémiák megszüntetését javasolták.

Jankovich az értekezletet követően november 24-én a négy egyetem jogi karához intézett leiratában közölte: „gyakran hallani a panaszt, hogy jogi oktatásunk eredménye nem kielégítő: a tételes jogok ismerete hiányos, annak gyakorlati alkalmazására való képesség fogyatékos, általában a hallgatóság általános műveltsége és szakbeli kiképzése hiányos [...] a hallgatók az előadásokat nem látogatják, csak a vizsgára készülnek [...] nincs meg a közvetlen érintkezés tanár és hallgató között”. A miniszter nyolc kérdésre vonatkozólag kérte 1915. március 1-jéig a karok véleményét; ezek között szerepelt a bifurkáció jövőbeni fenntartásának, a tantárgyak köre és csoportosítása módosításának, a kötelező gyakorlatok bevezetésének, valamint a doktori értekezés elhagyásának vagy a szigorlatokkal szerves kapcsolatba hozásának kérdése.

A három vidéki jogi fakultás egyaránt egyetértett a gyakorlatok és kollokviumok rendszeresítésével (a debreceni kar azonban asszisztensek alkalmazása nélkül), a bifurkáció és a doktorátus kérdésében azonban a véleményük eltérő volt. A debreceni és a pozsonyi kar a bifurkáció megszüntetése mellett foglalt állást, a kolozsvári viszont annak fenntar-

tartott ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1912. 129–131; Mitrovics Gyula: A debreceni egyetem és a reformátusok. *Budapesti Hírlap*, 1911. november 26. 47; *Jogakadémiai Szemle*, 1914. 1. sz. 3–4, 7–13.

tását kívánta (azzal, hogy „a jogi és államtudományi képzés szükséges egysége azért meg ne bontassék”). A kolozsvári és a pozsonyi fakultás a doktorátus tudományos fokozattá tételét, minősítő hatályának megszüntetését tartotta szükségesnek, a debreceni azonban nem. A doktori értekezésnek a debreceni kar a szigorlatokkal való kapcsolatba hozatalát, a pozsonyi pedig a szemináriumi munkával való összeköttetését javasolta, míg a kolozsvári a disszertáció megszüntetését (ill. az „csak akkor lenne elfogadható, ha beható tanulmány eredményének mutatkozik és irodalmi értéke van”). E fakultások a tanulmányi rendre, egyes tárgyak oktatására vonatkozólag számos észrevételt tettek. Így javasolták az alapvető jogi tárgyak, különösen a magánjog intenzívebb oktatásának szükségességét (a római jogot is a magánjogi oktatás szerves részének tekintve), az európai jogtörténetnek ismét főkéllégiumként való előadását (a pozsonyi kar szerint „lehetőleg a legújabb korig” terjedően), a társadalomtudományi stúdiumok oktatásának kiterjesztését, a jogbölcészeti kötelező előadásának fenntartását, az osztrák magánjog oktatásának, valamint a bölcsészeti karon a filozófiai és történeti kollégiumok hallgatásának mellőzését, az önkéntesi szolgálatot teljesítő hallgatóknak adott kedvezmény megszüntetésével a 8 féléves tanulmányi idő visszaállítását. A tantárgyak csoportosításának sorrendjét illetően a debreceni kar (pontosabban annak többségének) véleménye eltért a másik két vidéki karétól: az I. évben a gyakorlati nemzetgazdaságtan és a statisztika, valamint a magánjog és a közjog alapjainak oktatását javasolva, a történeti tárgyak oktatására pedig csak a tanulmányok végén kerüljön sor. Mind a debreceni, mind a kolozsvári fakultás hangsúlyozta, hogy „gyökeres reformra van szükség, mely nem elégedhetik meg olyan kísérletekkel, melyek csupán a vizsgálati rendszer javítására irányulnak, hanem amelyek magának a tanulmányi rendszernek észlelhető hiányain is megfelelő eszközökkel segíteni töreksenek”, „a gyökeres reformnak elsősorban a tanítás és nemcsak a vizsgáztatás rendszerén kell a célszerű újításokat alkalmazni”.

Jóllehet a miniszteri kérdőpontok között nem szerepelt a jogakadémiák problémája, mindhárom kar válaszában kitért arra is. A debreceni és a kolozsvári fakultás szerint a jövőben a jogakadémiák csak alapvizsgákat tarthatnának, képesítést adó vizsgát nem. (A kolozsvári kar ehhez még hozzátette: „az az államférfi és kultúrpolitikus, aki keresztülvinné a jogakadémiák [...] megszüntetését, [...] igen jótékony reformot létesítene főiskolai jogi oktatá-

sunk terén”). A pozsonyi jogi kar a felekezeti jogakadémiák megszüntetését javasolta, valamint a kassai jogakadémia és az államosítandó nagyváradi kir. kat. jogakadémia egyetemi fakultássá fejlesztését.

A budapesti jogi kar – amelynek jelentős szerepe volt a korábbi reformkísérletek meghiúsításában – a vélemények nagyfokú megoszlása miatt nem tudott egységes állásfoglalást kialakítani, a kérdőpontokra konkrét választ adni. A jogi oktatás és a vizsgarend reformja ügyében kiküldött bizottság – amelynek előadója Magyary Géza volt – jelentését a kar 1915. február 24-i és március 3-i ülésein tárgyalta meg. A jelentés javasolta a bifurkáció megszüntetését, egységes doktorátus bevezetését, az államtudományi államvizsga helyett közigazgatási államvizsga létesítését (az olyan közigazgatási munkakörök esetében, amelyek betöltői számára nem kötelező a doktorátus megszerzése). A tanulmányi renddel kapcsolatban a bizottsági jelentésnek voltak egyes pozitív vonásai, így az osztrák jog oktatásának esetleges elhagyása, a jogtörténet oktatásának 1848-ig való kiterjesztése, a nemzetközi jog oktatása súlyának növelése. Több kérdésben azonban a bizottsági jelentés a kar konzervatív véleményét tükrözte: a jogbölcészlet oktatásának a jogbölcészlet történetére való korlátozása és elhagyása a szigorlati tárgyak közül, a szociológiai oktatás mellőzése (arra hivatkozva, hogy annak tárgyköre, határvonalai még bizonytalanok), valamint a kötelező gyakorlatok bevezetésének és azok el látására segédtanárok alkalmazásának ellenzése. A kari ülésen a legnagyobb vita egyrészt a bifurkáció megszüntetésének kérdésével, másrészt pedig a reform időszerűségével kapcsolatban volt. A kar 10:9 arányban úgy határozott, hogy a jelentést visszaadja az új tagokkal kiegészítendő bizottságnak. Az új összetételű bizottság – amelynek munkájában Magyary már gyakorlatilag nem vett részt – március 17. és április 10. között több ülést is tartott, majd jelentését a kar április 23-i és 29-i ülésein vitatta meg, és határozatában úgy foglalt állást, hogy a bifurkáció egyelőre még fenntartandó, a tanulmányi és a vizsgarend gyökeres reformja pedig a háborús viszonyokra való tekintettel nem időszerű, annak megvalósításától a miniszter ez idő szerint tekintsen el. A kar csak egy változtatást tartott lehetségesnek: a doktorátus egységesítését (annak tárgyai közé a közgazdaságtant és a statisztikát is felvéve). A kar végül azt is hangsúlyozta, hogy a reformot törvényhozási úton szükséges megvalósítani. A kar határozatával szemben többen – így Magyary Géza és Plósz Sándor – különvéleményt

nyújtottak be, tiltakozva a változtatások elodázása és a bifurkáció fenntartása ellen, s Nagy Ferenc dékán is a kari határozatot azzal terjesztette fel a VKM-hez, hogy a kar véleményéhez nem járulhat hozzá.

A jogi fakultások véleményének beérkezését követően a VKM-ben 1915. július 17-én az Igazságügyi Minisztérium és a Belügyminisztérium képviselőinek részvételével értekezletet tartottak, amelyen Magyary Géza tanulmányát idézve „a reform minden részletét igen behatóan megvitatták”. Az értekezlet jegyzőkönyve nem maradt fenn, ténylegesen pedig a reform előkészítése érdekében a következő években semmi sem történt.

A jogakadémiák véleményének kikérését a VKM nem tartotta szükségesnek, a kassai jogakadémia dékánjának és a pécsi jogliceum igazgatójának ezt kérő felterjesztését a minisztériumban ad acta tették. Véleményt kívánt adni a református egyetemes tanügyi bizottság is, amely egyúttal felhívta a három református jogakadémia tanári testületeit, hogy a reformra vonatkozó véleményüket közöljék. A megküldött terjedelmes és egymással több tekintetben ellentétes vélemények egyeztetése miatt az egységes jelentés összeállítása elhúzódott, és azt csak „post festa”, 1916-ban terjesztették fel a minisztériumba.¹⁹

1915 után a háború végéig a jogászképzés reformjának kérdése hátterbe szorult, csak egy-két írás foglalkozott a reform fő kérdéseivel. Egyedül a jogakadémiák sürgették – bizonytalan helyzetük rendezése, jövőjük biztosítása érdekében – a reformmunkálatok folytatását. A református egyetemes konvent 1916. május 26-i ülésén hozott határozata felhívta a minisztert, hogy „a jogi oktatásügy tervbe vett reformját, mint teljes és gyökeres reformot” mielőbb valósítsa meg, hangsúlyozva, hogy „a

¹⁹ MREK Budapest, 1915. évi május hó 27–29. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1915. 235–237, 1916. évi május 23–26. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1916. 223–226; MOL K 636 12760/1928; HBML VIII, 7/b, 462/1931–32; ELTE L 7, 1. a. 1915. február 24-i ülés jegyzőkönyve, 7. 1. c., 493/1914–15; A debreczeni m. kir. tudományegyetem jog- és államtudományi karának véleményes jelentése a jogi oktatás reformja tárgyában. Debreczen, 1915. Javaslat a jogi oktatás reformja tárgyában. A kolozsvári m. kir. Ferencz József Tudomány-Egyetem Jog- és Államtudományi Karának szakvéleménye. Kolozsvár, 1915; A jogi oktatás és a jogi vizsgarend reformja tárgyában kiküldött bizottság jelentése. Kézirat gyanánt. H. n. é. n.; J 1915, 5. füzet, 381. A pozsonyi m. kir. Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának véleménye a jogi oktatás reformja tárgyában. Pozsony, 1915; EOLA tiszai ág. hűt. ev. egyházkerület Eperjesi Collegiumának Jogakadémiája tanári kara 1915. április 22-i értekezletének jegyzőkönyve.

gyökeres reform fennálló jogi tanintézetek mindegyikének szükségességét még inkább nyilvánvalóvá teszi”, indokoltak tekintve, hogy „a közhivatali pályákra minősítő minden vizsgálatnak a mi jogakadémiáink mindegyikén is lehetése megállapíttassék”. A sárospataki kollégium teológiai és jogi akadémiájának tanári kara hivatkozva arra, hogy „a sárospataki akadémia a korszellem által lassú haldoklásra van kárhóztatva”, a megoldást a két akadémia Miskolcra helyezését látta. A Jogakadémiai Tanárok Országos Egyesülete 1917. november 29-i felterjesztésében kérte a minisztert: „Méltóztassék a jogi oktatás reformjának kérdését haladéktalanul tárgyalás alá venni.” Az egyesület a reform egyetlen lehetséges megoldásaként ezúttal is a jogakadémiáknak egyetemi rangú fakultásokká szervezését tartotta. Ezt elvben valamennyi jogakadémia számára kívánta, de felismerve azt, hogy a négy egyetemi jogi karon kívül nyolc jogakadémia további fennmaradása legalábbis kétségesnek tekinthető, felterjesztésében hozzátette: „mindazonáltal megfontolás tárgya lehet a hasonló szervezetű és egyazon felekezeti jogakadémiáknak alkalmas székhelyen egy fakultássá való egyesítése”. A kassai jogakadémia dékánja 1917. november 24-i Apponyi Albert miniszterhez intézett memorandumában élesebben fogalmazott: a jogakadémia „elvesztve életképességének alapfeltételeit, lassankint egy élni nem tudó, meghalni nem képes intézménnyé alakul át”.²⁰

Megemlíthető még, hogy a háború utolsó évében, elsősorban szervezeti tekintetben a budapesti jogi kart is érintette a közgazdaság-tudományi kar szervezésének terve. Ami ennek előzményeit illeti: a gazdasági érdekképviselőknek 1911–1912. évi, közgazdasági egyetem felállítására irányuló sikertelen törekvése után 1917 tavaszán a „Hangya” szövetkezet egymillió koronás alapítványt tett közgazdasági egyetem létesítésére. Előkészítő bizottság alakult, amely megbízta ifj. Erődi-Harrach Bélát az egyetem tervének kidolgozásával. Annak elkészülte után a VKM az érde-

²⁰ Concha Győző: A jogakadémiai tanárok egyetemi magántanári habilitációja. *J* 1915. 3–4. füzet, 165–172; Magyary Géza: Jogi oktatásunk reformja. *J* 1915, 9–10. füzet, 613–633; Finkey Ferenc: Az általános jogtudomány és a nemzetközi jog. *J* 1916, 1–2. füzet. 83–93; *Emlékirat a sárospataki ref. főiskola teológiai és jogi akadémiájának Miskolcra való áthelyezése tárgyában.* A főtiszteletű tiszáninneri ref. egyházkerületi közgyűlés elé terjeszti a sárospataki ref. főiskola akadémiai tanári kara. Sárospatak, 1916; *MOL K 500 195051/1917, 38679/1918; Jogakadémiai Szemle,* 1917. 2–4. sz. 19.

kelt közgazdasági szakkörök véleményét kérte ki, és ennek alapján olyan álláspont alakult ki, hogy ne külön egyetemet hozzanak létre, hanem a budapesti tudományegyetemen szervezzenek közgazdasági fakultást.

Ez ügyben a miniszteri székben Apponyit ismét felváltó Zichy János – miután a budapesti jogi fakultás több tanárával is tárgyalt – 1918. július 23-án leiratot intézett a budapesti tudományegyetem tanácsához. Ebben, hivatkozva a közgazdasági képzés növekvő fontosságára, közölte: „az egész közgazdasági tudománykört egyetemi jogaiba kívánom helyezni olyan módon, hogy annak alapjául az államtudományok szolgáljanak”. Kifejtette, hogy bár elvileg a jog- és államtudományi kar két karra osztásával látná e kérdést megoldhatónak, de egyszerűbb egy új fakultás létesítése. A leirat szerint ez csak az első lépés lenne, s ha a fejlődés során szükségesnek vagy célszerűnek mutatkozik, a jog- és államtudományi kar előterjesztésére a jogtudományoknak az államtudományoktól való szétválasztása szervezeti-
leg keresztülvihető, „az addig együtt volt két kar tantervének és vizsgarendjének egymással való további kapcsolatban tartásával”.

Az egyetem négy karának véleménye megoszlott e kérdésben, így az Egyetemi Tanács augusztus 31-i ülésén alternatív megoldási javaslatot tett: a közgazdasági szakoktatást vagy az egyetem szervezetébe illesszék be, vagy az egyetemi fakultásokkal mindenben egyenrangú különálló intézmény keretében szervezzék meg, amely, ha később csakugyan beválna, „mint az Egyetem méltó kiegészítője vonulhatna az Alma Mater falai közé”. A miniszter ezt követően 16 tagú bizottságot küldött ki e kérdés megtárgyalására és a megoldásra vonatkozó javaslat kidolgozására. E bizottság október 14-i ülésén önálló közgazdaság-tudományi kar létesítését javasolta (amelybe a későbbiek során a mezőgazdasági szakképzés is bekapcsolódhatna). A VKM ezután rendkívül gyorsan elkészítette a vonatkozó miniszteri előterjesztést, amelyet a minisztertanács október 29-i ülésén elfogadott, az új intézmény szervezéséhez debreceni látogatása során az uralkodó is hozzájárult – a Monarchia összeomlása azonban e kar létesítését egyelőre meghiúsította.²¹

²¹ MOL K 636 57225/1921; ifj. Erődi-Harrach Béla: *Közgazdasági Egyetem*. Budapest, 1918; Mihalik István: *Küzdelem az önálló egyetemi szintű közgazdászképzésért*. = A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Levéltárának Kiadványai. 2. *Tanulmányok a magyarországi közgazdasági felsőoktatás történetéből*. Budapest, 1995. 61–69.

1918–1919: TERVEK ÉS INTÉZKEDÉSEK

Nem sokkal az „őszirózsás forradalom” győzelme után, november 18-án jelentek meg a régi galileisták és a Galilei Kör kultúrpolitikai reformjavaslatai, köztük a következő: „Rendkívül fontosnak ítéljük, hogy a tudományegyetemen közgazdasági, szociológiai és közigazgatási fakultás létesíttessék, hogy az egyoldalú jogi képezéssel bíró régi közigazgatási hivatalnoki kar helyébe modern, a mai élet szerkezetét megértő, kezét a társadalmi élet ütőerén tartó új sereg lépjen.” Lovászy Márton, a Károlyi-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere azonban e feladatot a budapesti jogi kar átszervezésével kívánta megvalósítani. December 16-i leiratában közölte e karral, hogy a kialakulóban levő új világ megváltozott szükségleteinek megfelelően a fakultás gyökeres, jog-, állam- és társadalomtudományi karrá való átalakítása szükséges, új tanszékek szervezésével, és a reformra vonatkozólag hat héten belül kérte a kar javaslatát. Sürgős szükségletként két új tanszék felállítását vetette fel, erre egy héten belül kérve választ.

A kar e határidőket figyelmen kívül hagyva a hagyományos lassúsággal látott hozzá e feladatokhoz; a két tanszék betöltéséről csak többhetes késedelemmel foglalt állást (a miniszter által javasolt mindkét személy kinevezését ellenezve), a reformjavaslatok kidolgozására kiküldött bizottság pedig január végéig érdemben hozzá sem kezdett a munkájához. A miniszteri székben Lovászyt felváltó Kunfi Zsigmond az Egyetemi Tanácshoz intézett 1919. január 22-i leiratában hangsúlyozta, hogy elődjé-

hez hasonlóan a köztisztviselők, köztük a községi tisztviselők szociális-gazdasági képzése érdekében nagy súlyt helyez a kar szociális irányú reformjára. „A Kar tárgyalásainak elhúzódásából azonban nyilvánvaló, hogy a Karban jelen összetételében nincs meg a készség arra, hogy a gyökeres átalakulást önmagától megvalósítsa. A komoly reform megvalósulásának előfeltétele, hogy e munkába bevonassanak ma még az egyetem kötelékén kívül álló férfiak, kikben régtől fogva s mély meggyőződésként él a kialakuló új rend szociális feladatainak átérzése”, és ezért hét új professzort nevezett ki a karra. Az Egyetemi Tanács e kinevezéseket törvénytelennek minősítette, és felfüggesztette az új tanároktól az eskü kivételét, így azok az esküt a minisztertanács előtt tették le. Az új tanárok túlnyomó része egyébként kiváló szakember volt, és a kinevezések jogi szempontból sem voltak vitathatók (minthogy az egyetemi tanárok kinevezésének rendjéről jogszabály nem rendelkezett). A miniszter eljárása azonban taktikai szempontból, az ügy kezelésének módját, stílusát tekintve helytelen volt, a kinevezések többségét a hagyományos formák betartásával is meg lehetett volna valósítani.

Az új tanárokkal kiegészített reformbizottság március 17-én megkezdte munkáját, és március 20-áig négy ülést tartott. Az azokról készített jegyzőkönyv nem maradt fenn, így a reformbizottság működését csak a bizottság egyes régi tagjai ellen 1919 őszétől folytatott fegyelmi eljárás iratai alapján ismerjük. A bizottságban – írta Plósz Sándor a VKM-hez írt beadványában – „általánossá vált a nézet, hogy nem csupán a hivatalnok képzésre, hanem általában a jogászképzésre kell tervezetet készíteni, továbbá hogy a jog- és államtudományok oktatását nem kell egymástól elválasztani, hogy nagy súlyt kell helyezni a létező társadalmi állapotok ismertetésére és hogy a jogászképzést nem a tanulónak teljesen idegenszerű történeti jogokkal, hanem a tételes magyar köz- és magánjoggal kell megkezdni már az első évben és hogy különösen a magyar magánjogot az eddiginél jóval nagyobb óra számban kell tanítani, a jogtörténeti tárgyakat ellenben csak a 3. és 4. tanévben kell előadni”. Ez lényegében azonos volt Plósz korábban többször kifejtett véleményével. Magyar Gyéza szerint: „ha a reform úgy valósult volna meg, mint a hogyan mi akartuk, az alig különbözött volna attól a reformtól, melyet néhány évvel korábban az egész más szellemű miniszter akart megvalósítani”. A március 20-i ülésen ismertetett tantervtervezet szerint csak az egyházjog

mint külön tárgy szűnt volna meg, egyes részei a közigazgatási jogba, valamint a középkori egyetemes jogtörténetbe kerültek volna.²²

E reformmunkálatok azonban 1919. március 21-én megszakadtak, a Tanácsköztársaság kikiáltása a jogi oktatás számára, a jogi karok, a jogász-képzés jövőjét veszélyeztetve gyökeresen új helyzetet teremtett. A közoktatásügyi népbiztosság április 2-án megjelent közleménye szerint az egyetem, „melyet a kapitalista társadalom a tiszta tudomány meghamisításával osztályuralmának szolgálatába állított, nem maradhat meg sem szervezeti, sem személyi összetételében. Addig, amíg a tudományegyetem új szervezési munkálatai befejezést nyernek, a közoktatásügyi népbiztosság mindazon tanárok előadásait, akiknek működése a forradalom érdekeit vagy a tudomány komolyságát veszélyeztetné, további intézkedésig felfüggesztette.” A budapesti jogi kar nyolc tanárát már március 26-án, majd további három tanárát április 3-án tiltották el a tanítástól. Március 31-én a népbiztosság elrendelte, hogy „valamennyi tudományegyetem jogi karán, valamint minden jogakadémián az összes vizsgálatok az átszervezés és az új tanulmányi rend végleges megállapításáig szüneteljenek”. Jászi április 1-jén még azt jegyezte fel naplójában, hogy készült egyetemi előadására. Az egyik napilap április 7-i híradása szerint a jogi kar reformjához „még két hét kell mindössze”. Két nap múlva azonban a népbiztosság közölte, hogy a jogi fakultáson a húsvéti szünet végéig az összes előadás, az alapvizsgák és a szigorlatok tartását felfüggesztette, megnyugtatta a joghallgatókat: „mindenkinek módjában lesz az új társadalom szükségleteinek megfelelő oly ismereteket szerezni, amelyek egyrészt eddig szerzett ismereteik kiegészítésére fognak szolgálni, másrészt rövid előtanulmány után az új szocialista társadalomban őket hasznos, produktív munkára fogja képesíteni”, és figyelmeztette az I–III. éves joghallgatókat, hogy amennyiben felsőfokú képzettséget igénylő munka-

²² *Párttörténeti Közlemények*, 1959, 3–4. sz., 264; MOL K 500 213721/1918, K 636 13259/1919, 22830/1919, 45751/1919, 60039/1920, 58241/1921; ELTE L 7.1.a. Az 1919. október 30-i, november 5-i, november 7-i és 1920. február 27-i ülés jegyzőkönyve; *Világ*, 1918. december 8. 7, december 22. 7; Ladányi Andor: Az 1918. évi polgári demokratikus forradalom és a magyar felsőoktatás. *Felsőoktatási Szemle*, 1968. 10. sz., 586–594; Litván György: A forradalmi kormány és a budapesti tudományegyetem erőpróbája 1918–1919 fordulóján. *Történelmi Szemle*, 1968. 4. sz., 401–427; Litván György: *Jászi Oszkár*. Budapest, 2003. 159–162.

kör betöltésére irányuló tanulmányokat kívánnak folytatni, más főiskolára vagy karra kell átmenniük.

A Tanácsköztársaság vezetői – az akkori kommunista felfogásnak megfelelően, a kommunizmus egyik „gyermekbetegségeként” – a jogászok tevékenységét feleslegesnek tekintette. „A jogi kar mint a felesleges jogrend mentsvéra megbukott” – írta a *Vörös Újság* április 3-i számában. A közoktatásügyi népbiztosság működéséről szóló júniusi jelentés szerint a népbiztosság teljesen megszüntette az oktatást a jogi karokon és a jogakadémiákon, amelyek „a polgári osztályuralom megszűnésével tárgytalanná vált pályákra készítettek elő”. A jogi oktatás problémájával Fogarasi Béla, a népbiztosság főiskolai csoportjának vezetője június második felében két előadásában is foglalkozott. Elmondta, hogy a jogi fakultás sorsáról nem a népbiztosság, hanem politikai fórumok úgy döntöttek, hogy annak megnyitása nem szükséges. „A jogi fakultásnak mint ügyvédek és tisztviselőket képező fakultásnak funkciója be van fejezve a kommunista államban legalább ideiglenesen. Annyi jogásznak van, hogyha közülük azok, akik politikailag megbízhatók, elhelyezhetők is a közigazgatásban, számuk akkor is messze felülhaladja a szükségletet [...] Ezzel a jogi fakultásnak mint szakképző intézetnek rendeltetése véget ért.” Funkcióját Fogarasi szerint részben a létrehozandó közgazdasági főiskola, részben pedig a Marx–Engels Munkásegyletem fogja ellátni, míg a jogtudomány intézményes művelését a történettudományi, szociológiai stb. kutatóintézetek keretében lehetne biztosítani. Fogarasi azonban külön jogtudományi kutatóintézet létesítését is tervezte, amely a történelmi és elméleti jogi diszciplínákkal foglalkozott volna (Szladits Károlyt kérve arra, hogy az intézetbe kinevezendő jogi kari professzorokra javaslatot tegyen). A jogi oktatás megszüntetésére rendeletileg nem került sor, jövőjéről júliusban mind a közoktatásügyi, mind az igazságügyi népbiztosságon megbeszélések folytak; ennek során felmerült egy jórészt társadalomtudományi profilú szakképzés indításának terve.²³

²³ *Világ*, 1919. április 1. 3, április 2., 6, április 7. 6, április 9., 8; *Vörös Újság*, 1919. április 3. 7–8; *A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája*. Válogatott rendeletek, dokumentumok, cikkek. Budapest, 1959. 94, 201–202, 211; *A főiskolai oktatás reformja*. Kivonat Fogarasi Béla elvtársnak a M. T. Sz. Főiskolai Szakosztálya bizalmi testülete előtt 1919. június hó 17-én tartott előadásából. Kézirat; Fogarasi Béla: *Kommunista politika – kommu-*

Ezzel kapcsolatban per analogiam figyelembe vehető a jogászképzés Szovjet-Oroszországbeli alakulása. A közoktatási népbiztosság 1918 végén határozott a jogi karok eltörléséről (feltehető, hogy a Tanácsköztársaság egyes vezetői erről tudomást szereztek, és ez is motiválta állásfoglalásukat). A népbiztosság ugyanakkor utasította a szocialista társadalomtudományi akadémiát, hogy 1919. január 15-éig dolgozza ki a létesítendő társadalomtudományi fakultások tantervét. Ennek megtörténte után a népbiztosság 1919. március 3-án rendelkezett e fakultások tanulmányi rendjéről. Eszerint az első két évben a képzés egységes, majd a III. évtől három – közgazdasági, jogi-politikai és történelmi – tagozaton folyik. (A jogi-politikai tagozat tanszékei a következők: jog- és államtörténet, a politikai és jogi gondolkodás fejlődése, a Szovjetköztársaság közjoga, szociális jog, kriminálszociológia és kriminálpolitika, munkajog és szociális politika, a nemzetközi kapcsolatok és a nemzetközi jog története, szociálhigéne.) Az I. moszkvai egyetemen 1919 tavaszán nyílt meg e fakultás, a képzésben azonban már az 1919/20. tanévben változások történtek: az első két tanévben is sor került egyes jogi tárgyak, így a jogelmélet, az általános államelmélet, a magánjogi intézmények története, valamint az Oroszországi Föderáció államrendje oktatására.²⁴

nista kultúra. Budapest, 1919. 66–67; *Proletárjog*, 1919. 13–14. sz. 100–101; ELTE L 7, 1. a. Az 1919. november 7-i ülés jegyzőkönyve.

²⁴ F. F. Korolev: *Iz isztorii narodnogo obrazovanija v Szovetszkoi Rosszii.* = *Iz isztorii szovetszkoi skolii i pedagogiki.* Izvestija Akademii Pedagogiceszkih Nauk RSzFSzR. Vüpuszk. 102. Moszkva, 1959. sz., 117–119; V. V. Ukrainev: *KPSzSz – organizator revoljucionnogo preobrazovanija viisszej skolii.* Moszkva, 1963. 47–48.

AZ 1920-AS ÉVEK

1919 után a korábbi status quo annyiban helyreállt, hogy a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság rendelkezései természetesen hatályukat veszítették. A területi változások, a trianoni béke következtében azonban a felsőoktatás intézményhálózata – a jogi karokat és a jogakadémiákat is érintve – lényegesen módosult. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem és a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem 1920-tól átmenetileg Budapesten folytatta tovább működését, majd az 1921. évi XXV. törvény az előbbi székhelyeként Szegedet, míg az utóbbiét Pécsset jelölte meg. Az eperjesi evangélikus jogakadémia Miskolcon, a máramarosszigeti református jogakadémia pedig Hódmezővásárhelyen működött tovább, míg a pécsi püspöki joglíceum az Erzsébet Tudományegyetem Pécsre helyezésével megszűnt; így 1921 után az új országterületen már csak öt jogakadémia volt. Ugyanakkor új intézményként az 1918. évi tervek alapján létrejött a Közgazdaságtudományi Kar, amely egyetemes közigazdasági és közgazgatási szakosztállyal is rendelkezett.

A jogászképzést illetően az első – említésre alig érdemes – esemény az egri érseki joglíceum 1920. november 8-i, a kötelező előadáshallgatásnak és a kötelező kollokviumoknak az összes egyetemen és jogakadémián „azonnali, egyöntetű” megvalósítását kérő javaslata volt. A debreceni jogi kar közölte, hogy a kötelező előadáslátogatásokról már október 25-én állást foglalt, a jogakadémiák többsége, valamint az Erzsébet Tudomány-

egyetem jogi kara egyetértett a javaslattal, míg a másik két jogi kar, valamint a miskolci jogakadémia azonban – az akkori körülményeket is figyelembe véve – nem, így a javaslatot a VKM-ben 1921. július 26-án ad acta tették.

A jogi oktatás reformját sürgette a 20-as évek elején Plósz Sándor és Finkey Ferenc tanulmánya. Plósz írásában a gyakorlatok szerepét, az oktatás gyakorlatibbá tételét és az életviszonyok ismeretét emelte ki. („A gyakorlatban nem elég a jogszabályokat tudni. Ismerni kell az életet, a jog által szabályozott viszonyok természetét és az azokhoz fűződő társadalmi érdekeket is.”) Korábbi nézeteit megismételve az oktatás fő súlyának az élő jogra, különösen a magánjogra helyezését és a tanulmányok sorrendjének módosítását, a jogtörténet későbbi oktatását javasolta. Finkey ugyancsak a jogászképzésnek a gyakorlati élethez való közelebb hozását, különösen a közgazdasági és a szociális kérdések bővebb ismeretetését, valamint a kötelező gyakorlatok és kollokviumok bevezetését tartotta szükségesnek. A tanulmányi rendre vonatkozólag az I. évben a filozófiai diszciplínák (a szociológiát is beleértve) és a jogtörténet előadását, a II. évben az alapvető jogi tárgyakba való bevezetést, valamint a jogbölcsezet oktatását, a III. évben a tételes jogi tárgyak részletes tárgyalását, míg a IV. évben a jogtudományi és az államtudományi képzés bifurkációját javasolta, a vizsgarendet illetően pedig a tanulmányok során három szigorlat letételének előírását és a doktorátus minősítő jellegének a megszüntetését. Finkey írásában a jogakadémiák kérdésével is foglalkozott, minthogy azok megszüntetése és a tanulmányi és vizsgálati rend átalakítása „feltétlenül junctim-ban van egymással”. Szerinte két államosítandó jogakadémia maradhatna meg, amelyekben csak az első két évet lehetne elvégezni.

A jogakadémiák megszüntetésére a kormányzat is törekedett. Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszter 1921. június 13-i, az illetékes egyházi főhatóságokhoz intézett leiratában közölte, hogy a jövőben kinevezendő jogakadémiai tanárok részére nem áll módjában fizetékieskiegészítést és egyéb államsegélyt folyósítani, majd a miniszteri székben őt követő Klebelsberg Kuno 1923. január 5-én úgy rendelkezett, hogy a fizetékieskiegészítő államsegélyt 1923. június 30-i hatállyal megszünteti. Egyúttal kérte az érdekelt egyházi vezetőket, hogy „magasabb államéredkből” jogakadémiájuk működését az 1922/23. tanév végétől szüntes-

sék be. Az illetékes egyházi főhatóságok azonban úgy döntöttek, hogy jogakadémiákat államsegély nélkül is fenntartják. Csak a sárospataki és a Hódmezővásárhelyen levő volt máramarosszigeti jogakadémia szűnt meg, és így a református jogakadémiák közül egyedül a kecskeméti működött tovább egyetemes református jogakadémiaként jelentős városi anyagi hozzájárulással.²⁵

1923. június 16-án a Felső Oktatásügyi Egyesület jog- és államtudományi szakosztálya tárgyalta meg Magyary Géza előterjesztése alapján a jogászképzés tanulmányi és vizsgarendje reformjának kérdését, és az egyhangúlag elfogadott alapelveket az egyesület felterjesztette Klebelsberghez, kérve azoknak tekintetbe vételét a jogi és államtudományi tanulmányi és vizsgarend „régóta vajúzó és sürgős megvalósításra szoruló reformja életbeléptetésénél”. Az alapelvek között első helyen szerepelt a történeti irány eddigénél hatályosabb kidomborítása: „A jogi tanulmányi rend oly reformja szükséges, mely a hallgatóságban a történeti érzéket ébren tartja és megszilárdítja.” A szakosztály szerint az eddigénél nagyobb mértékben kell gondoskodni a jog elméletének mélyrehatóbb és célirányosabb tanításáról, különösen a jogbölcselet megfelelő oktatásáról. A szakosztály szükségesnek tartotta továbbá a tételes jog fontosabb ágainak megfelelő művelését, továbbá „égetően szükséges a nemzetközi jog behatóbb tanításáról is gondoskodni”, valamint a jog és a közgazdaság kapcsolatát nagyobb nyomatékkel kell kifejezésre juttatni. A szakosztály végül javasolta a vizsgarendre vonatkozólag az 1915. évi „kimerítő munkálatok” alapulvételét.

E beadványt a VKM véleményezésre megküldte a jogi karoknak azzal, hogy véleményükben „az előadások teljes elnéptelenedésének” megakadályozására is tegyenek javaslatot. A debreceni jogi kar egyetértett a szakosztály javaslataival, szükségesnek tartotta a kötelező előadáslátogatást és a kötelező kollokviumokat, s kérte a minisztert a reformmunkálatok mielőbbi megindításának elrendelésére. A pécsi jogi kar is helyeselte

²⁵ MOL K 636 2614/1923, 12760/1928; Plósz Sándor: Jogi oktatásunk reformjáról. *Magyar Jogi Szemle*, 1921. 1. sz., 8–23; Finkey Ferenc: A jogakadémiák megszüntetése és a jogi oktatás gyökeres reformja. Budapest, 1923. *Magyar Jogi Szemle Könyvtára*, 25; Ladányi Andor: Az egyházak és a felsőoktatás a Horthy-korszakban. *Történelmi Szemle*, 2002. 3–4. sz., 300–302.

a szakosztályi alapelveket, és javasolta az „in absentia hallgatás” megszüntetését, valamint a kötelező kollokviumok és gyakorlatok bevezetését. A szegedi jogi kar általánosságban magáévá tette az alapelveket, helyeselve azt is, hogy a reform alapjául a jogi fakultások 1915. évi munkálatai szolgáljanak. Figyelembe véve azonban azok lényeges eltéréseit, javasolta a jogi kari dékánok értekezletének összehívását, annak eredményeként a reform részletes tervének a négy kar részéről való kidolgozását, azok beható megvitatását, majd „végső összeegyeztetésük céljából” egyetemenközi ankét rendezését. A budapesti kar véleményét nem közölte, 1926. május 6-i ülésén ezzel kapcsolatban bizottság kiküldését határozta el.²⁶

A VKM részéről a jogi oktatás reformjának előkészítése érdekében konkrét lépések nem történtek. Maga Klebelsberg először az 1924/25. évi költségvetés tárgyalása során, a Nemzetgyűlés 1925. február 20-i ülésén elhangzott beszédében foglalkozott a jogászképzés kérdéseivel. „Miután a tanárképzésről szóló törvénnyel bizonyos mértékben megreformáltuk a bölcsészeti oktatásunkat is az egyetemen, most már a legsürgősebb feladatnak tartom a jogi oktatás megreformálását – mondotta – [...] ezen a téren tarthatatlan viszonyok vannak. [...] a jogászai nemzedék jó felerésze semmittevással tölti az időt, vagy pedig mellékkeresetekkel, amelyek stúdiumától vonják el. Ezeknek az állapotoknak egyszer véget kell vetni. [...] a tanszabadság semmi esetre sem lehet a semmittevés szabadsága.” Beszédében kitért a jogi oktatás egyes tartalmi kérdéseire is: „Mi megálltunk a történeti iskolánál, [...] a történelmi szempontnak azonban a jogi oktatásban nem szabad azt a jelentőséget adni, amelyet eddig adtak. [...] a mi jogtörténetünk bizony a XVII. századnál idébb nem igen terjed, minek következtében nincs meg a kapcsolat a mai intézményekkel. [...] a római jog sem játssza ma már azt a domináló szerepet, mint azelőtt. [...] Ma nem történelmi alapvetésre, hanem államtudományi alapvetésre, közgazdasági alapvetésre, statisztikai alapvetésre van szükség, ha azt akarjuk, hogy jogászaink ne szórszálhasogatók legyenek, hanem bele tudjanak illeszkedni az eleven, friss életbe.” Felhívta a figyelmet a közigazgatásban tapasztalható problémákra is, a jogszabályok

²⁶ MOL K 636 12760/1928; ELTE L 7,1.a. Az 1926. május 26-i ülés jegyzőkönyve.

merev alkalmazására, amelynek oka a túlhajtott jogászkodás, az államtudományi képzés hiányai és a szociális érzés fejletlensége.

A VKM egyetemi ügyosztálya 1925 őszére tervezte a jogi oktatás reformjára vonatkozó tárgyalások megindítását, erre azonban nem került sor. Klebelsberg 1926. március 9-i, az 1926/27. évi költségvetés pénzügyi bizottsági tárgyalásakor szükségesnek tartotta a jogi diplomák szerzésének korlátozását: „Nincs szükség a gyengén képzett jogászok ezreire – mondotta – és abszolút nincs szükség felekezeti jogakadémiákra.” Március 19-i sajtónyilatkozatában ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy a rossz átlagjogászok, az előadásokat nem hallgató, komoly tanulmányi munkát nem végzők tömege miatt van túlprodukción. „Ezt a meddő, improduktív, hasznavehetetlen jogásztípust kívánom eltörölni. Ezért meg fogom szüntetni az államvizsgát és a jog- és államtudományi doktorátust. A jelenlegi doktori szigorlat, mint examen rigorosum, lényegesen megszigorított formában fönmarad, de nem fog doktori diplomával jární. Ez kell, hogy legyen az állami szolgálatra való minősítés minimuma. Ez examen rigorosum fölé kívánom emelni a doktorátust, amely [...] módot fog adni a szaktárgyban való komoly tudományos elmélyedésre.”

Mínt hogy e nyilatkozatnak a jogi vizsgákra vonatkozó része nem volt eléggé világos, „illetékes helyről” rövidesen közölték, hogy nem a jogi doktorátus szűnik meg, hanem az államvizsga, amely alacsony követelményei miatt „csak arra jó, hogy az átlagon aluli, a gyenge tehetségnek és a laza szorgalomnak is megnyissa az utat a diploma révén a közszolgálat-hoz”. (Megjegyzendő egyébként, hogy az államvizsgák „mélyrepülése” tovább folytatódott, az 1924/25. tanévben az államvizsgát tettek száma mindössze 43 volt, míg a doktori szigorlatot tettek száma 722.) A közlemény szerint a korábbi doktori szigorlat examen rigorosummá alakul át, ennek letétele jogosít a jövőben a jogi minősítéshez kötött állami alkalmazáshoz, a doktorátus pedig tisztán tudományos grádus lesz. A miniszteri nyilatkozat visszhangja vegyes volt. A pécsi jogi kar „a legmelegebben” üdvözölte Klebelsberget, hogy „a jog- és államtudományi oktatás régóta vajúdo kérdésének megoldását nagyszabású kultúrprogramjába felvette”, a pécsi bölcsészkar pedig örömmel értesülve arról, hogy Klebelsberg a doktorátust tudományos fokozattá kívánja tenni, kérte, hogy „szándékától ne hagyja magát eltérítetni”. Egyes napilapokban és a

jogi folyóiratokban ugyanakkor a doktorátus képesítő jellegét fenntartani kívánó vélemények is megjelentek.

Klebelsberg nyilatkozatában egyúttal közölte, hogy a legközelebbi időben beterjesztendő négy törvényjavaslat elfogadása után a jog- és államtudományi képzés reformja kerül sorra. E törvényjavaslatok tárgyalása azonban elhúzódott, csak a leányközépiskoláról és a leánykollégiumról szóló törvényjavaslatot sikerült abban az évben elfogadtatni, a polgári iskoláról, a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról, valamint a közszolgálati alkalmazottak gyermekeinek tanulmányi ösztöndíjáról szóló törvény elfogadása 1927-re tolódtott át, a természettudományok fejlesztésére vonatkozó törvényjavaslat pedig csak 1930-ban vált erősen szűkített formában törvénnyé. Ugyanakkor a VKM és személyesen Klebelsberg energiáit nagymértékben igénybe vette a debreceni és a szegedi egyetemi építkezések ügye is. Mindezek következtében – jóllehet Klebelsberg „Az új országgyűlés megnyitására” c., 1927. január 30-i cikkében az őszre ígérte a jogi oktatás reformját – az ismét halasztást szenvedett.

Nem vezetett eredményre ez idő tájt Klebelsbergnek a jogakadémiák megszüntetésére irányuló újabb kísérlete sem. A megszüntetést a miniszter – jogi lehetőségek hiányában – indirekt eszközökkel kívánta elérni. Előbb, 1926-ban 40-re csökkentette a jogakadémiákon az I. évről felvehető hallgatók számát, majd 1927. július 10-i rendelkezésével megvonta a jogakadémiáktól az államvizsgák tartásának jogát. Az utóbbinak azonban – minthogy az államvizsgát tettek száma évről évre csökkent (az 1926/27. tanévben a három jogakadémián összesen 26-an államvizsgáztak), különösebb jelentősége nem volt, a 40 főben megállapított felvételi létszámot pedig rendre túllépték.²⁷

Közben a debreceni és a pécsi jogi kar, valamint a református egyetemes konvent sürgette a jogi oktatás reformjának megvalósítását (ill. a pé-

²⁷ Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés Naplója, XXX. k. 158–159; *Budapesti Hírlap*, 1926. március 10. 2, március 19. 6; *Néptanítók Lapja*, 1926. XIII–XIV. sz. 26; *Nemzeti Újság*, 1926. március 20., 5; 8 *Órai Újság*, 1926. március 21., 7; *JK* 1926. 8. sz. 65–66; *J* 1926. 4–5. füzet 283–284; *Pesti Napló*, 1927. január 30. 1–2; *MOL K* 636 32954/1926, 11456/1928; Ladányi Andor: Az egyházak és a felsőoktatás a Horthy-korszakban. *Történelmi Szemle*, 2002, 3–4. sz. 302–305.

csi jogi kar legalább a „legkirívóbb anomáliák” orvoslása érdekében a jogászképzés részleges reformját, így az előadások kötelező hallgatásának biztosítását és a doktori értekezésekkel kapcsolatos visszaélések megszüntetését). A szegedi jogi kar pedig 1926 márciusában három alternatív tervezetet dolgozott ki: a bifurkáción alapulót (ezt Polner Ödön készítette), a bifurkáció nélkülit (Moór Gyula elaborátuma) és az átmeneti intézkedésekre vonatkozót (amelyet Tóth Károly dolgozott ki). Mind Polner, mind pedig Moór tervezete a doktorátus tudományos fokozattá való átalakítását kívánta, míg az átmeneti intézkedésekre vonatkozó javaslat kötelező kollokviumok, mind a négy évfolyamon alapvizsga előírását, külön képesítő és külön tudományos doktori szigorlat bevezetését, valamint a doktori disszertáció zárthelyi dolgozatként való elkészítését tartalmazta. 1926–1928 között néhány tanulmány, cikk is foglalkozott a jogászképzés reformjának kérdéseivel; ezek közül megemlítendő Marton Gézának 1926-ban a jogi oktatásról európai áttekintést adó és annak tanulságait is levonó tanulmánya és a jogászképzés reformjának fő irányait megjelölő két évvel későbbi írása. Marton meggyőzően érvelt a doktorátus képesítő jellegének megszüntetése, tudományos fokozattá tétele mellett. A tanulmányi rendre vonatkozólag azt javasolta, hogy a hallgatók az I. évben az élő jog (magánjog, államjog, büntetőjog) alapjaival ismerkedjenek meg, a II. évben a történeti stúdiumok (római jog, egyházjog, jogtörténet) és a jogbölcészet, valamint a filozófiai enciklopédia, a III–IV. évben pedig a tételes jogi tárgyak oktatására kerüljön sor. Csak egy alapvizsga lenne (az I. év végén) és három államvizsga vagy szigorlat (történelmi a II. év végén, a tanulmányok befejezése után pedig jogtudományi és államtudományi), ez a három államvizsga adná az egységes képesítést. A képzésben Marton nagy súlyt kívánt helyezni a gyakorlatokra.

1927. szeptember 30-án az igazságügy-miniszter átiratban hívta fel Klebelsberg figyelmét a doktori oklevéllel rendelkező jogászok elméleti és gyakorlati ismereteinek hiányaira, azok okait a tanulmányi és a vizsgarend problémáiban jelölte meg, és ezért a jogászképzés reformját szükségesnek és sürgősnek tartotta. A reformra vonatkozólag részletes javaslatokat nem kívánt tenni, csak néhány „megfontolást érdemlő” lehetőségre mutatott rá: a heti óraszámok felemelésére, az előadások tényleges látogatásának biztosítására, kollokviumok bevezetésére, az alap-

vizsgák tárgyainak bővítésére, a praktikumok továbbfejlesztésére, valamint megfontolandónak ítélte az elméleti jogi vizsgák számának és tárgykörének revízióját, a jelenlegi államvizsgák eltörlésével.²⁸

Klebelsberg 1928 első felében több alkalommal is említést tett a jogászképzés egyes problémáiról, szükségesnek tartva az oktatásnak az étellel való kapcsolatát, az előadások hallgatásának kötelezővé tételét, valamint szemináriumok és praktikumok tartását. 1928 júniusában azután végre megkezdte a reform előkészítését. A VKM 1928. június 21-én táviratban hívta meg a jogi karok képviselőit a jogászképzés reformjával foglalkozó, öt nap múlva tartandó értekezletre. Annak lefolyását nem ismerjük (arról jegyzőkönyv vagy emlékeztető nem maradt fenn), csak az ismeretes, hogy az értekezleten egyetemenközi bizottságot alakítottak, amely a következő hónapokban konkrét reformtervet dolgozott ki. Szeptember elején Klebelsberg nyilatkozatot adott a készülő reformról. Ebben rámutatott arra, hogy a budapesti jogi karra nem azért jelentkeznek olyan sokan felvételre, hogy tanuljanak, hanem azért, „mert most ez a legkönnyebb szak, de előre is mondhatom, hogy a jogi reform után a legnehezebb szak lesz. [...] Rajta leszek, hogy a jogi pálya megszűnjön majálisnak és a kitombolás idejének lenni.” Közölte, hogy ősszel törvényjavaslatot fog beterjeszteni, amely a tanulmányi időt 5 évre emeli fel, és kötelező kollokviumokat vezet be.²⁹

A jogászképzés reformjának kidolgozása időben egybeesett a közigazgatás rendezéséről szóló – a fogalmazói állások betöltésének képesítési feltételeit, valamint a gyakorlati közigazgatási vizsga bevezetését is tartalmazó – törvényjavaslat benyújtásával. Az előzőek során említés történt a közigazgatási képzés hiányosságairól, valamint a képesítésnek az ügyvédi és a bírói képesítéshez képest alacsonyabb szintjéről. A 20-as években erősödtek a közigazgatási képzés hatékonyságának növelésére, a képesítés szintjének emelésére irányuló törekvések, hivatkozva a köz-

²⁸ MOL K 636 12760/1928; JK 1926. 21. sz. 169–170, 22. sz. 183–185; Marton Géza: Az egyetemi jogtanítás Európa főbb államaiban. *A Felső Oktatásügyi Egyesület Közleményei*, 1926. 2. sz. 1–36; Marton Géza: Jogtanításunk reformja. *Debreceni Szemle*, 1928. 3. sz. 146–152, 5. sz. 283–290.

²⁹ *Újság*, 1928. február 21. 1; *Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés KN IX. k. 200, XIII. k. 387; HBML VIII. 7/b, 597/1927–28; MOL K 150 2823/1928; 8 Órai Újság*, 1928. szeptember 4. 1.

igazgatás megváltozott funkcióira. („A tisztán rendészeti állam átalakult a gazdasági életet is irányító, a polgárok fizikai, szellemi és anyagi jólétét gondozó, szociális állammá.”) Ezzel kapcsolatban a jogászképzés tanulmányi és vizsgarendjében javasolt egyes változtatások mellett felmerült a jogi és a közigazgatási képzés kettéválasztása, sőt külön közigazgatási fakultás létesítésének a gondolata is. A közigazgatás rendezéséről szóló törvényjavaslat szerint a fogalmazói állásokra gyakornokként is csak az alkalmazható, akinek a tudományegyetemen szerzett jogtudományi, ill. államtudományi vagy a közgazdaságtudományi kar közigazgatási szakosztályán szerzett doktori oklevele van. A közigazgatási képzés hiányosságainak kiküszöbölése azonban a jogászképzés reformjának a feladata volt.³⁰

Klebelsberg ezzel kapcsolatban 1929. január 4-én átiratban értesítette Scitovszky Béla belügyminisztert, hogy a jog- és államtudományi oktatás és képesítés gyökeres reformját a közeljövőben meg kívánja valósítani. Az erre vonatkozó – feltehetőleg az egyetemközi bizottság javaslatán alapuló és valószínűleg Magyary Zoltán által készített – előadói tervezetet a VKM-ben a belügyminiszter és az igazságügy-miniszter kiküldöttjének részvételével szűkkörű megbeszélésen tárgyalták meg, azt a Belügyminisztérium képviselője a belügyi közigazgatás érdekei szempontjából is megfelelőnek tartotta, különösen egyetértett a képesítés bifurkációjának a megszüntetésével. Klebelsberg átiratában közölte, hogy a reformtervet, „amely a doktorátusnak minősítő erejét is megszüntetni és azt a külföldi példának megfelelően tudományos képesítéssé tenni kívánja, a szakkörökkel olymódon kívánom letárgyalni, hogy a rendelet a Kormányzó Úr Ó Főméltósága által folyó évi április vagy május hó folyamán kibocsátható és az új tanulmányi rend már az 1929/30. tanévtől kezdve életbeléptethető legyen”. A miniszter azt is közölte, hogy ez szükségessé fogja tenni az 1883. évi minősítési törvény, továbbá az 1912. évi VII. és az 1913. évi LIII. törvény, valamint a közigazgatás rendezéséről szóló tör-

³⁰ *Magyar Közigazgatás*, 1922. 23. sz., 3–5, 34. sz. 1–3, 1925. 39. sz. 1–2, 1926. 14. sz. 2, 15. sz. 1–2, 23. sz. 1–2, 24. sz., 1–2, 1928. 27. sz. 1–2, 41. sz. 1–2; *Városi Szemle*, 1927. 11–12. sz. 1032–1046; *Társadalomtudomány*, 1928. 6–8. sz. 409–413; *J* 1928. 8–9. füzet, 399–404; *Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott Országgyűlés KI XII. k.* 59–60; Hencz 144–166.

vényjavaslat módosítását, és erre vonatkozólag konkrét szövegszerű javaslatot tett (a jog- és államtudományi tudori oklevél helyett jog- és államtudományi oklevél kifejezést alkalmazva).

A minősítési törvény módosítására vonatkozó VKM-javaslat indokolása szerint a jogi oktatás reformja „arra törekszik, hogy az in absentia hallgatást, valamint a jogi előkészítő iskolák legtöbbször káros működését kiküszöbölje. Megszünteti továbbá a jog- és államtudományi minősítés kettéválasztását, valamint azt, hogy a doktorátus gyakorlati képesítést adjon. Helyette a gyakorlati képesítést a képesítő szigorlatok letétele útján megszerezhető jog- és államtudományi oklevélhez köti, viszont a doktorátust csak mint tudományos fokot tartja fenn anélkül, hogy annak képesítő erőt adna.”

Az indokolás ismertette a jog- és államtudományi oktatás új rendjének vázlatát. Eszerint a tanulmányok megkezdése előtt a jelentkezőnek felvételi vizsgát kell tennie történelemből, különös tekintettel az új- és a legújabb kor történetére (ugyanakkor megszüntetve a bölcsészeti karon egyes tárgyak hallgatásának kötelezettségét). A tanulmányi rend a következő lenne: Az I. évben mindkét félévben római jog mint általános magánjogi bevezetés, európai és magyar jogtörténet, jogbölcsészet, egy féléves tárgyként pedig bevezetés a jog- és államtudományokba, valamint az egyházjog. A II. félév végén alapvizsga helyett kötelező kollokvium római jogból, jogtörténetből és egyházjogból, valamint jogbölcsészetből. A II. évben mindkét félévben közgazdaságtan, közjog, politika, egy féléves tárgyként pedig a statisztika és a pénzügytan. A IV. félév végén kötelező kollokvium a következő tárgyakból: közgazdaságtan és pénzügytan, statisztika, közjog és politika. A III. évben mindkét félévben magánjog, polgári törvénykezési jog, büntetőjog és -eljárás, valamint közigazgatási jog. A VI. félév végén kötelező kollokvium e négy tárgyból. A IV. évben mindkét félévben magánjog, kereskedelmi és váltójog, nemzetközi jog, egy féléves tárgyként pedig a közigazgatási jog és a pénzügyi közigazgatási jog. A VIII. félév végén kötelező kollokvium magánjogból, közigazgatási és pénzügyi jogból, kereskedelmi és váltójogból, valamint nemzetközi jogból. Valamennyi félévben kötelező gyakorlatok is lesznek, a III–VIII. félévekben pedig kétórás mellékkollégium. Ezt követően a végbizonyítvány elnyerése után a képesítő oklevelet 4-4 hónapos időközben, három képesítő szigorlat letételével lehet megszerezni. Az I. (törté-

nelmi és bölcsészeti) szigorlat tárgyai: római jog, jogtörténet, egyházjog, jogbölcselet és politika), a II. (államtudományi) szigorlat tárgyai: közgazdaságtan a pénzügytannal, statisztika, közjog, közigazgatási és pénzügyi jog, valamint nemzetközi jog, a III. (jogtudományi) szigorlat tárgyai: magánjog, polgári törvénykezési jog, kereskedelmi és váltójog, valamint büntetőjog és -eljárás. A II. és III. szigorlat letételének sorrendje felcserélhető. Jóllehet a IV. év elvégzése után előadásokra és gyakorlatokra már nem kerülne sor, a szigorlatok egy év alatt történő letételét figyelembe véve a tanulmányi idő ténylegesen 5 év lenne. Az indokolás szerint a jogakadémiák a jövőben semmiféle képesítést nem adhatnak, a fokozott követelményeknek nem felelhetnek meg, ezért a felekezeteknek az a joga, hogy jogakadémiát tartsanak fenn, „a törvényhozás további intézkedéséig nyugszik”.

A minisztertanács február 15-i ülésén Bethlen felkérte Klebelsberget, hogy „egy egységes kvalifikációs törvény mielőbbi elkészítése tárgyában folytassa le a szükséges tárgyalásokat valamennyi érdekelt miniszter úrral”. Klebelsberg 1929 áprilisában a sajtónak tett nyilatkozataiban ismertette, hogy az új kvalifikációs törvénnyel egyidejűleg a jogi fakultásokon új tanulmányi és vizsgarendet vezetnek be, 5 éves tanulmányi idővel, a hallgatók tanulmányaik befejezése után képesítő oklevelet kapnak, a doktorátus pedig tudományos fokozat lesz. Egyik nyilatkozatában azt is hangsúlyozta, hogy a reform a jogi tanulmányok megszigorítása mellett az oktatás tartalmában is lényeges változást jelent, „ma már nem elég az élettől sokszor elvont jogi doktrínákat tanítani, hanem a jogi oktatásnak közgazdasági és államtudományi alapokon kell felépülnie [...] az egész jogi rendszer jogosságába vetett hit meginog, ha nincs közgazdasági, szociológiai és statisztikai, tehát államtudományi stúdiumokkal alátámasztva”. A miniszteri nyilatkozatokban foglaltakat erősítette meg a felsőház június 6-i ülésén Szily Kálmán államtitkár: „köztudomású dolog, hogy a kultuszminiszter úr tervezi a jogi oktatás reformját, és ennek a reformgondolásnak lényeges része az, hogy a doktorátusnak visszaadná régi tudományos grádusszerű jelentőségét, és egyéb vizsgákkal, más elnevezésekkel akarná az egységes jogi képzést biztosítani”. Scitovszky belügyminiszter is a június 7-i ülésen elhangzott felszólalásában elmondta, hogy Klebelsberg „egységes jogi kvalifikációt szándékozik életbeléptetni, nem doktorátussal, hanem oklevéllel, amelynek neve nincs még meg-

állapítva és ez fog egyaránt képesíteni úgy a közigazgatásra, mint a bíróságra. Az egységes kvalifikáció a mainál feltétlenül magasabb lesz.”

A jogászképzés reformjának megvalósítására vonatkozó rendelet kiadására azonban nem került sor, a közigazgatás rendezéséről szóló 1929. évi XXX. törvény pedig a képesítés feltételeként a törvényjavaslatnak megfelelően a doktori oklevelet határozta meg. Ennek okait nem ismerjük. A jogi szakkörök véleménye megoszlott e reformmal kapcsolatban; míg a *Magyar Jogi Szemle* örömmel üdvözölte Klebelsberg törekvéseit, a *Jogtudományi Közlöny* egyik cikkírója – e kérdés dualizmuskori előzményeit aligha ismerve – demagóg módon bírálta az egységes jogi és közigazgatási vizsga tervét: „a reforméhes kultuszminiszternek ajánljuk, hogy a reformcsodabogár helyett inkább alapítson még egy halbiológiai intézetet. Ez talán többre kerül ugyan, de mégis kevesebb kárt okoz.” Nem tudjuk, hogy az Igazságügyi Minisztérium egyetértett-e a reformtervezetben foglaltakkal. Az a legvalószínűbb, hogy a kezdődő gazdasági válság viszonyai között a jogi oktatás reformjának a kérdése háttérbe szorult.³¹

³¹ MOL K 27. Az 1929. február 15-i ülés jegyzőkönyve, K 142 658/1929; 8 *Órai Újság*, 1929. április 20. 2; *Nemzeti Újság*, 1929. április 20. 2; *Magyar Jogi Szemle*, 1929, 5. sz. 189; JK 1929, 8. sz. 78–79; Az 1927. évi január hó 27-ére hirdetett Országgyűlés FN IV. k. 120–121, 143; MT 1929. évi törvénycikkek. Budapest, 1930. 379–380.

ÚJABB REFORMKÍSÉRLET: MAGYARY ZOLTÁN TERVEZETE

Magyary Zoltán – akinek a VKM illetékes ügyosztálya vezetőjeként jelentős szerepe volt a jogászképzés reformjának munkálataiban – 1930-ban egyetemi tanári kinevezést nyert, és rövidesen a miniszterelnökség mellett a közigazgatás egyszerűsítésére alakított tárcaközi bizottság előadója lett, az év végén pedig a közigazgatás racionalizálásának előkészítésére kormánybiztosi megbízást kapott. Még tárcaközi bizottsági előadói működése során a közigazgatás racionalizálására vonatkozólag készített javaslata szerint a tisztviselői kar képzettségének emelése érdekében szükséges egy egészen új minősítési törvény megalkotása, valamint a jog- és államtudományi oktatás reformja, minthogy a jelenlegi tanulmányi és vizsgarend „a jogtudományi képzés tekintetében sokkal erősebb, mint az államtudományi, a közigazgatási képzés tekintetében”. A minisztertanács 1931. március 13-i ülésén megbízta Magyaryt a képesítési törvény, a jog- és államtudományi oktatás reformja, a gyakorlati közigazgatási vizsga, valamint az általános szolgálati szabályzat és pragmatika jogszabálytervezeteinek kidolgozásával. A gyakorlati közigazgatási vizsgára vonatkozó rendelet még abban az évben megjelent, és ezt követően Magyary elkészítette és a VKM-nek 1931. decemberében megküldte a jog- és államtudományi karok és a jogakadémiák tanulmányi és vizsgarendjének, valamint a doktorátus reformjának szabályzattervezetét.

Tervezetében a tanulmányi rend több tekintetben hasonló volt az 1928 végén a VKM-ben kidolgozott előadói tervezethez, az alábbi elté-

részekkel: az I. évben új tárgyként szerepelt a filozófiai bevezetés, a XIX. és XX. századi történelem, „különös tekintettel a társadalmi-gazdasági és jogi fejlődés tényezőire” (ami egyúttal e két tárgy bölcsészkar hallgatása kötelezettségének megszüntetését jelentette), a közjog és a leíró statisztika szociológiai bevezetéssel, míg a jogbölcészlet oktatása az V–VI., az egyházjogé pedig a VII–VIII. félévre tolódott át. A IV. félévben megkezdődik a magánjog oktatása (és kimarad az I. évre helyezett közjog). A III. évre került a kereskedelmi és váltójog, a polgári jog oktatása viszont a IV. évre. A tervezet a III–VI. félévekben heti kétórás kötelező mellékkollégium hallgatását írta elő, azok tárgyait is meghatározva (kettős könyvtel, üzemtan, államszámviteltan), valamint minden főkollégiumból heti egyórás gyakorlatot (ugyanakkor a főkollégiumok heti óraszámát az addigi 5 órától 4 órára csökkentve), magántanárok, megbízott előadók vagy tanársegédek bevonásával. Az 1928. évi előadói tervezettől eltérően Magyar tervezete megtartotta a három alapvizsgát, azokból írásbeli vizsgát is előírva. Az első alapvizsga tárgyai a római jog, a jogtörténet és a közjog, a másodiké a közgazdaságtan a pénzügytannal, a magánjog I. és a politika, a harmadiké a magánjog II., a közigazgatási jog és a büntető anyagi jog voltak. A tervezet négy – történelmi, elméleti, magánjogi és közjogi – képesítő szigorlat letételét tette kötelezővé, két szigorlat között általában 3 hónap elteltével.

A doktori fokozatra vonatkozó szabályzattervezet értelmében e fokozat megszerzésének feltétele a jog- és államtudományi oklevél, 200 példányban kinyomtatandó doktori értekezés, valamint egy fő, két kötelező és egy melléktárgyból leteendő szigorlat (e tárgyak meghatározott csoportosítása szerint). Doktori értekezésként a tervezet értelmében „csak oly önálló tudományos dolgozat fogadható el, amely a jelölt alapos tárgyismeretéről és a tudományos kutatás módszereinek alkalmazásában való jártasságáról tanúskodik”, a szigorlatokon pedig a fő szempont különösen a doktori értekezés irodalmában és a tudományos kutatás módszereiben való jártasság vizsgálata.

E tervezeteknek – amelyek közül a tanulmányi és a vizsgarendre vonatkozót Magyar „lényegében konzervatív javaslat”-nak minősítette – számos pozitív vonásuk volt, az 1928. évi előadói tervezetben azonban a tárgyak tantervi csoportosítása, sorrendje logikusabb volt, és a javasolt

tantervnek akadtak egyes hiányai is.³² E tervezeteket a miniszteri széket 1931. december 16-ától betöltő Karafiáth Jenő 1932. február 13-án véleményezésre megküldte a jogi karoknak és a jogakadémiáknak. Az egyes fakultások állásfoglalása felettébb sajátosan alakult.

A tervezetek első szövegét Magyary még előzőleg eljuttatta a budapesti kar összes professzorának, a kar azokat a dékán elnökletével tartott három értekezleten megvitatta, és az elhangzott észrevételek, javaslatok túlnyomó részét Magyary a tervezetekbe beépítette. (E megbeszéléseket utóbb a kar dékánja csak kötetlen eszmecseréknek minősítette, amelyek „egy alkalmoszerű időben és a jövőben tervbevehető organikus reform előkészítését szolgáló magánbeszélgetések” voltak, és amelyeken „megállapodások semmi vonatkozásban sem létesíttettek”.) Az átdolgozott tervezetekkel kapcsolatban azonban a kar 1932. március 9-i ülésén – a kiküldött bizottság javaslatát elfogadva – úgy foglalt állást, hogy a tervezeteket, azok részletes tárgyalásába nem bocsátkozva „pénzügyi és szociális szempontokból időszerűtlennek tartja”. Az ülésen egyedül Eckhart Ferenc véleménye volt pozitív, aki csupán a kar kívánatos egyhangú állásfoglalása miatt járult hozzá a bizottság javaslatához, „mert a Magyary-féle javaslatot a jogi oktatás nivójának és főleg a tudományos succrescentia nevelésének szempontjából [...] igen kitűnőnek tartja”.

A pécsi jogi kar 1932. március 16-i ülésén tárgyalta meg a tervezet véleményezésére kiküldött, Irk Albert, Kérészy Zoltán és Molnár Kálmán professzorokból álló bizottság jelentését. A jelentés egyetértett a reformtervezet elvi jelentőségű rendelkezéseivel: a doktorátus tudományos fokozattá tételével, a bifurkáció megszüntetésével és az in absentia hallgatás lehetetlenné tételére irányuló törekvéssel, valamint a tantervi javaslatok jelentős részével. A bizottsági jelentés ugyanakkor néhány kritikai megjegyzést és módosító javaslatot is tartalmazott, így az I. évben a közjog helyett a szociológia oktatását tartotta célszerűnek, a közjog oktatása a II. évre tolódná át, a politika oktatása pedig a IV. évre, továbbá a magánjog és a közigazgatási jog oktatásának egy-egy félévvel való csökkentését, ugyanakkor a büntető perjog oktatásának kötelezővé tételét, valamint a mellékkollégiumok körének kiterjesztését. Az alapvizsga tár-

³² Magyary Zoltán: *A magyar közigazgatás racionalizálása*. A m. kir. miniszterelnök úr elé terjesztett javaslat. Budapest, 1930. 169–170; ELTE L 7., l.c. 1828/1931–32.

gyai ezeknek megfelelően módosulnának, írásbeli vizsgát pedig a kar nem tartott szükségesnek. A jelentés végül felhívta a figyelmet a reform végrehajtásának feltételeire is. A kari ülés azonban, megkapva a budapesti fakultás március 9-i állásfoglalását, azzal egybehangzóan úgy határozott, hogy „a kérdés érdemleges tárgyalásába nem bocsájtjuk bele”, mert felfogása szerint a jogi oktatás reformja a jelenlegi viszonyok között nem időszerű.

A debreceni jogi kar április 8-i és 26-i ülésén tárgyalta meg a reformtervezet véleményezésére kiküldött bizottság jelentését. A kar mindelekkelőtt megállapította, hogy most is általában helyeseknek tartja azokat az alapelveket, amelyeket 1915 februárjában, a VKM leiratára adott válaszában megfogalmazott, és amelyekkel a Magyary-féle tervezet rendelkezései nem kis részben egyeznek. A kar nyomatékosan hangsúlyozta a jogászképzés reformjának szükségességét, azonban az általános pénzügyi válság körülményeit figyelembe véve kétségét fejezte ki annak időszerűségét, megvalósíthatóságát illetően. Egyetértett a kar az egységes jog- és államtudományi képzés bevezetésével, de 6:4 arányban – az 1915. évi véleményének megfelelően – a doktorátus minősítő jellegének fenntartása mellett foglalt állást. A kar rámutatott a jogakadémiák problémájára, arra, hogy a tervezetben meghatározott követelményeknek a jogakadémiák nem képesek eleget tenni. A kar részletesen kifejtette, hogy a tervezetben foglaltak megvalósítása mind a tanárok, mind a hallgatók számára nagyfokú túlterhelést jelentene, és néhány észrevételt tett a tanulmányi és a vizsgálati renddel kapcsolatban (így többek között a jogtörténet és a jogbölcsezet oktatásának a felsőbb évfolyamokra helyezését javasolva). A kari vélemény végül megállapította, hogy a Magyary-féle javaslat „igen becses munkálat, amelynek sok része akkor, amikor a jogi oktatás reformjának megvalósítására sor kerül, a rendelkezéseknek alapjául méltán vehető”. Mivel azonban a mostani idő a reform megvalósítására nem alkalmas, azt kérte a minisztertől, hogy „egyelőre csak a legkirívóbb visszasságok megszüntetése és a legsürgősebb szükségletek kielégítése iránt tegyen rendelkezéseket”. Ezek közé tartozott az egységes jog- és államtudományi képzést adó doktorátus, a „vándorlások” korlátozása, kötelező gyakorlatok és kollokviumok bevezetése, minden tanészék mellé legalább egy asszisztensi állás szervezése, a „jogi szanatóriumok” munkájának ellenőrzése stb. A kar kívánságainak utolsó pontja

pedig a következő volt: „A jogakadémiák ügyében elhatározó lépés vagy azok színvonalon maradhatásának biztosításával, vagy megszüntetésével.”

A szegedi jogi kar 1932. március 16–17-i ülésén tárgyalta meg – Polner Ödön előadói javaslata alapján – a Magyary-féle tervezeteket. A kar a tanulmányi és a vizsgarendre vonatkozó tervezet valamennyi lényeges elemét helyeselte, bár egyes kérdésekkel kapcsolatban rámutatott a megvalósítás problémáira is. Elvileg egyetértett a doktorátus tudományos fokozattá tételével, amellyel „ennek tekintélyét emelnénk és ebben a tekintetben is közelítenénk az Európa többi egyetemein meghonosodott rendszerhez”. A doktorátus képesítő jellegének megszüntetésével kapcsolatban ugyanakkor szükségesnek tartotta, hogy a képesítő vizsgák színvonala legalább olyan maradjon, amilyenek a doktori szigorlatok voltak, sőt azokat esetleg felül is múlja. Egyetértett a kar a bifurkáció megszüntetésével, valamint a kötelező gyakorlatok bevezetésével (annak azonban feltétele az asszisztencia biztosítása), továbbá a kötelező kollokviumok rendszeresítésével. Helyeselte a kar az in absentia hallgatás megszüntetését, de felhívta a figyelmet ennek nehézségeire, a szociális szempontokra, az előadásokat kenyérkereső foglalkozásuk miatt nem látogató hallgatók helyzetére. Különös örömmel üdvözölte a kar a tervezetnek a közigazgatási pályákra előkészítő államtudományi oktatás fejlesztésére irányuló törekvését, sőt e tekintetben „még tovább kívánunk menni”. Egyúttal a kar a tanulmányi és a vizsgarendszerre vonatkozólag több, a tárgyak logikusabb tantervi elhelyezését célzó módosító javaslatot tett, egyes tárgyak elnevezését is pontosabbá téve. A doktori szabályzat tervezetével kapcsolatban a kar – más fakultások gyakorlatának megfelelően – egy fő- és két melléktárgyból teendő szigorlatot tartott célszerűnek (feleslegesnek ítélve a tárgyak kötött csoportosítását) és azt, hogy a főtárgy az legyen, amelyből a jelölt értekezését készíti.

A VKM április 15-i leiratában felszólította a budapesti és a pécsi jogi kart, hogy a kiküldött tervezetekkel érdemlegesen is foglalkozzon. A pécsi kar ennek előkészítésére új – Bozóky Géza és Krisztics Sándor professzorokból álló – bizottságot küldött ki, amelynek jelentését a kar május 18-i ülésén vitatta meg és fogadta el. A fakultás véleménye szerint „jelenleg a magyar nemzet a gazdasági háború legsúlyosabb korszakát éli [...] Az ilyen korszak [...] még kevésbé alkalmas reformok keresztülvite-

lére, mint a csatatereken dúló harc korszaka. A jog- és államtudományi oktatás reformjának időszerűsége éppen ezért kétséges. A hivatalos tervezet érvényre jutása nyomán ugyanis a jogi tanulmányok elvégzése [...] egyike lesz a legnehezebb stúdiumoknak. [...] Súlyosan érintené a magyar középosztályt.” A jelentés hivatkozott a pénzügyi nehézségekre, a költségvetési restrikció idején a tanársegédi állások szervezésének, új, nagy előadótérmekek építésének irreális voltára, valamint a közjogi rendezés problémájára is. A kar szerint a tervezet a közigazgatás gyakorlati igényeinek előtérbe állításával a tudományosság követelményeit fenyegeti, „a jogi művelésnek tisztán tudományosnak kell maradnia”, a tisztán gyakorlati tárgyak előadása nem vonható az egyetemi jogi oktatás körébe. A kar mindezek alapján a jogászképzésnek „a tervezettnél csak szűkebb keretek között való reformját” ajánlotta, így csak az I. évben a hallgatók tárgyak előírását (míg a felsőbb évfolyamokon azt az alapvizsga-tárgyak határoznák meg), a doktori szigorlat egységesítését, de a doktorátus képesítő hatályának fenntartását és a doktori értekezések színvonalának biztosítása érdekében teendő intézkedéseket.

Időközben egymás után tiltakoztak a Magyar-féle tervezet, pontosabban annak a jogakadémiákra vonatkozó egyes rendelkezései ellen a felekezeti jogakadémiák fenntartói. (A legélesebben, 1932. március 30-án az egri érsek, aki Serédi hercegprímást idézve: „erélyességben talán már nem is fokozható” iratot intézett a miniszterhez, tiltakozásához később a püspöki kar is csatlakozott, de már ezt megelőzőleg Serédi személyesen is kérte a minisztert, hogy „a magyar katolikus egyházat e sérelemtől óvja meg”. A református egyetemes konvent elnökségének május 27-i véleménye szerint pedig a tervezet „súlyos és veszélyes támadást mér a protestáns egyházaknak az 1790–91.: XXVI. t.-c. által biztosított főiskola-fenntartó jogaira”.) Az érdekelt egyházi főhatóságok elsősorban a tervezetnek azt a pontját sérelmezték, amely szerint a képesítő szigorlat csak az egyetemen tehető le, mégpedig azon, amelyen a hallgató az utolsó két félévet töltötte (ami gyakorlatilag a jogakadémiák IV. évfolyamának elnéptelenedését jelentette volna), de kifogásolták azt is, hogy az egyetemen megkezdett tanulmányokat jogakadémián nem lehetett volna folytatni. A tervezet egyik-másik szövegrésze – „egyelőre a fennálló jogakadémiák”, „a még fennálló jogakadémiákon” – pedig implicite a jogakadémiák jövőbeni megszüntetésére utalt. De az is nyilvánvaló volt,

hogy a reformtervezetben foglalt magasabb követelményeknek a jogakadémiaik aligha tudnának megfelelni.

A két érdekelt minisztérium közül az Igazságügyi Minisztérium véleményét nem ismerjük. A Belügyminisztérium május 11-i átiratában közölte, hogy egyetért a bifurkáció megszüntetésével és a rendszeres tanulás megvalósítására vonatkozó rendelkezésekkel (kérdésesnek tekintve azonban, hogy ezekkel az előadások állandó hallgatása biztosítható-e). Lényegében egyetértett a tanulmányi rendre vonatkozó rendelkezésekkel is, javasolva a kötelező mellékkollégiumok kiegészítését a rendőri büntetőbíráskodás, a közegészségügy és a törvényszéki orvostan tárgyakkal, továbbá helyeselte a szegedi kar több javaslatát is (e fakultás véleményét ugyanis Magyary eljuttatta a Belügyminisztériumnak).

Legvégül, május 27-én a budapesti kar foglalkozott – már a vidéki fakultások véleményének ismeretében – a tervezetekkel. A kiküldött bizottság – amelynek előadója Moór Gyula volt – jelentésében a többi jogi kar állásfoglalására is hivatkozva megállapította, hogy a Magyary-féle tervezet „időszerűtlen, célszerűtlen és megvalósíthatatlan”. A jelentés rámutatott a szociális szempontokra: „a szigorítások nagy tömegének a halmozásával amúgy is nehéz helyzetben levő ifjúságunknak a létfeltételeit annyira megnehezítené s a fennmaradásáért amúgy is élet-halálra menő harcot folytató középosztályunknak gondjait és terheit fiai kitanulási lehetőségének a megszorításával oly módon súlyosbítaná, hogy azért a mai szociális helyzetben nem vállalhatnók a felelősséget. [...] El sem képzelhető az a nyugtalanság, amellyel közvéleményünk a középosztály eleven húsába vágó Magyary-féle reform megvalósítását fogadná.” Utalt a jelentés a pénzügyi szempontokra: nagyszámú tanársegédi állás szervezésére lenne szükség, de „lehet-e [...] alapos reményünk arra, hogy a jog- és államtudományi karokat éppen most lássák el a jobb időkben hiába kért tanársegédekkel?” Említést tett a bizottsági jelentés a közjogi nehézségekről, köztük – a kormányzói jogkört megkérdőjelezve – a királyi főkegyúri jog szabályozatlanságával összefüggő problémákról is: „A mi egyetemünknek alapítványi minősége és jellege nem engedi meg azt, hogy az egyetem újraalapítását főkegyúri minőségben végzett királytól, mint főkegyúrtól különböző bármely szerv lényegében átalakíthassa az egyetemet s annak tanítási irányát és rendjét.” A Magyary-féle tervezet főbb rendelkezései közül a jelentés ellenezte a kötelező gyakorlatokat és kol-

lokvíumokat, az alapvizsga-tárgyak számának növelését, a praktikus jelle-
gű kötelező mellékkollégiumokat, valamint a doktorátus tudományos
fokozattá tételét.

A bizottsági jelentés ugyanakkor a Magyary-féle „organikus” reform-
mal szemben javaslatot tett – a tanulmányi rend reformjának és a doktori
szabályzat módosításának, valamint az egyetemi felvételek reformjának
tervezetét is elkészítve – a jelen viszonyok között megvalósítható „parciá-
lis” reformra. Ennek fő vonásai a következők voltak: az éves rendszerre
való áttérés, a keresztfél éves rendszer megszüntetése, a katonai kedvez-
mény eltörlése, a magánjog és a közgazdaságtan oktatásának kiterjeszté-
se, a főkollégiumok általában heti 5 órája közül egynek a „konzervatóri-
um”-nak nevezett megbeszélő órára fordítása, a III–IV. évben a kötelező
kollégiumokon kívül „a lehetőség szerint hirdetendő” ajánlott speciálkol-
légiumok (összesen 28 tárgyat feltüntetve), amelyeket a hallgatók a köte-
lező főkollégiumok mellett a félév beszámításához még szükséges óra-
szám eléréséhez vesznek fel, a gyakorlatilag fontos ismereteket közvetítő
ajánlott mellékkollégiumok (amelyek közül a gazdasági és pénzügyi jelle-
gűekből külön bizonyítvány szerezhető), szemináriumok kötelező hirde-
tése „az arra alkalmas kiválasztott hallgatók” számára, a „kevésbé hala-
dottabbak” számára pedig gyakorlatok tartásának lehetősége. A vizsgálati
rendben a javaslat szerint megszűnne az államvizsga, és a bifurkáció
megszüntetésével egységes, továbbra is képesítő jellegű doktorátus len-
ne, a doktori szigorlatokra való jelentkezés során a „vándorlások” korlá-
tozása szükséges, a disszertáció pedig „zárt helyen, felügyelet alatt”, 6
órás időkeretben készíthető el. Az egyes tárgyak tantervi elhelyezése és
óraszámja a Magyary-féle tervezettől csak kevésbé tért el. A felvételek re-
formjára vonatkozó tervezet szerint a felvételre kerülő elégségesen éret-
tek aránya 50 %-nál nem lehetne nagyobb.

E „parciális” reform több rendelkezése megegyezett a korábbi re-
formjavaslatokban és Magyary tervezetében foglaltakkal, alkalmas volt a
jogászképzés egyes hiányainak megszüntetésére vagy legalábbis mérsék-
lésére, a rendszeres tanulmányokat, azok megfelelő ellenőrzését azon-
ban nem tette volna lehetővé, a „konzervatóriumok” nem pótolhatták a
kötelező gyakorlatokat, megmaradt volna a doktorátus minősítő jellege,
a disszertációkkal való visszaélések megakadályozására az értekezésnek
zárthelyi dolgozattá tétele pedig felemás megoldást jelentett. A bizottsá-

gi jelentést a kar – Magyary professzor ellenvéleménye mellett – elfogadta.³³

A budapesti kar állásfoglalása a Magyary-féle tervezetet illetően tehát lényegében megegyezett a debreceni és a pécsi fakultásokéval, míg a szegedi kar utóbb, 1933. január 25-i, a tárca vezetését az előző év október 1-jétől átvevő Hóman Bálinthoz intézett felterjesztésében ismertette a reformmal kapcsolatos véleményét: „Karunk ma is azon az állásponton van, hogy a jogi oktatás reformja az általa akkor kifejtett módon volna megoldandó, de másrésztől nem hagyhatja figyelmen kívül azokat az igen súlyos aggályokat, melyeket a budapesti [...] tudományegyetem jog- és államtudományi karának ugyane tárgyban 1932. május 27-én elfogadott véleményes jelentése a gyökeres reform időszerűsége ellen felhozott. Ha Nagyméltóságod ez aggályokat magáévé téve a jogi oktatás gyökeres reformját most nem tartaná időszerűnek, arra kérjük Nagyméltóságodat, méltóztassék legalább a legsürgősebb reformokat keresztülvinni.” Ezek közül a kar megemlítette a doktori oklevél belső értékének emelését, a vizsgák szigorításával a diplomák megszerzésének megnehezítését, a doktorátus egységesítését és zárthelyi dolgozat írását (amelyet azonban ne nevezzenek disszertációnak).

³³ ELTE L. 7., 1. a. Az 1932. március 9-i, április 20-i és május 27-i ülés jegyzőkönyve; *HBML* VIII. 7/a. Az 1932. február 26-i, április 8-i és április 26-i ülés jegyzőkönyve, VIII. 7/b, 462/1931–32; *CsML* VIII. 4 662/1931–32, 170/1932–33; *PTKL A Jog- és Államtudományi Kar 1932. március 16-i, április 20-i és május 18-i ülésének jegyzőkönyve*; *EFL* 1358/1932, 1489/1932; *Esztergomi Prímási Levéltár Serédi Cat.* 41 3178/1932; *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között*. München–Budapest, 1992, I. k. 447–448; *MREK Budapesten, 1932. évi április hó 27–29. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve*. Budapest, 1932, 259–260, *Budapesten, 1933. évi május hó 3–5. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve*. Budapest, 1933, 114–118; *EOL A tiszai ev. egyházkerület miskolci jogakadémiaja tanári kara 1932. április 21-i ülésének jegyzőkönyve*, ad 1289/1931–32; *MOL K* 150 663/1932; *A budapesti kir. m. Pázmány Péter-Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának véleményes jelentése a jogi oktatás reformja tárgyában*. A 15295/1932, IV. sz. vk. miniszteri leiratra. Budapest, 1932; *Magyary Zoltán egyetemi ny. r. tanár különvéleménye a budapesti m. kir. Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának a jogi oktatás reformja tárgyában készített véleményes jelentésére vonatkozólag*. Budapest, 1932; *A budapesti kir. m. Pázmány Péter-Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kar dékánjának kísérő felterjesztése a jogi oktatás reformja tárgyában*. Budapest, 1932; Hencz 185–195.

Magyary Zoltán tervezetét azonban a VKM már korábban elejtette. Karafiáth előbb nyilatkozatban közölte, hogy e tervezet egyelőre kizárólag a kormánybiztos javaslata, majd a Budapesti Ügyvédi Kör 1932. június 2-i ankétján a jogászképzés reformjával kapcsolatban kérdésesnek tartotta, hogy egy átfogó reformot lehet-e a mai pénzügyi viszonyok figyelembe vételével alkalmas módon megvalósítani. Kijelentette, hogy azonosul a budapesti jogi fakultás véleményével, a jogi oktatásnak Magyary által tervezett nagy, szerves reformját nem tartja időszerűnek. Magyary Zoltán tervezetének sorsa, elvetélése jól mutatta a jogászképzés reformja megvalósításának nehézségeit, további elodázásának körülményeit. Ennek hatása alatt írta Molnár Kálmán pécsi jogászprofesszor *Néhány szó a jogi oktatás reformjához* c., nagy sajtóvisszhangot kiváltó brosúráját: „Amikor a jogi oktatás reformja – ki tudná elősorolni: hányadszor? – újból elmerülni látszik a széles mederben hömpölygő vita áradatában, én is megpróbálok a jelenlegi rendszer lidércnyomása alatt vergődő lelkemen egy jajkiáltással könnyíteni. [...] nemcsak azt kell megállapítanunk, hogy a reform szükséges és időszerű [...] be kell ismernünk azt is, hogy a reform legalább is negyedszázaddal elkésett. [...] az a pusztulás, amit a jogi oktatás több évtizedre visszanyúló szégyenletes állapota a magyar közéletben okozott, már semmiképp jóná nem tehető.”³⁴

³⁴ CsML VIII. 4 601/1932–33; *Budapesti Hírlap*, 1932. június 4. 7.; Molnár Kálmán: *Néhány szó a jogi oktatás reformjához*. Pécs, 1932; Molnár Kálmán: *Még néhány szó a jogi oktatás reformjához*. *Vita Academica*, 1932. október. 2–6.

AZ UTOLSÓ FELVONÁS

A következő években egyes professzorok, a debreceni jogi kar, a református egyetemes konvent sürgette legalább a legsúlyosabb hiányosságok kiküszöbölése érdekében teendő intézkedéseket (a kötelező előadáslátogatás biztosítását, a felvételeknek az érettségi eredmények alapján való szigorítását, a kötelező kollokviumok és gyakorlatok bevezetését, a bifurkáció megszüntetését), felvetve a tanulmányi idő 5 évre emelésének lehetőségét is. A kormányzat ezekre reagálva évről évre ígéretet tett a jogászképzés reformjának megvalósítására. Így Hóman 1933. május 31-i képviselőházi expozéjában a jogi oktatás „most készülő” reformjáról beszélt, a felsőház június 26-i ülésén annak megvalósítását „valóban sürgős feladatnak” tekintette, és közölte, hogy erre vonatkozólag több konkrét javaslat született, „ezeket éppen a közeli jövőben készülünk egy ankéten letárgyalni és azután a reformmal a nyilvánosság elé lépni”. A következő évben a miniszter május 18-i képviselőházi beszédében bejelentette, hogy a jövő esztendőnek egyik legfontosabb programja lesz a főiskolai oktatás reformja. „Itt elsősorban gondolok a jogi oktatásra, amelyre nézve végre konkrét javaslatok vannak előttem az [...] egyetemek jogi karaitól, és vannak bizonyos ministeriális előmunkálatok is.” 1935-ben Hóman ismét ígéretet tett a jogászképzés reformjának megvalósítására: a képviselőház pénzügyi bizottságának május 10-i ülésén közölte, hogy a felsőoktatás reformja a minisztérium egyik legközelebbi programpontja; „a jövő költségvetési év folyamán kívánjuk lebonyolítani

azokat a tárgyalásokat és ankéteket, amelyek alapján ez [...] kidolgozható lesz”. A jogi oktatás okozza a legnagyobb gondot, „annál is inkább, mert a jogásztársadalom, a professzor urak és a bíróságok igen merevek bizonyos kérdések megítélésében”, de remélte, hogy a reformot sikerül megoldani. Pár hét múlva, a képviselőház június 3-i ülésén bejelentette, hogy a jogi oktatás reformja tekintetében megtörténtek az előkészületek, novemberben pedig közölte a budapesti tudományegyetem rektorával, hogy a tél folyamán óhajtja megcsinálni a jogi oktatás reformját, és e célból januárban ankétot kíván összehívni.³⁵

Az évről évre elhangzó sztereotip miniszteri ígéretek után 1936-ban a jogászképzés reformja már konkrét formában is előtérbe került. Hóman újról cikkében közölte, hogy a minisztérium foglalkozik a felsőoktatás – ezen belül a jogászképzés – reformjának nagy problémájával. Ennek fő kérdéseit tavasszal országos ankéton kívánja megtárgyaltatni, és az ankét eredményeinek feldolgozása után a létesítendő Felsőoktatási Tanács fogja a reformot megoldásra előkészíteni. A miniszter a képviselőház pénzügyi bizottságának április 17-i ülésén a felsőoktatás reformja fő feladataként „a jogi és a tanári kiképzés újjáalakításának” előkészítését jelölte meg, közölve, hogy ez ügyben ősszel országos ankétot fog összehívni. (Egy felszólalásra válaszolva egyetértett azzal, hogy az alaposabb kiképzés csak a tanulmányi idő meghosszabbításával valósítható meg.) Néhány hét múlva Szily Kálmán államtitkár az Országos Felsőoktatási Tanács május 11-i alakuló ülésén tartott elnöki székfoglalójában a Tanács feladatait ismertetve arról szólt, hogy a jogi oktatás reformja nehéz feladat, de nem lehetetlen, „csak az szükséges, hogy legyen miniszter, aki teljes energiával és elszántsággal akarja a kérdés megoldását és hogy a megoldásban közreműködő minden tényező elsősorban az országos közérdeket tartsa szem előtt”.

Két nappal később Illés József, a budapesti jogi kar tanára képviselőházi felszólalásában arról beszélt, hogy a jogi oktatás reformja elmaradá-

³⁵ Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés KN XVI. k. 423, FN II. k. 250, 307, 388, 397, III. k. 313; Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés KN II. k. 205; *A Magyar Jogászegylet és a Budapesti Ügyvédunió ankétja az ügyvédi kar túlzásfolt-sága megszüntetésének módja tárgyában*. 1933. április 1–május 13. Budapest, 1933; MOL K 636 18384/1933; HBML VIII. 7/a. Az 1933. december 20-i ülés jegyzőkönyve; ELTE L 7.1.a. Az 1935. november 27-i ülés jegyzőkönyve.

sának hosszú évtizedeken át az volt az oka, hogy „nem tudtunk egy platformra, egy közös nevezőre jutni”, most azonban sikerült a budapesti fakultás által 1932-ben kidolgozott tervezethez az érdekelt kormányzati és igazságügyi szervek, valamint a többi egyetem egyetértését megszerezni, és már csak az Igazságügyi Minisztérium véleményének a kikérése szükséges. Ezt követően Lázár Andor igazságügy-miniszter a tárca költségvetésének tárgyalása során május 28-i expozéjában elmondta, hogy a jogászképzés reformja „nem nagyszabású jogalkotás kérdése. A jogi oktatást a mai jogszabályok keretében is, vagy azoknak nagyon kis kiegészítésével [...] lehet szabályozni [...] Magam részéről a budapesti egyetem tanári karával teljes egyetértésben vagyok, ismételten beszélünk ezekről a témákról és meg vagyok arról győződve, hogy a kultuszminiszter úrral egyetértőleg ezt a kérdést megnyugtató módon és aránylag rövid időn belül sikerülni fog dűlőre juttatni.” (A budapesti jogi kar ezzel kapcsolatban üdvözlő levelet intézett Lázárhoz, annak a reményének adva kifejezést, hogy „a jogi oktatás reformjának immár hosszú évtizedek óta halogatott kérdése végre rövidesen megnyugtató módon megoldást fog nyerni”.)

Az 1936 decemberében megrendezett Országos Felsőoktatási Kongresszuson a jogi oktatás reformja központi helyet foglalt el. E kérdés előadója – érthető módon – Moór Gyula volt. Előadásában ismertette a jogászképzésnek három európai országban – Olaszországban, Németországban és Ausztriában – megvalósított reformját. Ezt követően rámutatott a jogi oktatás eredményességét akadályozó, „mélyebben fekvő” okokra: a középosztály szegénysége miatt kenyérkereső foglalkozásra kényszerülő hallgatók nagy számára, a hallgatók „alsóbb réteg”-ének szellemi és erkölcsi alkalmatlanságára, a tanári karok heterogén színvonalára, valamint a szükséges asszisztencia és sok esetben a megfelelő tanterem hiányára, majd az érvényben levő tanulmányi rend hibáira, a tapasztalható visszaélésekre. Részletesen ismertette az azok megszüntetését célzó teendőket, a reform irányelveit és végül a budapesti kar 1932. évi tervezetén alapuló új tanulmányi és vizsgarendet.

E tervetben – néhány tárgy elnevezésének módosítása mellett – csak két változtatást javasolt: az egyik a tanulmányi idő 9 félévre emelése abban az esetben, ha a katonai kedvezményt nem lehetne megszüntetni (a mindhárom alapvizsgán legalább jó eredményt elért hallgatók azon-

ban a VIII. félév után szerezhetnének abszolutóriumot). A másik, Lázár igazságügy-miniszter egy korábbi javaslatának megfelelően az I. félév megkezdése előtt két-három hetes időtartamban a fő jogi tantárgyak „legelembb, legalapvetőbb” fogalmait megmagyarázó előadások tartása. A többi előadó és a felszólalók – számos professzoron kívül négy tárca minisztere, ill. államtitkára, valamint az igazságügyi szervek vezető képviselői – lényegében egyetértettek Moór reformtervében foglaltakkal. Voltak azonban ellenvélemények is, így néhányan – köztük Finkey Ferenc koronaügyész, Kövess Béla, a Budapesti Ügyvédi Kamara elnöke, valamint az egyetemi tanárok közül Marton Géza és Teleki Pál – a doktrátus tudományos fokozattá tétele mellett foglaltak állást, egyesek szükségesnek tartották a kötelező kollokviumok és gyakorlatok bevezetését, továbbá felmerült a tanulmányi idő 5 évre emelésének kívánatos volta is.

A legnagyobb vita a közigazgatási képzés – és ezzel kapcsolatban a Közgazdaság-tudományi Karon folyó közigazgatási képzés – kérdéséről bontakozott ki. A budapesti jogi kar már a Közgazdaság-tudományi Kar megalakulásától kezdve sérelmezte, hogy ott közigazgatási képzés is folyik. (Mint Navratil Ákos mondotta az 1920. június 16-i kari ülésen: az új intézmény „tulajdonképpen kihúzza Karunk működése alól a talajt, tulajdonképpen csakis a bírói és ügyvédi képzést hagyva meg Karunknak”.) E „séreلمي politika” erősödött a Közgazdaság-tudományi Kar közigazgatási osztályán doktori oklevelet szerettek közszolgálati alkalmazását lehetővé tevő, az előzőekben említett 1929. évi XXX. törvény elfogadása után, majd amikor a műszaki és gazdasági felsőoktatási intézmények integrációjának előkészítése során ismertté vált, hogy ez változatlan marad a létrejövő új egyetemen is. A budapesti jogi kar 1933. június 7-i határozatában élesen tiltakozott ez ellen. (A kar szerint a közigazgatási képzés „kétségkívül jogász feladat, amely kívül esik a termelési főiskola természetes munkakörén”.) Lázár Andor igazságügy-miniszter már megelőzőleg, 1933. március 27-i átiratában közölte Hómannal, hogy „jogi képesítéshez kötött közigazgatási pályára csakis a tudományegyetemek jog- és államtudományi karán szerzett oklevél képesítsen, mert a jog egész területét átfogó jogi és államtudományi képzettséget [...] más tudományos intézetekben – bármily magas színvonalon álljanak is, de a jogot ex asse nem tanítják – nem lehet megszerezni”. A kongresszuson a jogi karok képviselői – különösen Tomcsányi Móric, e kérdés előadója – azt han-

goztatták, hogy „a közigazgatás jogi funkció; alapsémájában jogszabályok, jogelvek végrehajtása s ezáltal, ezen keresztül a közügyek elintézése”, a közigazgatási képzés „per eminentiam jogászi feladat”. A kongresszuson kisebbségben voltak azok – köztük Bud János, Egyed István, Laky Dezső és Teleki Pál, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem professzorai, valamint Weis István –, akik szerint a közigazgatásban jogászok (valamint meghatározott szakképzettséget igénylő munkakörökben mérnökök, orvosok stb.) mellett szükség van speciális, nemcsak jogi, hanem közgazdasági, társadalomtudományi ismeretekkel rendelkező szakemberekre is; ezt egyébként felszólalásában Hóman is elismerte. A külön közigazgatási képzés szükségességét az állam, a közigazgatás változó és növekvő funkcióival indokolták. Mint Bud János felszólalásában hangsúlyozta: „A jövő a szociális államé. [...] sok jel arra vall, hogy a XX. századra az a történelmi szerep vár, hogy a szociális gondolon keresztül a józan szocializmust egybeolvassa a morális és etikai erőktől mozzgatott kapitalizmussal. [...] csak olyan reform fog megfelelni hivatásának, amely tudatosan [...] a közigazgatási képzés központjába helyezi a gazdasági, a szociális és kulturális ismereteket”. Más kérdés, hogy a közigazgatási osztály akkori curriculumuma e követelményeknek csak részben felelt meg; a társadalomtudományi oktatás súlya, aránya nem volt megfelelő, ugyanakkor a tantervben feleslegesen rendkívül sok mezőgazdasági és műszaki jellegű tárgy – növénytermesztéstan, állattenyésztéstan, mechanikai technológia, kémiai technológia, vízepítési enciklopédia, mezőgazdasági üzemtan, bányagazdaságtan és hidrológia – szerepelt, alapot szolgáltatva az osztály elleni bírálatoknak, támadásoknak. (E problémát az osztály tanárai is felismerték, és az 1939. évi tantervi reformtervezetben a műszaki és mezőgazdasági tantárgyak száma háromra csökkent, az ennek megfelelő új tanterv minisztériumi jóváhagyására azonban nem került sor.) A közigazgatási képzés kérdésében a kongresszuson az álláspontok nem közeledtek.³⁶

³⁶ *Budapesti Hírlap*, 1936. január 1. 3–4, április 18. 3; MOL K 510. A képviselőház pénzügyi bizottsága 1936. április 17-i ülésének jegyzőkönyve; *Magyar Közigazgatás*, 1936. 22. sz. 4; Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés KN VIII. k. 10–12, 315; ELTE L 7.1.a. Az 1933. június 7-i és 1936. június 9-i ülés jegyzőkönyve; *Magyar Felsőoktatás*. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. II. Jogi és Közgazdasági Szakosztály. Budapest, 1937; Hencz 199–216.

A kongresszus után megkezdődött a jogi oktatás reformjának előkészítése. Az Országos Felsőoktatási Tanács Jog- és Közgazdaságtudományi Szakosztálya bizottságot küldött ki a reform kidolgozására. E bizottság első, 1938. március 16-i ülésén Moór Gyula előterjesztette előadói javaslatát, amelyben összefoglalta a kongresszusi vita eredményeit, és ismertette a reform alapjául szolgáló 1932. évi kari tervezet alapfogalmait. A kongresszuson felmerült – a kollokviumok és gyakorlatok kötelezővé tételére, valamint a doktorátus képesítő jellegének megszüntetésére, tudományos fokozattá alakítására irányuló – javaslatokkal szemben fenntartotta az 1932. évi kari tervezetben foglaltakat. Ezt követően áttekintést adott a tanulmányi rendre vonatkozólag az 1932. évi tervezethez képest javasolt változtatásokról: egyes tárgyak elnevezésének, ill. tantervi elhelyezésének módosítása, a tanulmányi idő 9 félévre emelése (a IX. szemesztert mint „a méltányossági szempontok nagy személtlerakódó helyét” képzelve el, részben ismétlő kurzusokkal), az I. félév megkezdése előtt 2–3 hetes előkészítő kurzus rendezése (azt esetleg összekötve rostavizsga szervezésével). Részletesen ismertette a III–IV. évi specializáció irányait: a kötelezően meghirdetendő speciálkollégiumok felvételén alapuló igazságügyi és közigazgatási specializációt, egyes speciális kollégiumok hallgatásával és a szemináriumi munka keretében a tudományos célú specializációt, valamint a gyakorlati jellegű mellékkollégiumok közül a gazdasági-pénzügyi profilúak, valamint egyes speciálkollégiumok felvételével külön oklevelet nyújtó gazdasági és pénzügyi tanfolyam szervezését. A speciálkollégiumok és a mellékkollégiumok oktatásába szükségesnek tartotta gyakorlati szakembereknek megbízott előadókként való bevonását. A felvételek reformjával kapcsolatban felvetette annak lehetőségét, hogy a felvehető elégségesen érettek száma a ténylegesen felvetteknek csak egyharmada lehessen.

A bizottság e jelentés kinyomtatását határozta el, és azt a következő, 1938. április 5-i ülésén vitatta meg. A bizottság elvetette az I. félév előtti előkészítő kurzus és rostavizsga, valamint a IX. félévben tartandó ismétlő kurzusok tervét, majd május 19-i és 24-i ülésén részletesen is megtárgyalta a rendelettervezetet, és azt kisebb – túlnyomórészt a speciálkollégiumok körére vonatkozó – módosításokkal elfogadta. A bizottsági javaslat általános indokolása szerint a reform három cél szolgálatában áll: 1. mindenekelőtt fokozni akarja a hallgatók előadáslátogatási szorgalmát,

közvetett módon, a szorgalom és a kellő előmenetel hiányát „sokszor drákói következményekkel” sújtva (így a az alapvizsgát szeptemberben sikeresen le nem tettek évisméltésre kötelezésével), 2. megszüntetni kívánja az egyéb, ismert visszaéléseket. 3. korszerűbbé akarja tenni az oktatást a jogtudományi és az államtudományi doktorátus egyesítésével, a kötelező főkéllégiumok óraszámának emelésével és a specializáció lehetővé tételével. A felvételek szabályozásával kapcsolatban a bizottság a felvehető elégségesen érettek számának egyharmadban való megállapítását a vidéki egyetemekre való tekintettel nem fogadta el, mert erősen megnehezítené számukra a zárt szám betöltését. Az indokolás szerint azonban a vidéki egyetemeknek sem érdekük, hogy minden korlátozás nélkül vehessenek fel elégségesen éretteket, „ami esetleg a »refugium asinorum« szerepére kárhozná s alacsonyabb rendű főiskolákká fokozná le őket”.

Több mint fél év múlva, 1939. február 7-én az Országos Felsőoktatási Tanács tárgyalta meg – Moór Gyula előterjesztése alapján – a reform tervezetét, és azt elfogadva a minisztériumnak megküldte. Újabb fél év elteltével a VKM 1939. november 23-án e tervezetet 1940. január 31-i határidővel véleményezésre megküldte az egyetemeknek és a jogakadémiai fenntartóinak, a kormány tagjainak, valamint az igazságügyi szerveknek. Egyidejűleg Hóman a képviselőház ülésén, a VKM pedig az egyetemekhez intézett leiratában közölte: „A régóta húzódó egyetemi tanulmányi reform megvalósítása küszöbön áll. Az előmunkálatok előrehaladása jogossá teszi a reményt, hogy az egész tanulmányi reform a jövő tanév kezdetén életbeléptethető lesz.”³⁷

A kiküldött tervezet minimális eltérésekkel azonos volt a bizottsági javaslattal. A budapesti jogi kar véleményét nem ismerjük, valószínű azonban, hogy a saját javaslatán alapuló tervezettel egyetértett. A debreceni jogi kar – Sz. Kun Béla előadói jelentése alapján – 1940. február 17-i ülésén vitatta meg a tervezetet. A kar egyetértett annak egyes rendelkezé-

³⁷ *A jogi oktatás reformja*. Vitéz Moór Gyula bizottsági előadó jelentése. Országos Felsőoktatási Tanács. 1. Jog- és Közgazdaságtudományi Szakosztály. Budapest, 1938; *A jogi oktatás reformja*. A reformrendeletek tervezetét tartalmazó bizottsági javaslat és indokolása. Országos Felsőoktatási Tanács. 3. Jog- és Közgazdaságtudományi Szakosztály. Budapest, 1938; *Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés KN III. k. 326; MOL K 636 37345/1939, 37867/1939.*

seivel, így a doktorátus képesítő hatályának megtartásával és a disszertáció helyett a „clausurás” dolgozat bevezetésével. Számos kérdésben azonban ellenezte a tervezetben foglaltakat: nem tartotta elégségesnek a szorgalom fokozására, a „mezei jogászság” megszüntetésére irányuló, közvetett jellegű intézkedéseket, szerinte a tervezet a tanszabadságot korlátozva túlzott kötöttséget vezetne be, s ez mind a hallgatókat, mind a tanárokat nagymértékben megterhelné. A kar úgy ítélte meg, hogy a tervezet „nyilvánvalóan nem a többséget képező vidéki egyetemekre van tekintettel, hanem érezhetőleg a budapesti jogi kar szempontjait igyekszik érvényesíteni”, a jogakadémiák pedig nem lennének képesek az előírt követelményeknek megfelelni. Nem helyeselte a kar az éves rendszerre való áttérést, valamint az érettségi eredményén alapuló felvételi szelekciót – és egészében véve a reformot nem tartotta időszerűnek.

A pécsi jogi karon Molnár Kálmán terjesztette elő észrevételeit: ellenezte az éves rendszerre való áttérést, a drákói szigorúságú alapvizsgát, a középiskolás jellegű évfolyamismétlést, a megbeszélő órák „imperatív” elrendelését, a doktori disszertáció készítésének javasolt módját (amely „egészen középiskolai érettségi írásbelivé teszi a doktori értekezést”), és a mostani időt nem tartotta alkalmasnak a reform életbe léptetésére. A kar január 24-i ülésén vitatta meg e javaslatot, és úgy döntött, hogy a dékán elnöklétével bizottság szövegezze meg a kari véleményt. A január 30-án a VKM-nek megküldött felterjesztés némileg „enyhébb” formában, de tartalmilag azonosan fogalmazta meg a kar állásfoglalását, amely szerint a mai rendkívüli és sorsdöntő idők – a fegyveres konfliktusba való bekapcsolódás lehetősége – nem alkalmasak a reform megvalósítására, a tervezet pedagógiai szempontból egyáltalán nem kielégítő, nem helyes az éves rendszerre való áttérés, különösen az I. évfolyam túlzott megterhelése, a megbeszélő órák kötelező bevezetése, a specializáció, a sok mellék tárgy és a zárthelyi doktori dolgozat. A szegedi jogi kart illetően csak Schneller Károly 1940. január 22-i észrevételeit ismerjük. Eszerint a tervezet „elhajlást jelent a tulajdonképeni egyetemtól a gyakorlatias – szakiskolaszerű – képzés felé”, nagyfokú túlterheléssel jár, nem teszi lehetővé az egy-egy tárgyban való elmélyedést, a zárthelyi doktori értekezés „inkább csak paródiája a doktori disszertációnak”, a gazdasági és pénzügyi tanfolyam és vizsga

pedig az egyetem tanulmányi és vizsgarendjébe „nehezen beilleszthető idegen test” lenne.

Ellenezte a tervezett gazdasági és pénzügyi tanfolyamot és vizsgát – Laky Dezső előterjesztése alapján – 1940. január 25-i ülésén a Közgazdaság-tudományi Kar is (amely már 1938 decemberében Moór Gyula előadói javaslatával kapcsolatban erélyesen tiltakozott e tanfolyam és vizsga ellen). Laky előterjesztésében helyeselte a közigazgatási specializáció bevezetését, hangsúlyozva, hogy ennek tárgyait a karon már 20 éve előadják. „Nagyobb dicséretet a közigazgatási osztály sokszor támadott tanrendjéről valóban nem lehet mondani, mint azt, hogy ennek a tanrendnek immár hosszabb idejű fejlődéssel igazolt értékeit e nagy történeti múlttal bírójog- és államtudományi karok is hasznosítani kívánják.” Laky ugyanakkor aggályát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy rendelkezésre állnak-e valamennyi egyetemen és jogakadémián a speciális kollégiumok tudományos színvonalú előadására alkalmas oktatók.

A jogakadémiák és főhatóságok ezúttal is elsősorban a tervezetnek a jogakadémiákra nézve sérelmes rendelkezéseit kifogásolták: a képesítés jogának meg nem adását és azokat a pontokat, amelyek – a miskolci jogakadémia tanári karának 1940. január 24-i, Turóczy Zoltán püspök és Lichtenstein László egyházkerületi felügyelő részvételével tartott ülésén elfogadott állásfoglalást idézve – „élesen ütköznek az egyenlő elbánás elvével, a jogakadémiák nyílt degradálását jelentenek az egyetemek jog- és államtudományi karaival szemben, ha nem is közvetlen, de közvetett, helyesebben kerülő úton a jogakadémiák elsorvasztására irányuló törekvések szolgálatában állanak”. A református egyetemes konvent állásfoglalása szerint pedig míg a tervezet „egyfelől munkamennyiségileg, anyagiilag és szellemileg az egyetemekével azonos követelményeket támaszt velük szemben, addig másfelől tekintélyüket aláassa, anyagi létezésüket megnehezíti, ugyanakkor jogaikat fokozatosan megnyirbálja s ily módon a lassú, de biztos sorvadásba viszi őket”. A fentiekén kívül a két protestáns jogakadémia – amelyek véleményüket egyeztették – arra is rámutatott, hogy a kötelező előadások nagy száma, a hallgatók túlterhelése „szinte elmechanizálja a jogi tanulmányokat”, korlátozza a tanszabadságot, teljesen háttérbe szorítja a tudományos gondolkodásra és a kezdeményező képességre való nevelést.

A véleményezésre felkért minisztériumok, főhatóságok közül csak a Belügyminisztérium és az Országos Statisztikai Tanács válaszát ismerjük. Az előbbi közölte, hogy a tervezet elgondolásait helyesli, az egyes részletekkel kapcsolatban a tárca ügyköre szempontjából nem volt észrevétele, míg az utóbbi néhány javaslatot tett a statisztika oktatására vonatkozólag.³⁸

A vélemények beérkezését követően – csak az igazságügy-miniszter nem közölte észrevételeit – a jogászképzés reformjának addig is meglehetősen vontatottan haladó munkálatai megakadtak. („A jogi oktatás reformjának kérdése az élet eleven folyóvizéről megint holt vízre jutott” – olvashatjuk a kecskeméti jogakadémia 1939/40. évi működéséről szóló jelentésben.) Ennek okait nem ismerjük, lehetséges, hogy ez az intézmények véleményében szereplő, a reform megvalósításának nehézségeit felvető megjegyzések hatása volt, valószínűleg azonban annak következtében történt, hogy a VKM egyetemi ügyosztálya energiáit 1940 őszétől a kolozsvári magyar egyetem újjászervezésének munkálatai, valamint ezzel egyidejűleg a felsőoktatás intézményhálózatában végrehajtott változtatások nyomertékben igénybe vették.

Az 1940. évi XXVIII. törvény értelmében ugyanis a kolozsvári magyar egyetem újjászervezésével egyidejűleg Szegeden létrehozták a Horthy Miklós nevét viselő tudományegyetemet; ennek jogi karát, a pécsi egyetem bölcsészeti karát, valamint a debreceni egyetem természettudományi tanszékeit a további törvényes intézkedésig átmenetileg szüneteltették, a jogakadémiák pedig az 1941/42. tanévtől kezdve csak két évfolyammal működhettek. A törvényjavaslat indokolása szerint e rendelkezések „az ország szükségleteinek tárgyilagos számbavételén nyugszanak”, a szegedi jogi kar szüneteltetését az államháztartási okokon kívül az teszi szükségessé, hogy négy egyetemen és három jogakadémián folyik jogi oktatás.

³⁸ ELTE L 7.1.a. Az 1939. december 20-i ülés jegyzőkönyve; HBML VIII. 7/a. Az 1940. február 17-i és május 21-i ülés jegyzőkönyve; PTKL 256/1939–40, JK; Corvinus Egyetem Levéltára. A Közgazdaságtudományi Kar 1938. december 15-i és 1940. január 25-i üléseinek jegyzőkönyve, II, 309/1938, II. 1443; EFL 23/1940; MREK Budapesten, 1940. évi április hó 17–19. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1940, 276–277, 554–561; EOL A miskolci jogakadémia tanári kara 1940. január 11-i, január 24-i, február 24-i és április 4-i ülésének jegyzőkönyve; MOL K 150, 1052/1939, K 636 37345/1939.

A jogakadémiák oktatási tevékenységének két évre korlátozásával kapcsolatban az indokolás megállapította, hogy ezek az intézmények „mai szervezetükben nem tudnak – már személyzeti és költségvetési okokból sem – teljesen megfelelni azoknak a fokozott követelményeknek, amelyeket a fejlődő élet a jogi oktatással szemben támaszt”. Hóman a képviselőház 1940. október 10-i ülésén azt mondta, hogy „a jogakadémiák mai fennállása anakronizmus”, és kijelentette: „a most előkészületben levő [...] jogi oktatási reform kapcsán a jogakadémiák teljes megszüntetését vettem tervbe”. (Két nap múlva a képviselőház közoktatásügyi bizottságának ülésén pedig ehhez még azt is hozzátette, hogy a jogakadémiákon olyanok is oktatnak, akiknek inkább az egyetem padjaiban volna a helyük.)

Az érdekelt egyházi főhatóságok természetesen sorra tiltakoztak a törvényjavaslatnak a jogakadémiákat érintő része ellen: az egri érsek már október 4-én, az evangélikus egyház vezetői október 7-i, a kormányzónak küldött feliratukban sérelmezték a jogakadémiák „két évfolyamú jogi tanfolyammá való degradálását”, a református egyetemes konvent elnöksége pedig október 8-án felterjesztésben kérte a jogakadémiákra vonatkozó résznek a törvényjavaslatból való kihagyását. E tiltakozások eredménytelenek voltak, hatásukra azonban Hóman a felsőház közoktatásügyi bizottságában, majd a felsőház október 16-i ülésén ígéretet tett arra, hogy az egyházakkal megegyezést akar létesíteni a jogakadémiák esetleges átszervezéséről; a megindult tárgyalások alapján az egri jogakadémiának kereskedelmi-közigazgatási, a kecskeméti pedig közigazgatási irányú képzést folytató intézményekké való átalakítása lehetőségét vetve fel. Ez utóbbi elgondoláshoz kapcsolódóan az egyetemes konvent elnöksége Kecskemét városával egyetértésben 1941 januárjában kérte, hogy Kecskemétet a jogakadémia megszűnéséért egy közigazgatási főiskolával kárpótolják, amely szerves kapcsolatban lenne a szegedi egyetemmel, annak közigazgatási karaként. E javaslatnál azonban a VKM-ben érdemben nem foglalkoztak, a konventi elnökség felterjesztését ad acta tették. A tiszai evangélikus egyházkerület püspöke és egyetemes felügyelője 1940. december 17-i felterjesztésükben közölték Hómannal, hogy a tanév végén szüneteltetni kénytelenek a miskolci jogakadémia további működését. Kárpótlásul kérték a budapesti tudományegyetemen evangélikus egyházjogi tanszék szer-

vezését, Kolozsvárott evangélikus kollégium létesítését és a jogakadémia öt tanára közül négynek megfelelő elhelyezését; a VKM-ben e felterjesztést is ad acta tették.

A törvénynek a jogakadémiák oktatási tevékenységének korlátozására vonatkozó rendelkezését ugyanis a jogászhiányra való tekintettel nem hajtották végre, a VKM évről évre kiadott intézkedése alapján azok továbbra is négy évfolyammal működhetek tovább. Közben a minisztériumnak a jogakadémiák jövőjével kapcsolatos álláspontja többször is módosult. 1942 május elején Hóman tárgyalást folytatott a három egyház képviselőivel, ennek során közölte, hogy a szegedi jogi kar közeljövőben történő visszaállításával ismét felvetődik a „jogásztúltermelés” veszélye, és ezért javasolta, hogy az egyházak önként szüneteltessék jogakadémiájuk működését (amelyre azok hajlandónak mutatkoztak, feltéve, ha azt mindhárom egyház megteszi). A két hónap múlva történt miniszterváltozás azonban – legalábbis időlegesen – új helyzetet teremtett. A Hóman örökébe lépő Szinyei-Merse Jenő mind az egri érsekkel, mind a tiszai evangélikus egyházkerület vezetőivel közölte, hogy „elődjének a jogakadémiák elsorvasztására irányuló politikáját nem osztja”, szükségesnek tartja helyzetük végleges rendezését, a jogászhiány megszüntetésében a jogakadémiáknak is szerepet óhajt szánni, és véleménye szerint a jogakadémiák alapvizsgáztatási joggal és a végbizonyítvány kiadásának jogával rendelkező főiskolákként működhetnének tovább. 1943. április 17-én Miskolcon azt mondta, hogy bár a maga részéről nem kívánja korlátozni a felekezetek főiskola-fenntartási jogát, a végleges rendezésre azonban csak a háború után kerülhet sor, majd alig egy hónap múlva már azt közölte Turóczy püspökkel, hogy a szegedi jogi kar felállítása ismét előtérbe került, és ezért újra felvetődik a jogakadémiák szüneteltetésének kérdése. 1943. szeptember 21-én azonban a minisztertanács a szegedi jogi kar visszaállítását a háborúra tekintettel nem tartotta időszerűnek, s így azután a jogakadémiák helyzetében a háború végéig nem történt változás.³⁹

³⁹ MT 1940. évi törvénycikkek. Budapest, 1941, 207.; Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés KI V. k. 41, KN VII. k. 75–76, 105. FN I. k. 418, 424, 433; MOL K 27. Az 1943. szeptember 21-i ülés jegyzőkönyve, K 510 A képviselőház közoktatásiügyi bizottsága 1940. október 12-i ülésének jegyzőkönyve, K 636 34408/1940, 34824/1940, 33227/1941,

A jogászképzés reformjának ügyére visszatérve: Hóman 1940. november 21-ei képviselőházi felszólalásában a felsőoktatás reformjával kapcsolatban azt mondta, hogy „igen nehéz, bonyolult problémákról van szó s igen hosszú előkészület volt szükséges ahhoz, hogy – mint remélem – az 1941. év folyamán végre a törvényhozás elé hozhatom a felsőoktatási reformot”. (Megjegyzendő, hogy e törvénynek még halvány nyomai sem voltak, a jogászképzés reformját pedig a bizottság két, kormányzói jóváhagyással kiadott rendelettel kívánta megvalósítani.) 1941. október 8-án Szily államtitkár átiratban kérte az igazságügy-minisztert, hogy a jogi oktatás reformjával kapcsolatos álláspontját „lehetőleg mielőbb” közölje. Az ügyirat pro domója, valamint részben az átirat felhívta a figyelmet a megváltozott körülményekre: a joghallgatók számának állandó csökkenésére, valamint a visszacsatolások és az 1939. évi IV. törvény következtében – különösen a magángazdaságban és az ügyvédi pályán – mutatkozó jogászhiányra. Ezért a tanulmányi időt, a katonai kedvezmény fennmaradására is tekintettel 7 félévre szükséges csökkenteni, és négy szigorlat helyett csak hármat kellene előírni. A pro domo szerint a reformjavaslat minden további része, így a bifurkáció és az államvizsga megszüntetése, a kötelező fő- és melléktárgyak, valamint a fakultatív melléktárgyak bevezetése változatlan marad (bár az utóbbinak „szervezeti megoldása igen nagy pénzügyi nehézségekbe ütközik a 11 tanszékkel rendelkező vidéki egyetemi karokon”). Szily átiratára nem érkezett válasz.

Több mint egy év múlva Szinyei-Merse miniszter a felsőház 1942. december 17-i ülésén – a felsőoktatás reformját sürgető egyik felszólalásra válaszolva – közölte, hogy egy átfogó egyetemi reformra az idő „nem volna a legszerencsésebben megválasztva”, de legalábbis a jogi oktatás reformjával – ahol leginkább vannak bajok – „a legrövidebb időn belül” foglalkozni kíván, és az átszervezendő Országos Felsőoktatási Tanács bevonásával és az igazságügy-miniszter támogatásával hozzáfog „ennek a nagyon régen megoldásra váró, de most már megoldandó kérdésnek az

37912/1941, 89326/1942, 71006/1943; MREK Budapest, 1941. évi május hó 6–8. napjain tartott ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1941, 282–283; EOL A miskolci jogakadémia tanári kara 1942. május 11-i, július 24-i, szeptember 5-i és 25-i, valamint 1943. május 6-i és 20-i ülésének jegyzőkönyve.

elintézéséhez”. Közel egy év múlva, a képviselőház 1943. november 17-i ülésén pedig arról beszélt, hogy számos „alapvető fontosságú” rendelet előkészítése van folyamatban, ezek közül megemlítve a jogi oktatás reformját. – Ténylegesen azonban a háború utolsó éveiben az üres miniszteri ígérek ellenére a jogászképzés reformja terén érdemi előrehaladás nem történt, a jogi oktatás problémái továbbra is megoldatlanok maradtak.⁴⁰

⁴⁰ Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés KN III. k. 326, XVII. k. 391, FN III. k. 324; MOL K 636 44268/1941.

EPILOGUS

Több mint fél évszázad sikertelen reformtörekvéseit áttekintve, fel kell vetnünk a kérdést: melyek voltak a sorozatos kudarcok okai? Ezzel kapcsolatban több körülményt is figyelembe kell vennünk. Az egyik kétségtől az egymást váltó miniszterek eltérő álláspontja; míg Csáky, Wlassics, Berzeviczy és nem utolsósorban Klebelsberg fontosnak tekintette a jogászképzés gyökeres reformjának megvalósítását, fő vonásaiban helyes koncepció alapján, addig mások e kérdéssel érdemben nem foglalkoztak, vagy megelégedtek volna a részleges reformmal, a fő problémákat nem megoldó kisebb változtatásokkal. Sajátos jelenség volt továbbá, hogy a már elkészült törvényjavaslatoknak, törvénytervezeteknek országgyűlési tárgyalására a politikai nehézségek – a dualizmus korában a kormányválságok és kormányváltások – miatt ismételtelen nem kerülhetett sor, a későbbiekben pedig a reform megvalósításának „időzítése” – az első világháború éveit, a kezdődő gazdasági válságot, a második világháborúban az ország hadba lépését megelőző feszült külpolitikai helyzetet figyelembe véve – igen kevésbé volt megfelelő (és érvet szolgáltatott a reform elodázására).

Komoly akadályt jelentett a jogi oktatási intézmények állásfoglalásainak nagyfokú megoszlása, az egyes karok közötti, sőt azokon belül is a gyakori véleményeltérések. Nem egy esetben tapasztalható volt egyik-másik fakultás és professzor állásfoglalásának módosulása is. (A debreceni és a pécsi jogi kar pl. támogatta a budapesti kar 1932. évi javaslatát,

majd ellenezte a lényegében azon alapuló 1938. évi tervezetet, a Moór Gyula által kidolgozott említett 1926. évi szegedi tervezet a doktorátus tudományos fokozattá tételét tartalmazta, ugyanő a parciális reform atyjaként a doktorátus képesítő hatálya mellett foglalt állást.) Nem hagyható figyelmen kívül a meghatározó szerepet játszó budapesti jogi kar többségének konzervatív, a komoly reformot ellenző magatartása sem. A jogakadémiák és fenntartóik csak a jogakadémiák működését biztosító reformokat támogatták, és tiltakoztak annak korlátozása ellen. Megszüntetésükre a kormányzatnak nem volt jogi lehetősége (csak tanulmányi és vizsgálati rendjük, képesítő jogosultságuk szabályozására); ugyanakkor mindinkább nyilvánvalóvá vált, hogy egy radikális reform magasabb követelményeinek a jogakadémiák aligha tudnak eleget tenni. A „fogyasztó” szervek álláspontja is felettebb különböző és olykor változó volt. Az igazságügyi miniszterek közül pl. Szilágyi Dezső teljes mértékben támogatta a Csáky-féle törvényjavaslatot, Lázár Andor viszont az 1930-as években, a budapesti jogi kar javaslatával egyetértve a részleges reformot sürgette, utódai pedig különösebb érdeklődést nem mutattak a jogi oktatás iránt. Nem volt egységes és időnként változott az igazságügyi szervek véleménye. (A Budapesti Ügyvédi Kamara elnöke pl. a 30-as évek első felében ismételt a minősítő jellegű doktorátus fenntartása mellett foglalt állást, utóda viszont annak megszüntetését, tudományos fokozattá alakítását tartotta szükségesnek.) A Belügyminisztériumot – amelynek véleményét hol kikérték, hol nem – elsősorban a közigazgatási képzés és képesítés „érdekelte”.

A jogászképzés reformjának megvalósulását, ezzel kapcsolatban a lehetséges konszenzus megteremtését természetesen a vitás kérdések nagy száma is nehezítette. Az előzőek során említett problémák – az „in absentia hallgatás”, a képesítés bifurkációja és a doktorátus jellege, a szemináriumok és gyakorlatok szerepe – mellett a tanulmányi rend számos kérdésében is megoszlottak a vélemények. Ezek közé tartozott a jogtudományi és az államtudományi tárgyak aránya, a külön közigazgatási képzés szükségessége, a tantárgyak sorrendje (a tanulmányokat a történelmi stúdiumokkal vagy az „élő jog” oktatásával célszerű-e kezdeni), valamint a római jog oktatásának funkciója.

A reform elmaradása következtében is konzerválódtak a jogászképzés talán legsúlyosabb problémái. Így a tételes – és változó – joganyag okta-

tásának előtérbe állítása helyett a tartós jogdogmatikai anyag tanításának, a jogi gondolkodásra való nevelésnek háttérbe szorulása (amely természetesen mind a tanári karok heterogén minőségi színvonalával, mind pedig a hallgatóság alacsony átlagszintjével is nem kis mértékben összefüggött). Sem a dualizmus korában, sem a Horthy-korszakban nem volt kielégítő a képzésben a társadalomtudományi-közgazdasági stúdiumok súlya és színvonala. De megemlítendő a képzésben – elsősorban az igazságügyi és kisebb mértékben a közigazgatási pályák követelményei mellett – a gazdasági szféra igényeinek figyelmen kívül hagyása, a gazdasági jog(ok) oktatásának lényegi mellőzése.

o o o

Végezetül szeretném kifejezni azt a reményemet, hogy a jogászképzés 1945 utáni alakulásának, reformjainak történeti feldolgozására is sor kerül. Ennek elvégzése azonban már nem történész kutató, hanem saját tapasztalataikat is figyelembe vevő jogászprofesszorok feladata volna.

FORRÁSOK, IRODALOM

(A jegyzetekben szereplő rövidítések megjelölésével)

Levéltári források

- A Magyar Országos Levéltárban (MOL) a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, a Belügyminisztérium és Wlassics Gyula iratai, valamint a képviselőház közoktatásügyi bizottsága, pénzügyi bizottsága és a minisztertanács üléseinek jegyzőkönyvei;
- A Baranya Megyei Levéltárban (BML) a pécsi püspöki joglíceum iratai;
- A Corvinus Egyetem Levéltárában a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi Karának iratai;
- A Csongrád Megyei Levéltárban (CsML) a Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának iratai;
- Az Egri Főegyházmegyei Levéltárban (EFL) az egri érseki joglíceum, ill. jogakadémia iratai (Archivum Novum. Lyceae faculta juridica);
- Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltárában (ELTE L) a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának iratai;
- Az Evangélikus Országos Levéltárban (EOL) az eperjesi, majd miskolci jogakadémia iratai;
- A Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban (HBML) a Tisza István Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának iratai;
- A Pécsi Tudományegyetem Központi Levéltárában (PTKL) az Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának iratai.

Folyóiratok

Budapesti Szemle (BSz); *Hivatalos Közlöny; Huszadik Század; Jogakadémiai Szemle; Jogállam (J); Jogtudományi Közlöny (JK); Magyar Jogi Szemle; Magyar Közigazgatás; Társadalomtudomány.*

A fontosabb korabeli kiadványok

Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. II. Jogi és Közgazdasági Szakosztály. Budapest, 1937; *Magyar Jogászegyleti Értekezések; A magyar jogászgűlés évkönyve*, 1870., 1885., 1889. és 1911. évre; *Magyar Jogi Lexikon*, IV. k. Budapest, 1903, 436–450, 457–473; *Magyar Törvénytár (MT); A magyarországi református egyház egyetemes konventje (MREK) üléseinek jegyzőkönyvei; Magyarországi Rendeletek Tára (MRT); Az Országgyűlés Képviselőházának Naplója (KN), Irományai (KI), Felsőházának Naplója (FN); A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az Országgyűlés elé terjesztett évi jelentései (A); A Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. Ministerium által a kolozsvári Ferencz József m. kir. Tudomány-Egyetem Tanácsához intézett elvi jelentőségű rendeleteinek gyűjteménye az 1872/3–1898/9. tan évekről. Kolozsvárt, 1900 (A VKM...).*

Irodalom (csak az átfogó jellegű munkák)

Eckhart Ferenc: *A Jog- és Államtudományi Kartörténete. 1667–1935.* Budapest, 1936; *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának története.* Szerk. Horváth Pál. Budapest, 1998; Hencz Aurél: *Felsőfokú közigazgatási szakemberképzés Magyarországon. 1848–1948.* Szeged, 1981. *Dissertationes ex Bibliotheca Universitatis de Attila József nominatae*, 3, (Hencz); *A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében.* Budapest, 1984. *Jogtörténeti Értekezések*. 14. sz.; Ladányi Andor: *A magyarországi felsőoktatás a dualizmus kora második felében.* Budapest, 1970. 72–85. *Felsőoktatás-történeti kiadványok*. 1.; Ladányi Andor: *A gazdasági válságtól a háborúig. A magyar felsőoktatás az 1930-as években.* Budapest, 2002. 130–142; Mezey Barna: *Nagyszombattól Budapestig. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara. (1667–2002) = A jogászképzés múltja, jelene és jövője.* Budapest, 2003. 139–184.

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogi történeti Tanszékének kiadványa

1. Révész Tamás: A központi állami ellenőrzés szervezetének kialakulása Magyarországon 1867 után. Budapest, 1971.
2. Buzás József: Székesfehérvár és Fejér vármegye közigazgatása az 1918-1919. évi polgári demokratikus forradalom idején. Budapest, 1971.
3. Máthé Gábor - Révész Tamás: Az esti- és levelező tagozatú oktatás fejlődése az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán (1945-1970) Budapest, 1972.
4. Rácz Lajos: A polgári házasság intézményének megvalósulása Magyarországon. Budapest, 1972.
5. Buzás József: Veszprém vármegye közigazgatása az 1918-1919. évi polgári demokratikus forradalom első két hónapjában. Budapest, 1973.
6. Rechtsgeschichtliche Studien zum Zivilrecht, Studienband, (szerk. és előszó Kovács Kálmán) Budapest, 1974.
7. Nagyné Szegvári Katalin: A jogtörténettudomány kutatási eredményei és perspektívái a felszabadulás után (helyzetelemzés). Budapest, 1975.
8. Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. Budapest, 1977.
9. Révész T. Mihály: A sajtópolitika egyes kérdései Magyarországon a kiegyezés után. Budapest, 1977.
10. A tanács hatalom jogpolitikája 1919-ben, tanulmánykötet (szerk. és előszó Kovács Kálmán) Budapest, 1979.
11. Mezey Barna: A Rákóczi szabadságharc országgyűlései. Budapest, 1981.
12. A magyar politikai és jogi gondolkodás történetéből, XVIII-XIX. század, tanulmánykötet (szerk. és előszó Kovács Kálmán) Budapest, 1982.
13. Az állami és jogintézmények változásai a XX. század első felében Magyarországon, tanulmánykötet (szerk. és előszó Kovács Kálmán) Budapest, 1983.

14. A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében, tanulmánykötet (szerk. és előszó Kovács Kálmán) Budapest, 1984.
15. A jogalkotás és a jogalkalmazás egyes kérdései Magyarországon 19–20. század, tanulmánykötet (szerk. és előszó Kovács Kálmán) Budapest, 1986.
16. Zu den gegenwärtigen rechtsgeschichtlichen Forschungen, Studienband, (szerk. és előszó Kovács Kálmán-Révész T. Mihály) Budapest, 1987.
17. Mezey Barna: A magyar polgári büntönügy kezdetei. Budapest, 1995.
18. Pomogyi László: Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon. Budapest, 1995.
19. Hatalommegosztás és jogállamiság, tanulmánykötet (szerk. Mezey Barna) Budapest, 1998.
20. A magyar büntönügy kutatásának alapjai, tanulmánykötet, (szerk. Bódiné Beliznai Kinga-Mezey Barna) Budapest, 1997 (2. kiadás Budapest, 2000.)
21. Strafrechtskodifikation im 18. und 19. Jahrhundert, Studienband, (szerk.: Bódiné Beliznai Kinga-Mezey Barna) Budapest, 1997.
22. Tanulmányok a magyar büntönügy történetéből, tanulmánykötet, (szerk. Bódiné Beliznai Kinga) Budapest, 1998.
23. Gönczi Katalin: Magyarok az amerikai Legfelsőbb Bíróság előtt. Budapest, 2000.
24. Pomogyi László: Szegényügy és közösségi illetőség a polgári Magyarországon. Budapest, 2001.
25. Föglein Gizella: Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944–1949. Budapest, 2001.
26. A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826-1899) (szerk. Mezey Barna) Budapest, 2001.
27. Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nächsten Jahrtausendes, Studienband (Red. Barna Mezey) Budapest, 2003.
28. Eckhart Ferenc emlékkönyv (szerk.: Mezey Barna) Budapest, 2004.
29. Hajnal Hugó: Csemegi Károly. Budapest, 2003.
30. Képes György: A tökéletesebb unió: az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya. Budapest, 2003.
31. Ünnepi tanulmányok Kovács Kálmán egyetemi tanár emlékére (szerk.: Mezey Barna), Budapest, 2005.
32. Paolo Becchi-Kurt Seelmann: Gaetano Filangieri és az európai felvilágosodás. Budapest, 2005.
31. Mezey Barna (szerk.): Ünnepi tanulmányok Kovács Kálmán egyetemi tanár emlékére. Budapest, 2005.
32. Paolo Becchi – Kurt Seelmann: Gaetano Filangieri és az európai felvilágosodás. Budapest, 2005.
33. Horváth Attila: A magyar magánjog történetének alapjai. Budapest 2006.

ISBN 978 963 693 024 0

9 789636 930240

1250 Ft